T.C

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE BASININDA KOSOVA SAVAŞI

DRENİ HİMBEQA

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ BEKİR YÜKSEL HOŞ

EDİRNE, 2021

Tezin Adı: Türkiye Basınında Kosova Savaşı

Hazırlayan: Dreni Himbeqa

ÖZET

Kosova tarih boyunca ve stratejik konumu itibariyle Balkanlar yarımadası için önem arz eden bir bölge olmuştur. Dağlarla çevrili konumu onu Balkanların İsviçre'si yaparken, kömür, çinko, kurşun, gümüş ve krom gibi zengin yer altı kaynakları sayesinde deyimi yerinde ise Balkanların İsveç'i denilebilecek özgün bir bölgedir. Sırbistan'ın denize ulaşma yolunda Karadağ'dan bağımsız bir kol oluşturma maksatlı aksı üzerinde Balkan Savaşlarında bu konumu en belirgin noktasına ulaşmıştır. Arnavutluk kıyılarına doğru ilerleyen Sırp ordusu için Kosova, sadece tarihi değil Stratejik olarak da önemli bir nokta olarak biricik öneme haizdi.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Sosyalist Federal Yugoslavya içinde çatlaklar görülmeye başlanmıştır, İkinci Dünya Savaşında kurulan ve 1990'lara kadar inişli çıkışlı bir istikrar arz eden yapay birliktelik olan Yugoslavya'da milliyetçi sesler yükselmeye başlamıştır. Birliğin en gelişmiş iki ülkesi olan Slovenya ve Hırvatistan'ın Sırbistan ile bir türlü iyi ilişkiler içinde olamaması ve buna en büyük sebep olan Sırbistan'daki milliyetçilik rüzgarları, Yugoslavya'nın parçalanma sürecine girmesine neden olmuştur. Tarihten gelen bir çıkar çatışmasına ilaveten Kosova bölgesinde zaten var olan ekonomik sorunlar, milliyetçi akımlar ve huzursuzluğun hüküm sürmesi ile Yugoslavya'nın parçalanma süreci hızlandırılmıştır.

Bu çalışmada ise Yugoslavya içinde Kosova bölgesinin konumu ve talepleri nelerdir, Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte Kosova ve Sırbistan arasında yaşanan uzlaşmasızlığı ve bu uzlaşmasızlık sonrasında yaşanan savaşı analiz edildikten sonra, Türk basının Kosova savaşında ki tutumu incelenmiştir. Türk basını incelendiğinde ise, kullanılan gazeteler farklı ideolojiyi benimseyen ve Türkiye'nin genelini temsil etme kapasitesine sahip olan gazeteler seçilmiştir. Ayrıca Türk basınının belli bir siyasi görüşün temsilcisi olan aşırı uç ideolojideki gazetelerin söylemlerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Kosova, Sırbistan, Yugoslavya, NATO, Türk Basını, Gazete

Thesis Topic: Kosovo War in Turkish Press

Prepared By: Dreni Himbeqa

ABSTRACT

Throughout history, Kosovo has been an important region for the Balkans and all other neighboring geographies due to its strategic location.

After the end of Cold War, crack began to appear in the Socialist Federal Yugoslavia, nationalist voices began to rise in Yugoslavia, which was established in the Second World War and was a tumultuous artificial union until the 1990s. The uninterrupted bad relations between Croatia and Slovenia with Serbia and the historical war were the main factors of economic problems, nationalist movements and increased dissatisfaction, of which Yugoslavia ended up on a hopeless path.

In this study were exanimated the reasons why Kosovo was a problematic region within Yugoslavia, also segregation of Yugoslavia, and after the analyzes made for the war that took place in Kosovo, the attitude of the Turkish press in the Kosovo war has been examined. When Turkish press was examined using the newspapers different ideologies, there were chosen the newspapers that were able to represent the general capacity of Turkey.

Key Words; Kosovo, Serbia, Yugoslavia, NATO, Turkish Press, Newspapers

ÖNSÖZ

Kosova sorunu, Yugoslavya'nın dağılım süreci sonrasında ortaya çıkmış bir gelişme gibi görünmesine karşın, sorunun temelinde tarihten gelen birçok problem yatmaktadır. Bunlar; Güç mücadelesi, doğal kaynaklar, ülkenin yüksek ve doğal tahkim imkânı veren dağlık köşeleri ile denize göre hayli yakın lokasyonu ve ticaret yolları üzerindeki konumu yanında bölgede yerleşik Sırp nüfus ve fazlaca kutsallık atfedilmiş dini yapıları ve Sırp krallığı ile özdeşleştirilmiş ve fazlaca abartılmış sembolik Sırp milli mistisizm merkezi olarak ön plana çıkarılmış olması örnek gösterilebilir. Kosova krizi, uluslararası medyanın olduğu kadar Türk basınının da ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda, 1998-1999 arası döneme odaklanılarak Türk basınında önde gelen gazeteler incelenmiş ve Kosova'daki çatışmalı sürecin Türk kamuoyunda bulduğu yankı ve gazetelerin siyasi eğilimleri ile Kosova'nın bağımsızlık sürecine yaklaşımları, bu gazeteler aracılığıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışma ile Kosova sorunu tarihi süreç bağlanımında ele alınmaya çalışılmıştır, gazeteler ise söylem analizi yöntemiyle analiz edilmiştir, bu doğrultuda genellikle ikincil kaynaklar kullanılmıştır, yayınlanan ulusal ve uluslararası kitaplar, makale ve bildirilerden faydalanılmıştır, gazeteler ise her gazetenin resmi arşivinden taranarak incelenmeye tabi tutulmuştur.

Tez çalışmama yön veren ve desteğini esirgemeyen başta değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Bekir Yüksel Hoş olmak üzere, tezimin araştırma ve yazım süreci dahil olmak üzere yaşamımın her kademesinde desteğini esirgemeyen Aileme ve Kız arkadaşıma sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ……. I

ABSTRACT ……..…..... II

ÖNSÖZ ……... III

İÇİNDEKİLER …….....IV-V

KISALTMALAR …….VI-VII

1. GİRİŞ ……..1-2

2. KOSOVA SORUNU

2.1. Kosova'nın Yeri, Konumu ve Önemi …… 3-8

2.2. Arnavut – Sırp Uzlaşmazlığı ……...8-9

2.3. Tito'nun Yugoslavya'sı …….9-15

2.4. Kosova'nın Yugoslavya'da ki Varlığı ve Önemi……..15-20

2.5. Miloşeviç idaresi ve Kosova'da Ayaklanmaların Başlangıcı……20-25

2.6. Apartheid ve Pasif Direniş Yılları …….……...25-34

2.7. Yugoslavya'yı Dağılmaya Götüren Sebepler ...……....34-36

2.8. Silahlı Direniş Yılları …….....37-48

2.9. Kosova'da Savaş Yılları ……...48-56

2.10. NATO Hava Harekâtı …….56-62

3. MEDYA VE KOSOVA

3.1. Medya ve Basın Hakkında Genel Bilgiler……62-67

3.2. CNN Effect Teorisi ve ABD Gündeminde Kosova Savaşı …….....67-70

3.3. Avrupa Basının Kosova Savaşına Yaklaşımı ……..70-78

4. TÜRK BASININDA KOSOVA SAVAŞI

4.1. Türkiye'de Basın ve Gazeteler……...78-79

4.2. Araştırmada Kullanılan Yöntem/Metodoloji …….79-81

4.3. Hürriyet Gazete Analizi …….81-84

4.4. Milliyet Gazete Analizi ……..84-86

4.5. Yeni Şafak Gazete Analizi …….87-89

4.6. Cumhuriyet Gazete Analizi ……....89-93

4.7. Sabah Gazete Analizi …….93-97

4.8. Evrensel Gazete Analizi …….97-99

SONUÇ ……...100-103

KAYNAKÇA …….104-110

KISALTMALAR

AB Avrupa Birliği

ABD Amerika Birleşik Devletleri

AT Avrupa Topluluğu

AGİT Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AVNOJ Yugoslav Halk Kurtuluş Savaşı Antifaşist Konseyi

BM Birleşmiş Milletler

BMGK Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

COMİNFORM Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu

CHDRF İnsan Hakları ve Özgürlükleri Savunma Konseyi

FARK Kosova Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri

HRW İnsan Hakları İzleme Örgütü

İCTY Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

JNA Yugoslav Ulusal Ordusu

KVM Kosova Gözlem Misyonu

KİA Kitle İletişim Araçları

KFOR Kosova Gücü

KDOM Kosova Diplomatik Gözlem Misyonu

LDK Kosova Demokratik Ligi

NATO Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

SHS Sırp Hırvat Sloven Krallığı

SSCB Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SANU Sırp Bilim ve Sanat Akademisi

UDBA Yugoslav Gizli Servisi

UJDİ Yugoslav Demokratik İnisiyatif Birliği

UÇK/KKO Kosova Kurtuluş Ordusu

UNHCR Birleşmiş Miletler Mülteci Ajansı

UNMIK Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu

YKP Yugoslav Komünist Partisi

YFC Yugoslavya Federal Cumhuriyeti

1.GİRİŞ

Balkanlar, Türkiye için dört nedenden dolayı önemlidir: 1. Tarihsel açıdan 2. Türkiye'de yaşayan Balkan kökenli nüfus 3. Balkanlar'da yaşayan Türk halkı ve 4. Balkanların jeopolitik konumu. Balkanlar Osmanlı'nın yayılma ve hakimiyet alanıydı çünkü doğal kaynaklar ve ekonomik gelirler büyük ölçüde Balkanlar'dan sağlanıyordu. Balkanlar tarihsel olarak Osmanlı ve ardından Türk siyasetini yakından etkileme kapasitesine sahipti, Batı Avrupa'da ortaya çıkan fikirler düşünceler genellikle Balkanlar'dan Osmanlı ve Türk siyasetine nüfuz ediyordu. Jeostratejik acıdan ise, Balkanlar Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı olarak nitelendirilmektedir, Türkiye ve Avrupa arasında bağlantı yolları Balkanlar'dan geçmektedir hatta Balkanlar Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında hava ve kara taşımacılığında geçiş yoludur, Balkan yarımadasında istikrar ve barışın var olması Türkiye'nin güvenliği acısından elzem durum teşkil etmektedir. SSCB'nin dağılması ile birlikte son bulan Soğuk Savaş ile beraber Balkanlar'da Sosyalizmden Kapitalizme geçiş dönemi başlamıştı, bu büyük geçiş dönemiyle beraber Balkanlar'da komünizm tehlikesinin yok olmasıyla Türkiye Balkanlar'dan gelebilecek herhangi bir komünist saldırı tehlikesinden kurtulmuş oldu. Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya devletleri Türkiye'nin ekonomik ve siyasal gücünü artırabilecek potansiyele sahip olduğunu bilen Türk siyasi elitleri ''Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası'' söylemlerini benimsemişlerdi ki bu söylem ''Yeni-Osmanlıcılık'' olarak ta yorumlanıyordu. Balkanlar'ın Sosyalizmden Kapitalizme geçiş döneminde Türkiye hem yeni fırsatlar yakaladı hem de yeni tehlikeler ile karşı karşıya kaldı, yeni fırsatlar ve yeni tehlikeler şeklinde ortaya çıkan bu paradoks Türkiye'nin Balkanlardaki Dış Politikasını şekillendirdi.

Yugoslavya'nın dağılma süreci ve bunu takip eden Kosova Savaşı, özellikle Türkiye'nin Balkanlar'a doğrudan tarihi bağlantısı nedeniyle, Türk insanının ve basınının yoğun ilgisini çekmişti. Kosovalı Arnavutlarla olan tarihi ve dini ortaklık nedeniyle, Kosova'da yaşanan savaşın Türk kamuoyunda tartışılmasına neden olmuştur. Bu atmosferde Türk medyasının tutumunu analiz etmek, savaş durumunda gazetelerin verdiği refleksleri ölçmek açısından önemli olduğu kadar, Kosova sorunu sırasında Türkiye'de oluşan ya da oluşturulan kamuoyunu ve konunun Türk siyasal yaşamındaki yerini belirlemek açısından da önemlidir.

Tez konusunu kısaca özetlemek gerekirse konuya tarihsel bir arka plan sağlamak için ve Yugoslavya'nın 1990'lı yıllardaki parçalanma sürecine adım adım nasıl sürüklendiğini anlayabilmek için, kısa ancak neden-sonuç ilişkilerine dayanan bir Arnavut – Sırp düşmanlığının nedenlerini inceleyerek, sırasıyla Yugoslavya'nın kuruluşu, Kosova bölgesinin Yugoslavya içinde ki konumu ve Kosova savaşı irdelenmeye çalışıldı. Kosova sorunu analiz edilip açıklığa kavuşturulduktan sonra, medya hakkında genel bilgiler ele alınmış ve farklı ülkelerin Kosova savaşında yazıp çizdikleri kısaca analiz edilmiştir, ardından farklı ideolojiye sahip altı Türk gazetesinin 1998-1999 yılları arasında Kosova savaşına dair yayınladıkları haberleri derinlemesine incelenerek, Kosova savaşında Türk basının ve Türk devletinin politikası anlamaya çalışılmış ve çıkarılan sonuçlar, analiz edilerek tezde değerlendirilmiştir.

2. KOSOVA SORUNU

2.1. Kosova'nın Yeri, Konumu ve Önemi

Şekil 1. Kosova Haritası

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Kosova_(idari).png

Kuzeydoğuda Sırbistan, güneyde Kuzey Makedonya, batıda Arnavutluk ve kuzeybatıda Karadağ ile çevrili olan Kosova, Jamaika veya Lübnan ile hemen hemen aynı büyüklüktedir ve denize çıkışı olmayan bir ülkedir. Kosova'nın yüzölçümü çok az olmasına rağmen, çok önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Kosova, Avrupa kıtasının güneyinde yer alırken, Balkan yarımadasının kuzeybatısında yer alır. Kosova, mikro düzeyde Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında köprü görevini görür. Makro düzeyde ise, Avrupa-Asya-Afrika kıta ülkeleri arasında hem karayolu ve hem de demiryolu yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Kosova'nın denize çıkışı olmaması farklı açılardan dezavantaj olarak görülse de, durum tam da öyle değildir, Kosova'nın Arnavutluk ile

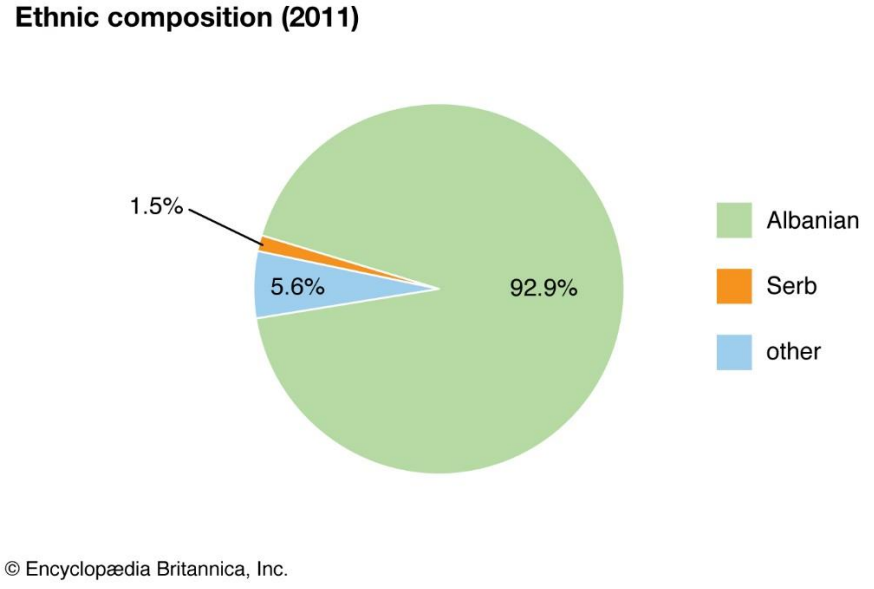
komşu olmasının yanında iki ülkenin tarihi, kültürü ve milli değerleri aynı olmasının getirdiği avantaj ile Kosova bu açıdan rahat bir konumdadır. Kosova, Arnavutluk'un denize çıkışını hem ekonomik hem de turistik açıdan çok iyi kullanmayı başarmaktadır. 38 belediyeden oluşan Kosova'nın yüz ölçümü 10,905 km2 . Kosova'nın sınırları büyük ölçüde dağlıktır, ki bu dağlık alan keskin tepelerle ve dar vadiler ile karakterize edilir ve kış turizmi için ideal olanaklar sağlar. Şar dağları Kuzey Makedonya'nın güney sınırı boyunca uzanırken, Kopaonik dağları ise Sırbistan'ın kuzeydoğu sınırından geçmektedir. Ülkenin dörtte üçü deniz seviyesinin 500 ila 1500 metre arasında yer almaktadır. Kosova'nın iki önemli ovası bulunmaktadır, batıdaki Dukagjin ovası ve doğudaki Kosova ovası, bu iki ova ülkenin ana havzasını oluşturduğu gibi toprakları da Balkanların en verimli topraklarındandır ve tahıl, meyve, sebze ekimi için idealdir. Kosova'nın en uzun nehri 111 km uzunluğunda ki Drini i Bardh nehridir, en büyük gölü 9 km^2 alana uzanan Gazivoda gölüdür ve en yüksek dağı ise 2.656 metre uzunluğunda ki Gjeravica dağıdır. Kosova'nın karasal bir iklimi vardır, ancak Akdeniz'e olan yakınlığı nedeniyle Akdeniz ikliminden etkilenmektedir, ülke yılda 650 mm'den fazla yağış alır ve kışın ülkede önemli ölçüde kar yağışı meydana gelir.[1] [2]

Kosova, tarih boyunca farklı imparatorlukların ve 1389'dan sonra Osmanlı Devleti'nin egemenliği ne girmiş, coğrafi konumu itibarıyla önemli bir ülkedir. Osmanlı'dan sonra 1912'den itibaren Sırp-Hırvat-Sloven krallığı egemenliğine geçen Kosova, Sırp milliyetçiliğinin mitlerinin yoğunlaştığı ülkedir. Nüfusunun çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Kosova, 1944'ten sonra Tito döneminde eski Yugoslavya'nın iki özerk bölgesinden biri olmuştur. Kosova Arnavutları, 1960'ların sonundan beri kendilerine Federe Cumhuriyet statüsü verilmesi talep etmelerine rağmen, 1974'te yapılan bir anayasal düzenlemeyle Kosova ve Voyvodina'ya genişletilmiş özerklik verilmiştir. Ancak yeni düzenleme Arnavutların taleplerini karşılamadığı için, Kosova meselesi 90'lı yıllara kadar gündemdeki sıcaklığını korumaya devam etmiştir. 1990'ların başında Yugoslavya çözülme sürecine girdiğinde Kosova Arnavutları, federasyon içinde yükselen Sırp milliyetçiliği sebebiyle tedirgin olmaya başlamıştır. Öte yandan, diğer Yugoslav ülkelerin federasyondan ayrılması da Arnavutlara yönelen Sırp baskısının artmasına neden olmuştur. Bu baskı altında Kosova 17 Şubat 2008'de Sırbistan'dan

[1] ASK, *Kosova Ne Shifra 2019*, Kosova 2020, s.7-8.
[2] ''Kosovo'' https://www.britannica.com/place/Kosovo (30.09.2020)

ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, Temmuz 2010'da aldığı tavsiye niteliğindeki kararla, uluslararası hukukun genel prensiplerine göre Kosova'nın bağımsızlığının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 numaralı kararı ve anayasal çerçeveyi ihlal etmediğini bildirerek, Kosova'nın bağımsızlığına meşruiyet kazandırmıştır. Kosova bu karardan sonra IMF ve Dünya Bankası'na üye olmuştur. Toplam 193 BM üye devletinden 116'sı tarafından devlet olarak tanınan Kosova'yı en son İsrail devleti tanımıştır.[3]

Kosova'nın etnik yapısında yıllar geçtikçe değişimler yaşanmıştır. 1961 yıllında Yugoslavya Federasyonu içinde yapılan ilk resmi nüfus sayımına baktığımızda Kosova'nın nüfusu 963.988 idi, ki bu nüfusun % 67'sini Arnavutlar, % 23'ünü Sırplar ve % 9.4'ünüde diğerleri (Türkler, Boşnaklar, Romanlar, Goralılar, Torbeşler) oluşturmaktadır. Kosova'nın bağımsızlıktan sonra ilk ve günümüze kadar son resmi sayımına baktığımızda, ki bu sayım 2011 gerçekleşti, 1.7 milyonluk Kosova nüfusunun % 92'sini Arnavutlar, % 1.5'şini Sırplar ve % 5.6'sını diğerleri oluşturmaktadır. Kosova istatistik kurumunun 2019 verilerine baktığımızda ise Kosova'da yaşayan mevcut nüfusun 1.78 milyon olduğunu anlıyoruz.[4]

Şekil 2. Kosova'nın etnik dağılımı

https://www.britannica.com/place/Kosovo

[3] Nedim Emin, *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu,* SETA yayınları, Ankara 2014, s.16,17,19.
[4] ASK, a.g.e., 11-12.

Arnavutça ve Sırpça Kosova'nın resmi dilerdir, 2008 Anayasasına göre ise Türkçe Boşnakça ve Romence da belediyelerde resmi dil statüsü kazanabilir, örnek olarak Türkçenin bir belediyede resmi dil olmasının şartı X belediyenin toplam nüfusunun % 5'ini Türkler oluşturursa, X belediyede Türkçe resmi dil statüsüne sahip olacaktır. Kosova'da ki Arnavutlar Geg[5] diyalektini kullanmaktadırlar. Sırp – Hırvat dili[6] Sırplar, Boşnaklar, Hırvatlar, ve Karadağlılar tarafından kullanılan dildir ancak Sırp – Hırvat dilini konuşanlar nedense etnik kökenlerine bağlı olarak konuştukları dili mensup oldukları etnik gruba göre isimlendirirler (örnek Boşnakça, Karadağca) ve diğer grupların dilinden farklı olduğunu düşünürler. Kosova'da ki Romanlar Sırpça veya Romanca konuşurken, Türkçe, Türkler ve bazı Arnavutlar tarafından konuşulmaktadır, Roman olan ancak kendilerini Ashkali ya da Mısırlı olarak niteleyen bir grupta Arnavutça konuşmaktadır. Kosova'da nüfusun büyük bir kısmı Müslüman dinine mensup, Sırpların çoğu ve bazı romanlar Ortodoks dinine, küçük bir kesim Arnavut ise Katolik dinine mensuptur. Ortodoksluk dini Kosova'da orta çağda daha doğrusu Sırp İmparatorluğu döneminde yaygın hale gelmiştir. 13.y.y. da Peja'da[7] Sırp Ortodoks başpiskoposluğu kurulmuş ve 14.y.y. da özel patriklik statüsüne yükseltilmiştir. Patriklik Kosova'nın Sırp tarihindeki oynadığı rolü aktarmaya yardımcı olduğu gibi, Kosova'nın sahiplik sorununda ki Sırp tezlerinin temel taşını oluşturmuştur. İslam dini Kosova'da Osmanlı İmparatorluğunun bölgeye yerleşmesiyle paralel olarak yayılmıştır.[8]

Kosova Balkanların en fakir ve en az gelişmiş bölgelerinden biridir. Kosova savaşının sona ermesiyle beraber bölge uluslararası örgütlerin güdümüne girmiş, ki bu örgütler Kosova'nın ekonomisini canlandırma adına girişimlerde bulunmuşlardır. 2002'de beri Euro para birimi kullanımını kabul eden Kosova, enflasyonunu biraz olsun

[5] Arnavutçanın geçmişten günümüze bilinen iki ana diyalekti bulunmaktadır. Bunlar Arnavutların yaşadığı bölgelerin kuzey kesimlerinde Geg (Gegërisht), güney kesimlerinde ise Tosk (Toskërisht) olarak adlandırılan diyalektlerdir. Arnavutluk'un merkezinden geçtiği kabul edilen Shkumbin nehri iki diyalekti birbirinden kuzey ve güney olarak ayıran temel unsur kabul edilmektedir. Geg diyalektinin konuşulduğu bölgeler Arnavutluk'un kuzeyi, Kosova'nın tamamı ve Karadağ ile Makedonya sınırları içinde kalan bazı yerleşim alanlarıdır. Tosk diyalektinin ise Arnavutluk'un güneyinde, Yunanistan'da, güney İtalya'da ve Makedonya'nın Manastır şehri civarında konuşulduğu araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir
Ece Dillioğlu, ''İsmail Kadare'ye Göre Milli Kimlik Ve Dil'', Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi Cilt:1 Sayı:1, Haziran 2019, s. 72-73.

[6] Sırpların, Hırvatların ve Boşnakların konuştuğu dildir, bu dil Sırbistan-Karadağ, Hırvatistan ve Bosna devletlerinin resmi dilidir. Bazı kullanımlarda Yugoslavca dili olarak da belirtilir.

[7] Kosova'nın 4 en büyük şehri

[8] ''Kosovo'' https://www.britannica.com/place/Kosovo (30.09.2020)

düzeltmeyi başarmıştır. Kosova'nın bağımsızlığı sonrası hükümet özelikle devlet kontrolündeki işletmeleri özeleştirerek piyasa ekonomisini güçlendirmek için çabalamıştır. Kosova'da yıllık kişi başına düşen gelir ortalama 7.400 dolardır, ki bu rakam Kosova'yı dünyanın en gelişmiş ekonomiler sıralamasında toplam 173 ülkesinden 136'cı ülkesi yapmaktadır. Kosova ekonomisinin iki en büyük sorunu işsizlik ve yoksulluktur, Kosova'da bağımsızlıktan hemen sonra işgücünün yaklaşık beşte ikisi işsizdi, üçte biri ise yoksulluk sınırının altında yaşıyordu, yaygın yoksulluk ve işsizlik doğal olarak karaborsayı da tetiklemiştir. Kosova inşat malzemeleri, yiyecek içecek, deri, makine ve ev aletleri üretmektedir. Prizren, Peja ve Gjakova şehirlerinde ve çevrelerinde el sanatları üretim geleneği yaygındır, bu el sanatlarının en kayda değerleri ise gümüş işletmeciliği, ahşap işletmeciliği, yün kumaşlar halılar ve bakırdan ev eşyalarıdır.[9] 2019 Kosova istatistik kurumunun verilerine göre, Kosova'nın ihracat yaptığı 3 en büyük ülke sırasıyla AB ülkeleri %36, Arnavutluk %17.6 ve Kuzey Makedonya %11.5, İthal etiği 3 büyük ülke ise AB ülkeleri %50, Makedonya %6.9 ve Arnavutluk % 6.4.[10] Kosova'da ki doğal kaynaklar bir zamanlar Kosova ekonomisinin bel kemiği idi. Ancak yetersiz yatırımlar ve teknolojinin eksikliği bu doğal kaynaklarının üretiminin kayda değer bir şekilde azalmasına neden olmuştur. Kosova ekonomisinde daha önce önemli olan bu doğal kaynaklar arasında linyit, alüminyum, krom, magnezyum, nikel, kurşun, çinko ve birkaç farklı mineraller ve metalar idi. Mitrovica'da ki Trepça madencilik kompleksi eski Yugoslavya'da en büyük madencilik işletmesiydi, Yugoslavya'nın tüm Nikel rezervlerinin %50'sine, linyitin %36'sına, kurşun ve çinko rezervlerinin %48'sine ve magnezyum rezervlerinin %47'sine sahipti. Kosova'nın Roma, Bizans, Sırp ve Osmanlı krallıklar/imparatorlukları altında olması bölgenin arkeolojik, mimari, dini ve geleneği ile zengin olmasına neden olduğu gibi onu turizm açısından zengin bir ülke haline getirmiştir, hatta New York Times Kosova'yı 2011 gidilecek listesine 41'ci ülke olarak eklemiştir.[11]

---

[9] ''Kosovo'' https://www.britannica.com/place/Kosovo (30.09.2020)
[10] ASK, a.g.e., s.65.
[11] ''Natural resources of Kosovo'' https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_resources_of_Kosovo#:~:text=Kosovo%20is%20mainly%20rich%20in,with%20the%20largest%20coal%20reserves.

Dünyanın en genç devletlerinden biri olan Kosova, Avrupa'nın da kişi başına düşen gelir bakımından en fakir, Balkanların Arnavut nüfus bakımından en yoğun olduğu ikinci ülkesidir. Kosova'da yaş ortalaması 27 olması ülkenin kalkınma potansiyelinin yüksek olduğu gibi Kosova'yı da umut vat eden bir ülke yapmaktadır. Kosova yeni bir ülke olması ve tarihinde hiçbir zaman kendi kendini yönetme şansını bulamaması onun uzun ve sancılı bir geçiş dönemi yaşamasına neden olmaktadır. Kosova'nın önem arz eden bir diğer önemli meselesi Kosova-Sırbistan ilişkileridir. Kosova'nın bağımsızlığını tanımayan Sırbistan, 2011 yılına kadar Kosova ile üst düzey görüşmeyi kabul etmemiştir. Günümüzde müzakereler devam etse de Sırbistan Kosova'yı tanımamak için direniyor. Kosova'da refahın ve istikrarın hüküm sürmesi için Kosova ve Sırbistan arasında var olan sorun ve uzlazmasızlık diplomatik kanalarla çözülmesi gerek.

2.2. Arnavut – Sırp Uzlaşmazlığı

Kosova sorunun en büyük sebeplerinden bir tanesi Sırplar ve Arnavutlar arasında ki nefrettir. Arnavutlar ve Sırplar Kosova'daki haklarını çeşitli tarihi savlara dayandırmaktadırlar, iki taraf da Kosova'ya ilk geldiklerini ya da Kosova'da ilk yerleşen topluluk olduklarını iddia etmektedirler. Kosovo A Short History yazarı Noel Malcolm'a göre, bilgi net olmamasıyla birlikte Slav kabileleri Tuna'nın kuzeyindeki orta Avrupa topraklarını istila ederken Kosova bölgesine 547 – 548 yıllarında yayılmışlardır.[12] Balkanlar Tarihi kitabının yazarı Barbara Jelavich ise Slav kökenli olan Sırpların Balkanlara 7.y.y. geldiklerini ve 8.y.y. dan 12.y.y. kadar Bulgar ve Bizans yönetimindeki topraklarda yaşadıklarını aktarmaktadır.[13] Arnavutların ataları olarak görülen İlirlerin M.Ö. 3 binli yıllarda Friglerin kalıntısı olduğu sanılan Dardanlar ve Traklar ile birlikte Balkan yarımadasında ve bugünkü Kosova topraklarında yaşadıkları birçok tarihçi tarafından dile getirilmiştir. Her iki tarafın tarihi hakka dayanarak bölgede hak iddia etmeleri Uluslararası ilişkilerde ve Uluslararası hukukta kabul edilebilir bir olgu değildir.

[12] Halis Ayhan, ''Arnavut ve Sırp Savları Bağlamında Kosova'nın Sahipliliği Sorunu'', *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı 23, Konya 2010, s.76.
[13] Zeynel Levent, ''Tarihi Süreçte Kosova'', *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 52, Ankara 2013, s. 856

Uluslararası ilişkiler bir çıkarlar düzenidir ve iki tarafın da Kosova benimdir demeleri sadece bir siyasi manevradan ibarettir.[14]

Arnavut – Sırp sorununun bir diğer sebebi de Vatan kavramı meselesidir. Arnavutlar Kosova'yı kendi vatanları olarak görürler çünkü Kosova, Arnavut kültürünün yoğunlaşmasında, Arnavut milli bilincin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Kosova'nın jeopolitik konumu nedeniyle Kosova, Arnavutluk, Karadağ ve Makedon Arnavutları arasında kültürel köprü vazifesi görmektedir. Kosova, Sırplar için de vazgeçilmez bir bölgedir, Sırplara göre Kosova Sırp medeniyetinin beşiğidir, 11.y.y. Sancak'ta kurulan Ortaçağ Sırp Krallığı, 12.y.y. sonları ila 13.y.y. başlarında tüm Kosova'yı fethetmiştir ki daha sonra Prizren[15] bu krallığın yıllarca başkentliğini yapmıştır. [16] Between Serb and Albanian: A History of Kosovo yazarı Miranda Vickers'e göre, 12.y.y. Çar Stefan Duşan yönetimindeki Sırp Ortaçağ Krallığı en güçlü dönemini yaşıyordu ki bu dönemlerde Krallığın bir politikası da Kosova'nın demografik yapısını değiştirmek adına Arnavutları zorla Ortodoks inancına dönüştürmekti.[17] Sırp Ortodoks kilisesi patrikhanesi Kosova'nın Peja şehrinde kurulmuştur ki 1346 – 1459 yılları arasında bu patrikhane Sırp baş patrikliğinin merkezi olmuştur. 1389 Kosova savaşında Sultan Murat'ı öldürerek Sırbistan'ın mili kahramanı haline gelen Miloş Obiliç Kosova'da gömülmüştür ve günümüzde mezarı Kosova'dadır.[18] Tarihi hak iddia ederek, ya da bölge zaten bizim vatanımız gibi nedenlere sarılarak Kosova'da hak iddia ederek, iki toplumun çıkar çatışmasına girmesi sonucu Kosova sorunu doğmuştur.

2.3. Tito'nun Yugoslavya'sı

Birinci Dünya savaşı devam ederken Yugoslav ulusçuluğun önde gelen aydınları bütün Slavları bir devlet içinde toplama hayalleri içine girmişlerdi, Slovenya ve Hırvatistan devletleri Avusturya-Macaristan İmparatorluğu altında iken Sırbistan devleti bağımsızdı. Birinci Dünya savaşı sonucunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu

[14] Halis Ayhan, *a.g.m.,* s. 77.
[15] Kosova'nın en büyük ikinci şehri
[16] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 78.
[17] Sabrina P. Ramet, *Thinking About Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo,* Cambridge University Press, London 2005, s. 203.
[18] Halis Ayhan, a.g.m., s. 79.

kaybeden devletler tarafında yer alması imparatorluğunun sonunu getirmiş ve 10 Eylül 1919 yılında imzalanan Saint-Germain barış antlaşması imparatorluğu birkaç devlete bölmüştü. Diğer taraftan Sırp, Hırvat ve Sloven aydınları bir araya gelerek bu Slav devletinin nasıl kuracaklarını planlamaya başlamışlardır, devletin üniter mi yoksa federe mi olmasına karar veremeyen aydınlar Yugoslav Komitesini kurarak, 1917 yılında Korfu Deklarasyonunu imzaladılar. Korfu Deklarasyonu Sırp Karayorgeviç hanedanlığının yöneteceği Sırp Hırvat Sloven Krallığının kurulduğunu ilan etmiştir.

SHS Krallığını oluşturan üç büyük devlet arasında zamanla rekabet ve güç kavgası başlamıştı, Sırplar krallığı kendi emellerinde kullanmak istemiş Hırvat ve Slovenler bu politikaya karşı çıkmışlardı. 1921 yılında Sırp devleti Sloven ve Hırvat devletlerine danışmayarak Vidovdan Anayasasını yürürlüğe sokmuştur, Sloven ve Hırvatlar, bu anayasanın krallığı Sırp güdümüne soktuğu için karşı çıkmışlardı. Tam bir kaos içinde bulunan krallığa Kral Aleksander müdahale ederek 1929 da kendi diktatörlüğünü ilan etmiş ve SHS Krallığının ismini Yugoslavya Krallığı olarak değiştirmiştir.[19] 1920 ve 1930'lu yıllarda dünyada derinleşen ekonomik bunalım Yugoslavya'yı da etkilemiştir, bu durum Yugoslavya'nın ekonomik perspektifte Almanya'ya bağlanmasına neden olmuştur. Yugoslavya'nın komşuları Macaristan, Romanya ve Slovakya'nın Almanya'nın güdümüne girmesi Yugoslav hükümetinin de mihvere katılma anlaşmasını imzalamasından başka bir çare bırakmamıştı.[20] Yugoslav – Alman anlaşmasına karşı çıkan Sırplar Yugoslav kral naibi olan ve Almanlar ile anlaşmayı imzalayan prens Paul'a bir darbe düzenleyerek yerine gerçek Kral olan ancak yaş sorunu nedeniyle bu hakkını kullanamayan Kral Petro'yu getirmişlerdi, bu duruma sıcak bakmayan Alman devleti ise 6 Nisan 1941 yılında Belgrad'ı bombalama emrini vermiş ve Yugoslavya'yı işgal etmiştir. Alman işgalinden hemen sonra Yugoslav Krallı Petro Almanya'nın baskısı karşısında direnemeyerek Londra'ya kaçmış, Hırvatistan'ı ise bağımsız olarak görmek isteyen Ustaşa milliyetçi grubun hayalleri gerçek olmuştur, Ustaşa lideri Ante Paveliç başkanlığında Alman destekli bir Hırvat devleti kuruldu böylece Yugoslavya tam anlamıyla Alman hegemonyasına girdi, bu duruma karşı çıkan Yugoslavya halkı dağlara çıkarak etkili bir çete savaşına başladı Yugoslavya'yı korumak adına Almanlarla savaşan

[19] Hakan Demir, ''Federalizm – Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Siyasal Yaşam (1918-1929)'', *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi Cilt 2*, Sayı 2, Edirne 2013, s.102,110,11

[20] Tanıl Bora, *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu,* baskı 1, Birikim Yayıncılık Ltd. İstanbul 1991, s. 46

direniş örgütleri kuruldu bu örgütlerin arasında en etkili olan iki grup vardı Tito önderliğinde Partizanlar ve Draja Mihailoviç önderliğindeki Çetnikler.[21]

Yugoslavya Nazi Almanya'sı tarafından işgal edilmişti böylece Hırvatistan Almanya'nın desteği ile bağımsız olmuş, Kosova İtalya'nın işgali altındaki Arnavutluk'a bağlanmış, Slovenya'nın bir bölümü Macaristan'a bir bölümü İtalya'ya verilmiştir. Nazi ve İtalya'nın işgalci politikalarına karşı Yugoslavya'da ilk örgütlenen güç Draja Mihailoviç önderliğinde ki Sırp Çetnik örgütü olmuştur. Örgüt Londra'da ki sürgün hükümetine bağlı olup amacı Yugoslavya'da ki Sırp hegemonyasını yeniden tesis etmek için bu topraklardan Almanları ve Sırp olmayan bütün diğer ulusları kovmaktı. Çetnikler'den yanı sıra Yugoslav Komünist Partisi (YKP) önderliğinde Partizan güçleri Yugoslavya çapında direnişi örgütlemeye çalıştılar. 1938 yılında Josip Broz ya da kod adıyla Tito YKP genel sekreterliğine getirilmesiyle birlikte hiç gücü olmayan parti birden dirilmeye başladı, YKP Yugoslavya'da kısa bir zaman içinde siyasi ve askeri bir güç olarak boy gösterdi. Parti, Halk Kurtuluş Cephesini kurdu. Kısa bir süre içinde Partizan örgütünün gücü 80 bin askere ulaştı, bu dönemde Partizanlar dört işgalci gruba karşı savaşıyordu, Alman birliklerine, İtalyan birliklerine, Bulgar birliklerine ve Macar birliklerine karşı, ayrıca bunlar yetmezmiş gibi kendi içinde şovenist ve milliyetçi Ustaşa ve Çetnik gruplarına karşıda mücadele içinde idi. [22]

Partizanlar Yugoslavya'yı düşmandan kurtarmak adına canla başla savaşmaktaydılar, 1944 yazında partizanlar askeri bakımdan güç kaybetmişti, nitekim Tito Yugoslavya'nın müttefik devletler tarafından işgal edilerek kurtarılmasının Yugoslav Krallığının tekrar kurulması anlamına geleceğini bildiği için müttefik devletlerinden doğrudan kendisi yardım almayı istemiştir, 1944 yılının sonlarına doğru partizanlar müttefiklerin yardımıyla güç kazanmışlar ve çetnikler karşısında avantaj elde etmişlerdi. Nazi Almanya'sı Yugoslavya'dan çekilmeye başlaması ile müttefik devletleri Londra'da bulunan Yugoslav Krallı Petro'yu bütün Yugoslavların Tito'yu desteklemeleri için ikna etmiştir. Kral Petro 26 Ağustos 1944 yılında radyodan halkına seslenerek partizan güçlerine katılmalarını istemiş ve Tito'yu Yugoslavya'da savaşan bütün direniş örgütlerinin önderi olarak tanıdığını ilan etmiştir.[23] ''Monarşi Öldü Yaşasın

[21] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918 – 1994*, 25 baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2015, s, 145,146.
[22] Tanıl Bora, *a.g.e.,* s.49 52 56 57.
[23] Nesrin Kenar, *Bir Dönemin Perde Arkası: Yugoslavya,* 1 baskı, Palme Yayınevi, Ankara 2005, s.69.

Cumhuriyet'' ''Kralı Değil Tito'yu istiyoruz'' gibi sloganlarla savaş sonrası Tito'nun Yugoslavya halkında yaratığı karizma ve güç onu Yugoslavya'nın başına getirmeye başardı. 29 Kasım 1945 yılında Belgrad'da düzenlenen bir toplantıda Yugoslavya Halk Kurtuluş Savaşı Antifaşist Konseyinin (AVNOJ) aldığı kararla Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti adıyla yeni Yugoslavya kurulmuştur.[24]

1946 Anayasası ile beraber Yugoslavya federasyonu altı cumhuriyetten, iki özerk bölgeden ve üç resmi dile sahip olan bir yapı olarak kuruldu. Yugoslavya anayasası, 1936 yılında ki Sovyet anayasasına çok benzediğini görmekteyiz hatta Yugoslav anayasasının 1 maddesi Yugoslavya'da var olan ulusların kendi haklarını kullanma hakkını Yugoslav devleti içinde yaşama yönünde kullandıklarını kabul etmektedir.[25] Yugoslavya'da etnik kimlikler iki şekilde temsil edilmiştir, birincisi ''Narodi'' yani kurucu milletler anlamına gelmekte, ikincisi ise ''Narodnosti'' ise Yugoslavya'da var olan diğer milletler anlamına gelmektedir. Yugoslavya'da ki kurucu milletlere baktığımızda Hırvatlar, Slovenler, Sırplar, Karadağlılar, Makedonlar ve 1971 yılından sonra Bosnalı Müslümanlar olarak görülmektedir, Yugoslavya'da var olan diğer milliyetler ise Arnavutlar, Macarlar, Türkler, Slovaklardır. Narodi yani kurucu milletlerin Yugoslavya dışında hiçbir vatanları olmamaları onları kurucu millet yapmıştır.[26]

Tito Yugoslavya'da en büyük iç tehdit olarak milliyetçiliği görmekteydi o yüzden bu olguyu her zaman bastırmaya çabaladı ve hiçbir milletin ya da cumhuriyettin Yugoslavya içerisinde öne çıkıp Yugoslavya'ya hâkim olma durumunu yaşatmamıştır. Tito'nun söylemlerine dayanarak Yugoslavya'yı bir arada tutan şeyin ırk, din, etnisite unsurları değil Yugoslav üst kimliği unsurudur. Tito bir Yugoslav üst kimliği yaratmaya çalışmış o yüzden söylemlerinde kardeşlik ve birlik ilkelerini benimsemiştir. Tito'ya göre bir Yugoslav üst kimliği yaratılarak milliyetçiliğin önüne geçilecekti.[27] Tito Yugoslavya'da güçlü bir konuma ulaştığında ona yardım eden dört kişi vardı, Slovenyalı orta sınıfın

[24] Şecaattin Koka, ''Sosyalist Yugoslavya Dönemi'', *Balkanlar El Kitabı 2.Cilt: Çağdaş Balkanlar*, ed. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 2 basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 25.
[25] İlhan Uzgel, '' Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanışı'', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt 47, Sayı 01, Ankara 1992, s. 224.
[26] Franke Wilmer, *The Social Construction of Man, the State and War: Identity, Conflict, and Violence in Former Yugoslavia,* Routledge, New York 2002, s.41.
[27] İbrahim Fevzi Güven, ''Yugoslavya'nın Dağılması Bağlamında Josip Broz Tito ve Slobodan Miloseviç'in Söylem ve Politikalarının İncelenmesi'', *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Sayı 17, Ankara 2016, s.104 111.

enerjik ismi Edvard Kardelj, dava konusunda büyük tutkuya sahip üst sınıf bir aileden gelen Ivo Lola Rıbar ki kendisi 1945 yılında ölmeseydi Tito'nun halefi olarak görülmekteydi, Sırp köylüsü ve acımasız bir polis olan Aleksandar Rankoviç ve Karadağlı hevesli bir genç Milovan Cilas, Tito dahil bu beş kişi Yugoslavya'yı kuran kişilerdi.[28] Bu kişilerin arasında YKP ideoloğu olarak görülen Edvard Kardelj'di ona göre milliyetçilik burjuvazinin ideolojisiydi ve bu ideolojiyi sosyalizme geçmekle ortadan kalkacaktı, ulusçuluğun nedeni bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarından kaynakladığını böylece sosyalizme ve planlı ekonomiye geçildiğinde eşitsizliğin kalkacağını bu durumda ulusçuluğun yok olacağını dile getirmiştir.[29]

İkinci Dünya Savaşı sona ermesiyle beraber Yugoslavya federasyonu bütün diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi Sovyet modelini izleyerek sosyalizmini inşa etmiştir, 1945-1947 yılları arasında SSCB – Yugoslavya ilişkileri sağlam bir zemine oturmuş hatta 1947 yılından sonra kutuplaşmaya başlayan dünyada Yugoslavya SSCB'nin bloğuna katılmıştır. Sekiz Avrupa komünist partisini bir araya getiren Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu (COMİNFORM) Yugoslav federasyonunun katılmasıyla SSCB tarafından kurulmuştur. 1948 yılına gelindiğinde Yugoslavya – SSCB ilişkilerinde özelliklede dış politika ilişkilerinde tatsızlıklar yaşanmaya başlamıştır, öncelikle Tito önderliğinde Yugoslav devrimini SSCB desteklememiş hatta ikinci Dünya Savaşı devam ederken SSCB Yugoslavya'yı İngiltere'yle beraber %50 -- %50 paylaşma projesine sıcak bakmıştır. Sonrasında İngiliz – ABD birlikleri partizanların denetimindeki Trieste'yi işgal etiklerinde SSCB Yugoslavya'ya diplomatik desteğini bile sunmamıştır, Yugoslavya Arnavutluk yönetimi ile çok yakın ilişkiler kurmuş hatta birleşmeyi düşünürken SSCB bu oluşuma karşı çıkmıştır. Yugoslavya Bulgaristan'la birlikte bir Balkan Federasyonunu oluşturmayı düşünmüş ancak SSCB'nin desteğini kazanamamıştır, SSCB'nin Yugoslavya'ya karşı bu muhalefeti Yugoslavya'nın Balkanlar'da giderek güçlenmesine ve SSCB'nin Balkanlar'da ki çıkarlarına karşı düşmesinden kaynaklanmaktaydı.[30] SSCB – Yugoslavya ilişkileri soğumaya başladığı dönemde Stalin'in girişimiyle 1948 yılında COMİNFORM'da YKP içerisindeki durumu

[28] Misha Glenny, *Balkanlar (1804-1999): Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler,* Sabah Kitapları, İstanbul 2001, s. 458.
[29] İlhan Uzgel, *a.g.m*. s, 222.
[30] Tanıl Bora, a.g.e., s. 61 62.

üzerine tartışmaya başlandı, bu oturumda SSCB ve diğer COMİNFORM üyeleri de dahil olmak üzere YKP sert bir dile eleştirdiler, bu toplantıdan sonra ise YKP COMİNFORM'dan ayrıldı ve ilişkiler tamamen kesildi, Stalin COMİNFORM aracılığıyla Yugoslavya'yı kendi hükmü içine almaya çalıştı ancak YKP Stalin'e bağlı kalmayarak farklı bir sosyalizm kurma hayalleri peşinden koştu.[31]

Tito, Sovyet komünizmini bizzat yaşayan biri olarak onu içten analiz etmeyi başarmıştır, Sovyet komünizmin aksine Tito'nun savaş sonrası komünist modeli halk desteğine ve entelektüel düşünceye dayanıyordu, Titoizim batı kapitalizmi ile Stalinist komünizm arasında bir yerde durmaktaydı. Yugoslavya'daki savaş sonrası komünizm daha popülist olan partizan hareketi içinde eridiğini görmekteyiz. 1948 yılında Stalin ile ilişkilerini koparan Tito Yugoslavya'yı ilk sosyalist bağlantısız devlet olarak dünya siyasetinde konumlandırdı, batı dünyası ise Yugoslavya'yı iyi bir komünist devlet olarak gördü ve hatta batının Yugoslavya'yla ekonomik ve politik işbirliği yapabileceği dile getirildi. Diğer sosyalist devletlerin aksine YKP daha Pazar odaklı bir ekonomiye doğru hareket etmeye ve 1958 yılının başlarında devlet planlama rolünü azaltma ihtiyacını duydu.[32] SSCB'nin uydusu olmayı reddeden Tito'nun en yakın danışmanları Kardelj ve Cilas Yugoslavya komünizminin Sovyet sosyalizminden ayrı bir ideoloji olarak geliştirmesinin daha iyi olduğunu savundular.[33] Bu düşünceyle beraber yepyeni bir Yugoslav sosyalist modeli gelişti ki bu model ekonomide özyönetim, ulusal politikada kardeşlik ve birlik, dış politikada bağlantısızlık politikalarını öngörmekteydi, Yugoslav sosyalist modeli iç siyasete bürokratikleşmeden ve merkeziyetçilikten uzaklaşma modeli olarak inşa edilmişti.[34]

Yugoslavya federasyonu yıllar geçtikçe farklı anayasalar çıkartarak kendi modelini siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yenilemeye ve geliştirmeye çabaladı.1963 anayasası ile Yugoslavya gönüllü olarak birleşmiş ve eşit haklardan oluşan bir federasyon olarak varlığını sürdürmekteydi, bu anayasa ile Yugoslavya'nın az gelişmiş bölgelerine ekonomik ve sosyal yardım öngörülmekteydi. 1964 yılında ise YKP'nin sekizinci kongresinde cumhuriyetler bazındaki komünist partilerinin yetkileri artmıştı.

---

[31] Şecaattin Koka, *a.g.m.* s.27.
[32] Franke Wilmer, *a.g.e*., s. 43, 45, 86.
[33] Misha Glenny, *a.g.e*., s. 460.
[34] Nesrin Kenar, *a.g.e*., s. 108.

1965 yılına gelindiğinde 1963 öngördüğü reformlar bağlamında Yugoslavya ekonomisinde liberalleşmeyi öngören bir seri değişiklik yaşanmıştır örneğin küçük işletmeler kurulmuş ve yabancı sermayenin Yugoslavya'ya gelmesi sağlanmıştır, Pazar sosyalizmi olarak adlandırılan bu reformlar ya da değişiklikler cumhuriyetlerin hem siyasal hem de ekonomik alandaki yetkilerini artması anlamına gelmekteydi. 1974 anayasası ile YKP'nin gücü artırılmaya çalışılmakla beraber cumhuriyetler özerkleşmeye devam etti, 74 anayasasıyla cumhuriyetlerin hak ve yetkileri o kadar arttı ki Yugoslavya federasyonunun bir işlevi kalmadığını hissettirdi. Cumhuriyetler anayasaya dayalı olarak ayrı bir birim olarak işlevlerini yürütme hakkı tanınmıştır, ekonomide ise cumhuriyetler kendi iç pazarlarına yoğunlaşmışlardır. Sırbistan'ın Yugoslavya içinde egemenliği önlenmeye çalışılmış ve iki özerk bölgeye kendi haklarında ki kararları veto etme hakkı tanınmıştır. Cumhuriyetleri özerkleştirme ve partiyi güçlendirmeye dayalı bir paradoks politikası öngören 1974 anayasası başaralı olamamış ve cumhuriyetleri merkezden koparmıştır.[35]

2.4. Kosova'nın Yugoslavya'da ki Varlığı ve Önemi

6 Nisan 1941 yılında Nazı Almanya'sı Yugoslavya'yı işgal etmiş 18 Nisan 1941'de Yugoslavya Nazi gücü karşısında şartlı olarak teslim olmuştur. Nazi kapitülasyonu ile beraber Kosova bölgesi üç işgalci güç (Almanya, İtalya ve Bulgaristan) arasında bölünmüştür. Kosovalı Arnavutlar prensipte Faşizme karşıydılar ancak Yugoslavya içinde ve özelikle Sırp devletinden gördükleri baskı ve zülüm onları faşist devletleri kabul etmeye yöneltti. Kosova topraklarında her bir faşist işgalci kendi yerel yönetimini kurdu, Alman denetimindeki topraklar Sırbistan'ın parçası olmasına rağmen Naziler burada özerk bir Arnavut rejimi kurdular, Kosova'nın İtalyan işgalindeki bir bölüm toprakları ise Arnavutluk'a bağlandı böylece Arnavutların yılardır hayal ettikleri büyük Arnavutluk rüyası bir nevi gerçekleşmişti.[36] [37] 8 Eylül 1943 yılında Faşist İtalya'nın kapitülasyonu sonucu Arnavutluk toprakları Alman otoritesi altına geçti, Arnavutluk yönetimi ise bu durumu sıcak bakmayarak Almanlara karşı bir direniş başlatmıştır.

[35] İlhan Uzgel, *a.g.m*. s. 225 226 229.
[36] Tim Judah, *Kosovo: What Everyone Needs to Know*, Cambridge University Press, New York 2008, s. 47
[37] Kosova Academy of Sciences and Arts*, Kosovo: Monographic Survey*, Prishtina 2013, s. 205.

Kosova'da durum ise farklıydı burada asıl düşman Sırp devleti idi ve müttefik devletler savaştan sonra Kosova topraklarının Yugoslavya'ya bağlanmayacağı adına hiçbir söz vermemişlerdi, diğer taraftan Arnavutluk yönetimi Kosova'yı kendine bağlamak istemiş ancak bu oluşuma Nazi Almanya'sı sıcak bakmamıştır.[38]

Bu koşullar altında 16 – 20 Eylül 1943 yılında Kosova'nın Prizren şehrinde ikinci Prizren Birliği kurulmuştur. Birliğin temel amacı büyük Arnavutluk'un milli sınırlarını inşa etmek ve korumaktı, bu birliği Nazi Almanya'sı kendi çıkarları için destekledi Prizren Birliği ise, bu destek ile büyük Arnavutluk'u kuracaklarını inanmaya başlamıştır. 1943 yılında Yeni Yugoslavya'nın temeli atıldığı Jajce konferansında Tito Kosova'dan hiçbir delege davet etmemiş bir nevi Kosova'yı Sırbistan'ın bir parçası olarak Yugoslavya'ya bağlayacağının sinyalini vermiştir. Kosova'nın ulusal kurtuluşu adına ilk toplantısı ise 31 Aralık 2 Ocak 1944 yılında Gjakova'nın Bujan Köyünde düzenlenmiştir, tarihe Bujan konferansı olarak gecen bu olayda 49 delege yer almış 43 delege Arnavut 6 delege ise Sırp delegesi olmuştur, Konferansta bir dizi tartışmanın ardından oybirliğiyle Kosova'nın çoğunluğu Arnavut nüfusundan oluştuğunu baz alarak, delegeler Arnavutluk'la bağlanma kararı almıştır. Kosova halkı Bujan konferansında alınan kararı desteklemiş YKP ise bu karara karşı çıkmıştır diğer taraftan Arnavutluk komünist partisi Bujan kararlarını tam olarak desteklememiştir. [39]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Kosova'da partizanlar ve ulusal kurtuluş çetecileri güçlerini birleştirerek ortak bir düşmana karşı yani Nazi Almanya'sına karşı savaşmışlardı, bu birleşme geçici bir birleşme olup Kosova'daki ulusal kurtuluş çetecileri Nazi Almanya'sından sonra Kosova'yı partizanlardan kurtarma harekatının başlayacağı sinyalini çoktan vermişlerdi. Kosova'nın Alman – İtaliyan işgalcilerinden temizlenmesinden hemen sonra Sırp – Karadağ – Makedon partizan birlikleri Kosova topraklarına sızmışlardı. Tito Kosova'da 8 Şubat 1945 yılında Yugoslav askeri yönetimini kurdu, amacı Kosova'yı Arnavutluk'a bağlamak isteyen çetecilere karşı savaşmaktı yani Tito'nun değimiyle karşı devrimcileri bastırmak ki bu konuda da başarı elde etmiştir. Kosova topraklarının işgalini yasalaştırmak adına Yugoslav devlet yöneticileri, Sırp ve Karadağ otoritesi altında bulunan Kosova'da ki siyasi parti ve askeri

[38] Tim Judah, *a.g.e.*, s. 48.
[39] Kosova Academy of Sciences and Arts, *a.g.e.*, s. 208.

liderleriyle işbirliği içinde 8 – 10 Temmuz 1945 yılında Kosova ve Metohia ulusal kurtuluş konferansını Prizren'de gerçekleştirmişlerdi. Konferansa 142 delege katılmış ki bunlardan 33 Arnavut diğerleri ise Sırp ve Karadağlı idiler, konferansta Belgrat'ta Kosova'nın federal Sırbistan tarafından ilhak edilmesi üzerine hazırlanmış bir karar onaylanmıştır. Bu ilhaka karşı çıkan ve Bujan konferansının kararlarını baz alarak Kosova'nın Arnavutluk'la birleştirilmesi gerektiğini savunan Arnavut delegelerin bazıları ise Yugoslav yetkilileri tarafından uzun hapis cezalarına çarptırılmışlardır.[40]

Kosova'da bu olaylar yaşanırken Arnavutluk'ta durumlar farklıydı, Arnavutluk komünistleri bu aşamada YKP'nin denetimi altındaydı. Arnavutluk Komünistler birliğinin başkanı Enver Hoxha Kosova ve Arnavut sorununun 1948 Sovyet-Yugoslav bölünmesiyle ölen bir fikir olan Balkan Federasyonunun kurulmasıyla çözüleceğini varsaydığı bir dönemdi. O zamana kadar da Arnavutluk - Kosova sınırı nispeten açıktı, hatta Tito'nun Sırbistan ve Sırplar hakkında endişeleri vardı. İddiaya göre, Tito 1946'da Enver Hoxha'ya şunları söyledi: "Kosova ve diğer Arnavut bölgeleri size ait, ancak şimdi değil, çünkü Sırp tepkisi çok büyük olacak ve böyle bir durumu kabul etmeyecektir." Bu durumda Kosova'nın Sırbistan'ın bir özerk bölgesi olması Tito – Hoxha arasında yaşanan bir uzlaşma yoluyla olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz.[41]

İkinci Dünya Savaşından hemen sonra Tito – Hoxha yakınlaşması ve iki ülke arasındaki dostane ilişkiler Kosova özerk bölgesinin Yugoslavya içinde yalnız olmadığını hissettirmiştir. Yugoslav ideoloğu Edvard Kardelj YKP merkez komitesinde federasyonunun örgütlenmesi meselesini tartışırken Kosova hakkında şunları söylemiştir "Kosova'nın Arnavutluk ile birleşmesi en iyi çözüm olurdu, ancak ne yabancı ne de yerli faktörler bunu desteklemediği için Kosova Sırbistan çerçevesinde kompakt bir eyalet olarak kalmalıdır". Tito ve çalışma arkadaşları Kosova'nın ne kadar sorunlu bir bölge olduğunu biliyorlardı, Arnavutlar Yugoslavya içinde kültürel, dini ve etnik bakımdan diğer Slav toplumlarıyla kıyasla farklılık gösteriyordu ancak Sırbistan'ın Yugoslavya içinde ki %35'lik bir nüfusa sahip olması onu bu federasyon içinde en güçlü cumhuriyet haline getiriyordu.[42] [43] 1946 anayasasıyla Kosova ve Voyvodina Sırbistan'ın özerk

[40] Kosova Academy of Sciences and Arts, *a.g.e.*, s. 210.
[41] Tim Judah, *a.g.e.*, s. 49.
[42] Denis MacShane, *Why Kosovo Still Matters*, Haus Publishing Ltd, London 2011, s. 25.
[43] Zeynel Levent, *a.g.m.*, s. 859 860.

bölgeleri olarak tanınmış bir yıl sonra ise Sırp cumhuriyeti kendi anayasasını çıkartmıştır, bu anayasada Kosova'da Arnavutça resmi dil olarak tanınmıştır, 1945 yılının sonlarına doğru Kosova'da okul sayısı 392'ye çıkmış ve Arnavutça eğitim dili olarak Sırpçanın yanında yer almıştır, ancak Yugoslavya'nın COMİNFORM'dan ihraç edilmesi sonucunda Yugoslav – Arnavutluk ilişkileri dibe vurmuş bu durum ise Kosova bölgesinin yalnız kalmasına neden olmuştur.[44]

Mart 1945 yılında Yugoslav lideri Tito ikinci dünya savaşı sırasında Kosova'dan kaçan Sırpların geri dönüşünü yasaklayan bir kararname çıkarmıştır ancak sadece iki hafta sonra bir başka kararname kabul edilerek Sırpların koşullu geri dönüşüne izin verilmiştir buna göre 11.168 Sırp'ın Kosova'ya geri döndüğü iddia edildi ancak sadece 4.829 kişinin döndüğü doğrulandı.[45] 1950'lı ve 1960'lı yıllar Kosova'nın Yugoslavya içindeki en zor yılları olarak görülmekteydi, Kosova'nın bu dönemde etnik yapısı bozulmaya çalışılmış hatta nüfus oranında büyük bir dengesizlik görülmüştür örneğin 1953'te Kosova nüfusunun %27'sini oluşturan Sırp ve Karadağlılar idari mevkilerde %68'lik bir oranda temsil ediliyorlardı, Kosova ekonomik olarak ta geri bırakılmış bir bölgeydi hatta 1957 yılına kadar Kosova'ya sanayi için yatırım fonu bile ayrılmamıştır.[46] Kosova'nın bu dönemde zorla demografik yapısı değiştirilmeye çalışılmıştır 1953 yılında imzalanan Tito ve Türk Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü arasında ki göç anlaşması güzel bir örnektir. Sırplar bu anlaşmadan önce daha çok Türkleştirilmiş Arnavut'u Türkiye'ye göndermek adına 1951 yılından itibaren Kosova'da ilk ve ortaöğretim düzeyinde Türkçe eğitim veren okullar açmaya başlanmıştır, Sırp yetkililer Arnavutların kendilerini zorla Türk olarak beyan etmeleri istenmiştir, 1953 göç anlaşmasından sonra Kosova'da 1948 yılında Türk sayısı 1.315 iken bu sayı 1953 yılında 34.583'e ulaşmıştır.[47] Yugoslavya – Arnavutluk arasında bozulan ilişkiler Kosova – Arnavutluk arasında ki sınırın kapanmasına neden olmuştur, diğer taraftan ise Arnavutluk'tan Kosova'ya ajanların sızdığını düşünen Yugoslav gizli polisi (UDBA) Yugoslavya'da güvenliği sağlamak adına Kosova'da baskı rejimini artırmıştır. 1960'ların ortalarında UDBA'nın elinde

[44] Murat Ercan, Zafer Pektaş, *Balkan Siyasetinde Kosova'nın Bağımsızlık ve Egemenlik Sorunu,* Nobel Yayınları, Ankara 2015, s. 96 97.
[45] Arben Qirezi, *a.g.m*., s. 49.
[46] Pınar Yürür, *Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu,* (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999, s. 35.
[47] Arben Qirezi, *a.g.m*., s. 50.

milyonlarca Yugoslav yurttaşının özel ve politik yaşamlarını kapsayan dosyaları vardı, bu belgeler keyifli tutuklamalar ve baskı adına kullanılıyordu, bu baskı ise en çok Bosna ve özelikle Kosova gibi geleneksel olarak isyancı bölgelerde kullanıldı, Kosova Arnavutlarının bir isyan planladıklarından kuşkulanan UDBA ve Rankoviç tüm bölgede silah araması yaptırdı, bu olay çok geçmeden şiddetli bir Sırp milliyetçi kampanyasına dönüşmüştür. Baskı rejimi sonucu 3,000'e yakın Arnavut şiddet görmüş 100'e yakın kişide hayatını kaybetmiştir. [48]

Yugoslavya'ya tam entegrasyon seçeneği Kosovalı Arnavutlar için açık değildi, örnek olarak Yugoslav Politbürosunda 1978'e kadar üst düzey bir Arnavut temsilci yoktu, 1953'e kadar Yugoslav Komünist merkez komitesinde Arnavut üye yoktu, 1950'lerde Kosova'nın yerel partilerinde ve lider pozisyonlarında Sırplar ve Karadağlılar hakimdi.[49] 1963 yılına gelindiğinde Yugoslavya'da yeni bir anayasa yürürlüğe girmiş ki bu anayasa Cumhuriyetlerin yetkilerinin artmasına neden olmuştur diğer taraftan 1963 anayasasıyla Kosova'nın anayasal statüsü federal düzeyde tamamen ortadan kaldırılıyor ve bütünüyle Sırbistan cumhuriyetinin iç düzenlenmelerine bağlanıyordu. [50] 1963 anayasasıyla beraber Kosova'da politik kültür gelişmeye başladı bu baskı dönemi Arnavutların Yugoslavya'ya karşı taleplerinde daha cesur davranmalarına neden oldu bir nevi Arnavutların milli duyguları doğmaya başlamıştı.[51] Tito'nun 1967 Kosova ziyareti Kosovalı Arnavutların kendi taleplerini dile getirmeleri için sebep olmuştur. Nisan 1968'de Kosovalı üst düzey bir komünist olan Mehmet Hoxha şu sözleri söylemiştir ''Neden 370.000 nüfuslu Karadağ'ın cumhuriyet statüsü varken 1.2 milyonlu Kosova'nın özerkliği bile yok''.[52] Kosova'da bu baş kaldırışlar her gün artmaya başlamış doruk noktası ise 1968 yılı olmuştur, 1968 yılıyla beraber Kosovalı Arnavut öğrenciler sokaklara dökülmüşlerdir ''Çok Yaşa Enver Hoxha!'' ''Cumhuriyet İstiyoruz!'' gibi sloganlarla Yugoslavya ve özelikle Sırp politikalarına karşı hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir, Sırp polisi ise bu protestolara şiddetle karşılık vermiş sonuç olarak bir Arnavut öğrenci ölmüş 44 kişi ise hapis cezasına çarptırılmıştır. Kosovalı Arnavutlar bir Cumhuriyet statüsü kazanmamış ancak bazı pozitif haklara sahip olmuşlardır, Metohija kelimesi Kosova'nın resmi

[48] Misha Glenny, *a.g.e.*, s. 463.
[49] Howard Clark, *Civil Resistance in Kosovo*, Pluto Press, London 2000, s. 37.
[50] Pınar Yürür, *a.g.t.*, s. 41.
[51] Tim Judah, *a.g.e.*, s. 53.
[52] Howard Clark, a.g.e., 38.

isminden çıkarılmış, bölge kendi polis gücüne ve yüksek mahkemesine sahip olmuştur. Arnavutça, Sırp – Hırvat dili yanında resmi dil olmuş, ortaokullar Arnavutça dilinde eğitim vermeye başlamış, 1960'larda kurulan dört fakülte genişlettirilerek 1970 yılında Priştine Üniversitesine dönüşmüşlerdir, Priştine'de Rilindja matbaası açılarak Arnavut tarihi ve kültürü hakkında kitap basmaya başlamıştır, Kosova artık ekonomik kalkınma fonları dağıtımında önceliğe sahip olmuş. Kosova, Arnavutluk bayrağını da kullanma hakkını elde etmiştir ki bu durum Sırpları kışkırtmıştır.

Yugoslavya siyasi yaşamında Sırpların baskın bir devlet olması Yugoslavya'da milliyetçi dalgaların yükselmesine bu durum da federasyonda bazı çatlaklıların görülmesine neden olmuştur. Bu çatlaklıkları düzeltme adına 1974 anayasası yürürlüğü girmiştir. 74 anayasası ile federal hükümete ait bazı yetkiler cumhuriyetlere aktarılmıştır, özerk bölgelere daha geniş yetkiler verilmiştir, böylece 74 anayasasıyla devlet çapındaki federal kurumların iç toplumsal ve siyasi gelişmelere yön verebilme kapasitesi iyice daralttırılmıştır.[53] Between Serb and Albanian: A History of Kosovo yazarı Miranda Vickers'e göre Kosova özerk bölgesi 74 anayasasıyla bir bağımsız devlet gibi davranmaya başlamış, örneğin Kosova'da diğer etnik gruplara kıyasen Arnavutlar pozitif ayrımcılığa tabi tutulmuşlar, kendi kurumlarının başına geçmişler ve kendi özgürlüklerini kazanmışlardır ancak Sırp toplumu bu durumla beraber daha marjinalleşmiş ve kendilerini Belgrad'a yakınlaştırmaya çalışmışlardır.[54]

2.5. Miloşeviç İdaresi ve Kosova'da Ayaklanmaların Başlangıcı

Sırbistan Yugoslavya'daki diğer cumhuriyetlerle kıyasla farklı konumda idi. Sırbistan, topraklarında Vojvodina ve Kosovo Metohija adında iki özerk bölgeye sahipti ve bu bölgelerde oldukça söz hakkı vardı. Vojvodina'da yaşayan Banat ve Tuna Şvablarını[55] 2. Dünya savaşından sonra sınır dışı eden Sırp ağırlıklı Yugoslav yönetimi, Vojvodina'da 1/3 oranında yaşayan Sırpları çoğunluk haline getirerek kuzey sınırını

[53] Erhan Türbedar, ''Kosova Sorunu'', *Balkanlar El Kitabı 2.Cilt: Çağdaş Balkanlar*, ed. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 2 basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 140.
[54]Oliver P. Richmond ve Jason Franks, *Liberal Peace Transitions: Between State Building and Peacebuilding*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009, s. 128.
[55] Güneydoğu Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve özellikle de Tuna Nehri vadisinde, yaşayan etnik Almanca konuşan nüfus için kulanılan genel bir terimdir.

güvence altına almıştı. Bu bölgede kalan Macarlara ise, ekonomik açıdan daha iyi durumda olan Macaristan'a göç etmeleri için kolaylıklar tanınarak erimeleri sağlanarak sonuçta Vojvodina'da günümüzde %66,76 oranındaki Sırp çoğunluk seviyesine ulaşılmıştır.[56] Bölgede yaşayan Macarlar ise 2011 sayımına göre %13 oranındadır. Buna rağmen Kosova'da bir türlü aynı yöntem söz konusu olmamıştır. Sınırlarını dışarı kapatmış olan Komünist Arnavutluk'a hiçbir Kosovalının göç etmesi mümkün değildi ve refah seviyesi ile son derece zor bir rejim uygulayan Enver Hoca Arnavutluk'u çok cazip imkanlar sunmuyordu. Buna rağmen Almanya ve İsviçre'ye gitmeleri için Kosovalı Arnavutların yurtdışına gitmeleri Sırp otoritelerince daima kolaylaştırılmıştır. Sırp milliyetçi kesimine göre, özelikle son dönemlerde Yugoslavya, tek bir devlete yaşadıkları hissini uyandırıyordu, yani Yugoslavya Sırpların büyük Sırbistan'ı olmuştu, ancak bu Sırp rüyasını Yugoslavya'nın Anayasası teknik olarak yaşatmamış hatta 1974 Anayasası bu durumdan uzak olduklarını teyit etmişti, 1974 Anayasası özerk bölgelerin otoritelerini doğrulatmış hata Hırvatistan ve Bosna'da yaşayan Sırpların, Sırp devletinin bir parçası olmadıklarını göstermiştir.[57]

Josip Broz Tito 4 Mayıs 1980 tarihinde Ljubljana'da hayatını kaybetmişti. Tito'nun ölümü ile birlikte Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'a 127 ülke temsilcisi Tito'ya karşı son görevlerini yerine getirmek için cenaze törenine iştirak etmişlerdi. 1980'li yıllarda Avrupa'nın komünist devletleri, işçilerin, aydınların, dini liderlerinin ve öğrencilerin hareketi olan Polonya dayanışmasıyla alt üst olmuştu,[58] Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'da Avrupa'nın komünist devletlerinde komünist yönetimi sona erdirmek adına halk protestolarından nasibini almıştır, ilk darbe Kosova'dan geldi.[59] Kosova'nın 1960'lı ve 1980'li yılları arasındaki eylemlerinde farklılıklar vardı, 1960'lı yıllar Kosova

[56] Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији / 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Belgrade, 2012.
[57] James Gow ve Milena Michalski, '' The Impact of The War on Serbia'', *Serbia Since 1989: Politics and Society Under Milosevic and After*, ed. Sabrina P. Ramet ve Vjeran Pavlakovic, University of Washington Press, Washington 2007, s. 145.
[58] Polonya Dayanışması, 1980 yılında Komünist Rejim altında komünist olmayan ilk bağımsız sendikayı kuran Lech Walesa ve arkadaşlarının öncülüğünde gelişen, 10 milyonun üzerinde üyesi ile Komünizm karşıtı ulusal bir harekete dönüşen sendika ile başlayan bir harekettir. 1981'de üyeleri hapse atılan sendika, 1989'da yeniden yükselen seslerle birlikte Polonya'da sosyalizmi bitiren, Berlin duvarının yıkılmasını başlatan ve aşamalı olarak doğu blokunun dağılmasına sebep olan domino etkisi sürecinin başlangıcı ve sembolü kabul edilir. Hareket, "Solidarnosc" adı ile anılır.
https://tr.euronews.com/2010/08/31/polonya-da-dayanisma-hareketi-30-yilini-kutluyor
[59] Denis MacShane, *a.g.e*., s. 26.

Arnavutlarının eylemleri daha çok Yugoslavya içinde temel haklarını kazanmaya odaklı iken, 1980'li yıllarda Arnavutlar Kosova'nın bağımsızlığı adına çalışmışlardır.[60] 11 Mart 1981 yılında Priştine Üniversitesi öğrencileri Kosova'nın ekonomik ve sosyal sorunlarını dile getirmek adına ayaklanarak protesto yürüyüşleri düzenlediler, bu yürüyüşü Sırp polisinin müdahale etmesiyle öğrenciler bağımsızlık ve Arnavutluk'la birleşme taleplerinde bulunmasına neden olmuştur. Polisin baskısı Kosova'da kitlesel isyana yol açmış ve sonuçta Yugoslav Ordusu Kosova'ya girmiştir. Kosova'nın sosyal ve ekonomik sorunlarına karşı barışçıl öğrenci yürüyüşleri kısa zamanda bağımsızlık adına kitlesel bir ayaklanmaya dönüşmüştür, bu ayaklanma sonucu 226 öğrenci ve işçi karşı devrimci ve iredentist faaliyetler için 15 yıla kadar hapis cezalarına çarptırılmıştır. Yugoslav rejimi kendi içinde ayrılmaları önlemek adına Kosova'da acımasız önlemler aldı ancak bu durum Kosova'da Arnavutların bağımsızlık mücadelesini daha çok artırdı ve Yugoslavya'da yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. 1981 gösterileri aynı zamanda Sırp milliyetçi hareketinin yükselişine de neden oldu, 1974 anayasası Kosova'nın özerkliğin güçlendirmiş ve bu durum Sırp devletinin çıkarına ters düşmüştür. Kosovalı Sırplar Kosova'nın resmi olarak Sırbistan'ın bir parçası olmasına rağmen ''kendi'' devletlerinde azınlık statüsüne düşmüşlerdi, bu durumda Sırbistan'ın Kosova üzerinde baskısının artmasına neden olmuştur. [61] 1970'li ve 1980'li yıllar arasında Kosova'da Sırpların sayısı azaldı ve demografik yapı Arnavutlar lehine değişti, bu duruma Belgrad'ın tutumu ise Kosovalı Sırpların Arnavut milliyetçi grupların baskısı nedeniyle Kosova'dan kaçmaları olmuş, Kosova'nın tutumu ise bu bölgenin hala Yugoslavya'nın en az gelişmiş bölgesi olduğu için Sırpların ekonomik nedenlerden dolayı göç etikleri idi. İlk olarak Kosova Sırbistan komünist birliğinin kurucu parçası olan Kosova komünist birliği tarafından yönetildiği için hükümet Sırp karşıtı olamazdı, aslında Kosovalı Sırpların bu dönemde kaybettikleri tek şey Kosova'da birinci sınıf vatandaş statüleriydi. Kosova endüstrisine yapılan büyük ölçekli yatırımlar nedeniyle Arnavutlar ekonomik olarak güçlenmişlerdir böylece Kosovalı Sırpların mülklerini satın alarak çoğunlukta Sırp nüfusunun olduğu bölgelere yerleşmeye başlamışlardır. Kosova'nın

[60] Hüseyin Savaş, ''Dünü ve Bugünüyle Kosova Sorunu-II'', *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, No: 1 Mayıs 2001, s. 101.

[61] Dejan Guzina, ''Kosovo or Kosova—Could It Be Both? The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalisms'', *Understanding the War in Kosovo*, ed. Florian Bieber ve Zidas Daskalovksi, Frank Cass Publishers, London 2003, s. 32 33.

Arnavutlaştırılması ya da Sırpların zorla göç ettirilmesi gibi propagandalar Sırp devletinin Kosova'nın özerkliğinin önüne geçmek amaçlı olduğunu anlamamız 1980'den sonra yapılan siyasi ve askeri baskılarla görülecektir.[62] Sırp medyası bu dönemde ise manipülasyona dayalı farkı haberler yayarak Sırpların Kosova'da etnik temizliğe maruz kaldıklarını iddia etmekteydiler, onlara göre Arnavutlar genç ihtiyar demeden Sırpları katlediyorlardı.

Ocak 1986 yılına gelindiğinde Sırp Bilim ve Sanat Akademisinin (SANU) önde gelen 216 aydınının imzası ile Sırp meclisine bir dilekçe sunulmuştur, akademinin hazırladığı bu memorandum Sırp milliyetçiliğin temellerini ortaya koymuştur, memorandumun iki konusu vardı, birincisi Titoist Yugoslav modeli Sırp karşıtı bir model olduğu için eleştiriliyor ikincisi de Kosova'da Kosovalı Sırpların maruz kaldığı soykırımdan bahsediyordu, bu memorandumda Sırpların zayıf tutulması adına Kosova'yı Arnavutlara teslim eden YKP de suçlamalar vardı. Sırp komünist partisi memoranduma onay vermemiş ancak Sırp aşırı milliyetçi kesim tarafında bu memorandum benimsenmiş gibi görülüyordu hatta Miloseviç'in Sırbistan'ın başına geldiğinde Belgrad'ın temel politik çizgisini bu memorandum oluşturmuştur.[63] 24 Nisan 1987'de Sırp Komünist partisi genel başkan yardımcısı Slobodan Miloseviç Kosova'ya giderek 1389 Kosova Savaşının yaşandığı Fush Kosova'da Kosovalı Sırplarla bir araya geldi. Öfkeli Sırplar Miloseviç'ten Arnavut çoğunluğuna karşı daha sert eylemler talep etiler, Miloseviç ise '' kimse sizi dövmeye cesaret edemez'' diyerek Sırp halkının kutsal haklarından bahsetmiştir. Kosovalı Sırpların milliyetçi duygularını kabartan bir konuşma yapan Miloseviç medyanın desteği ile de bir gecede halk kahramanı olmuştur. [64] [65] Miloseviç siyasi hayatının ilk dönemlerinde Yugoslavya'nın küllerinden doğacak olan Sırbistan'ı duyurmak ve hissettirmek için ''hakikat toplantıları'' gerçekleştirerek milyonlarca insana hitap etmiş ve kendi gücünü pekiştirmiştir. ''Kosova'ya ihanet eden, Sırbistan'a ihanet etmiştir'', Kosova'da Sırplara baskı uygulandığını, Sırbistan'ın Slovenya ve

[62] Arben Qirezi, *a.g.m*., s. 55 56.
[63] Pınar Yürür*, a.g.t.,* s. 60.
[64] Denis MacShane, *a.g.e.,* s.23.
[65]The Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report,* Oxford University Press, New York 2000, s. 40.

Hırvatistan tarafından sömürüldüğü gibi söylemlerde bulunan Miloseviç, milliyetçilik kartını kullanmaya başlamıştır.[66]

Miloseviç Sırbistan'da liderliğini güçlendirerek, Sırbistan'ı yeniden birleştirme projesine soyunmuştur. 5 Ekim 1988 yılında Miloseviç Voyvodina meclisinde kendisine karşı olan bütün siyasileri görevlerinden alarak kendisine sadık olan ve Voyvodina'nın özerkliğini iptal edecek kişileri getirmiştir. Kosova komünist partisinin iki önemli lideri Azem Vllasi ve Kaqushe Jashari Voyvodina'da ki temizlikten sonra sıra kendilerine geleceğini hissetmişlerdi, Azem Vllasi Kosova'da ki Sırplara baskı uyguluyor hatta hakikat buluşmalarında ya da futbol maçlarında milliyetçi söylemlerde bulunan Sırpları hapse atıyordu. Vllasi ve Jashari Sırbistan'ın Kosova'ya müdahale etmesine karşı oldukları için Sırbistan'da önerilen anayasa değişikliklerini Kosova halkıyla açıkça tartışıyorlardı, bu tartışmalarda Kosova halkı açıkça Sırbistan'ın önerilerini reddetmekteydi. Vllasi ve Jashari'yi görevlerinden almaya kalkışan Sırbistan hükümeti Kosova'nın Trepça bölgesinde 3 bin madencinin protestosuyla karşı karşıya kalmıştır. Trepça madencilerinin bu protestosu Yugoslavya'yı ve 1974 anayasasını savunmak için idi, ancak bu protesto işe yaramadı, Vllasi ile Jashari görevlerinden uzaklaştırılarak yerlerine Miloseviç'e sadık üç isim atanmıştır Rrahman Morina (ki kendisi Kosova'nın iç işleri bakanı iken 1981 protestolarını bastırmak için federal birliklere çağrı yapmıştır) Hysamedin Azemi ve Ali Shukriu, ki bunların görevi Kosova'nın özerkliğini iptal edebilmek için Anayasa değişikliklerini kabul etmek olmuştu. Miloseviç 74 Anayasasını çiğneyerek yeniden iki özerk bölgeyi Sırbistan'a bağlamak için giriştiği bu hamlede başarılı olmuştur, artık özerk bölgelerde kendisine karşı çıkabilecek hiçbir siyasetçi yoktu. [67] Kosova'nın özerkliğini ortadan kaldırmak için hazırlıklar yapılırken Trepça madencileri bu kez sınırları aşarak açlık grevine girmişlerdir, Trepça madencilerinin talebi 1974 anayasasıyla tanınan Kosova haklarının dokunulmaması idi, Miloseviç ve Sırp hükümeti taviz verecek gibi göründüğü anda Azem Vllası ve Trepça'nın önde gelen 15 yetkilisi göz altına alındı. Grevler devam ederken Sırp rejimi isyan eden Trepça madencilerine grevden vazgeçmezseniz işsiz kalırsınız ya da hapis cezasına çarptırılırsınız gibi tehditlerde bulunmuştu. Grevlerden bir sonuç alınamadığı gibi 23 Mart 1989 yılında Kosova'daki meclis binası polis ve tanklarla çevrildi, mecliste

[66] Tim Judah, *a.g.e.,* 66.
[67] Howard Clark, *a.g.e*., s. 47 – 49.

Kosova'nın özerkliğinin kaldırılması ve Sırbistan'a bağlanması onaylandı. Meclis dışındaki öfkeli Arnavutlar protestolar düzenlediler, Prishtine, Ferizaj ve bazı diğer şehirlerde isyanlar patlak verdi. İsyan şiddete dönüştü, altı gün boyunca Kosova bir kaos içerisindeydi, Arnavut kitleler Sırp polisi tarafından bastırıldı iki polis de dahil olmak üzere 24 kişinin hayatını kaybettiği bildirildi.[68] [69]

2.6. Apartheid ve Pasif Direniş Yılları

Afrika dilinde ırk ayrımı anlamına gelen apartheid, 1948 – 1990 başına kadar Güney Afrika'da var olan kurumsallaşmış bir ırk ayrımcılığı sistemine verilen isimdi. Apartheid Güney Afrika'nın politik, sosyal ve ekonomik olarak azınlık beyaz nüfus tarafından yönetilmesine dayanan otokratik bir sistemdi. Apartheid rejimine göre Güney Afrika'da ki teni beyaz olan vatandaşlar en yüksek statüye sahipti, Afrikalılar ise nüfusun çoğunu oluşturmalarına rağmen ikincil vatandaş olarak görüldükleri gibi, şiddet ve temel özgürlüklerinden yoksun bırakılıyorlardı. Apartheid rejimi kamu tesislerini, barınma ve istihdam fırsatlarını ırka göre ayırmaktaydı. Apartheid rejimi kâğıt üzerinde eşit gelişme, kültürel ifade özgürlüğü çağrısı yapsa da uygulamada bu yaşanmadı tam tersine farklı ırk gruplarının ayrı yaşamasına ve eşitsiz bir şekilde gelişmesine ön ayak oldu. Irklar arasındaki tüm evlilikleri yasakladığı gibi apartheid rejimi ırklar arasındaki sosyal bütünleşmeye olanak sağlamıyordu. Apartheid hükümdarın ten rengine sahip olmayan kişilerin dezavantajlı bir şekilde yaşamasını öngören bir sosyal sistemdi.[70]

Kosova'da nüfusun %90'nını oluşturan Arnavutlar, Sırp rejimi tarafından apartheid sistemiyle yönetiliyordu. Güney Afrika'dan farklı olarak Arnavutlar ten renginden değil etnik kökenlerinden dolayı ötekileştiriliyorlardı. Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloşeviç bir konuşmasında Arnavutların Sırp kutsal topraklarında yabancı oldukları vurgusu yapmaktaydı, ki bu yabancı toprakların %90 Arnavutlar oluşturmaktaydı. Kosova'da ki Miloşeviç apartheidi, Arnavutların temel özgürlüklerini hiçe saydı, sadece Arnavut

[68] Tim Judah, *a.g.e.*, s. 67.
[69] Howard Clark, *a.g.e.*, s. 50 – 52.
[70] "A History of Apartheid in South Africa" https://www.sahistory.org.za/article/history-apartheid-south-africa (02.10.2020)

oldukları için iş yerlerinden attı, okullarda Arnavutçayı yasakladı, şiddeti artırdı ve tam teçhizatlı bir asimilasyon apartheid politikası izledi.[71]

Miloseviç elde etmek istediği şeyi elde etmiş ve Voyvodina ile Kosova bölgelerinin özerkliklerini kaldırarak Sırbistan'a bağlamıştır, bu birleşme sonucu Sırbistan'da büyük Sırbistan hayalleri yeniden canlanmıştır.

Diğer taraftan ise Arnavut aydınlar bu durumu protesto etmek ve Kosova'nın ulusal çıkarlarını korumak adına daha aktif olmaya başlamışlardır. Yugoslavya'nın dağılmasını önlemek için, içinde milliyetçilik fikirlerini barındırmayan ve etnik gruplar arasında bir diyalog alanı olarak görülen Yugoslav Demokratik İnisiyatif Birliği (UJDİ) kurulmuştur. UJDİ'nin Priştine şubesi ise 7 Aralık 1989 yılında Veton Surroi tarafından kuruldu, UJDİ'nin Priştine şubesi kurucularından olan Shkelzen Maliqi'ye göre ise UJDİ bütün Yugoslavya'da YKP'nin siyasi tekelini parçalamıştır. Kosova Arnavut muhalefetinin diğer bir etkili merkezi ise Yazarlar Derneği olmuştur. Kosova yazarlar derneğinin Arnavut üyeleri Sırbistan rejimi tarafından ayrılıkçı bir grup olarak görülmüş bu yüzden derneğin 27 Sırp üyesi ayrılma kararı alarak dernek sadece Kosovalı Arnavutlar çıkarları için çalışmaya başlamıştır. 1988 yılında yazarlar birliği Kosova'nın isteklerini ifade eden bir program yayımladı, bu dernek hiç şüphesiz Kosova'nın bağımsızlığını isteyen bir kurum haline dönüşmüştü hatta derneğin başkanı İbrahim Rugova Sırp rejimini eleştiriyor ve ulusal ile uluslararası basında Kosova'nın sesi olmaya çalışıyordu. 17 Aralık 1989 yılında ise Adem Demaçi tarafından İnsan Hakları ve Özgürlükleri Savunma Konseyi (CHDRF) kurulmuştur. Bu konsey Sırp rejiminin insan hakları ihlallerinin ve polisin kötü muamelesini izleme merkezi idi. Kosovalı Arnavutlar ise nihayetinde polis tacizini ele alacak bir organa sahip olmuşlardı.[72] Kosova siyasetinin egemen gücü olacak parti ise 23 Aralık 1989 yılında kurulmuştur. Kosova Demokratik Ligi (LDK) Yugoslavya içinde Kosova sorununu çözmeye odaklı demokratik ve ulusal programa dayalı ilk Arnavut siyasi partisi olmuştur. Partinin başına Yazarlar derneği başkanı İbrahim Rugova getirilmiştir. LDK'ya katılım ise olağanüstüydü verilere göre beş hafta içinde 700 bin Arnavut partiye katılmıştı. [73] İlk yıllarda parti finansmanın büyük bir kısmı

[71] ''Serbia's Apartheid Victims'' https://www.nytimes.com/1996/12/23/opinion/serbia-s-apartheid-victims.html (02.10.2020)
[72] Howard Clark, *a.g.e.*, s. 54-55.
[73] Kosova Academy of Sciences and Arts, *a.g.e.*, s. 214.

‘’%3 fon’’ adını almış fondan karşılanıyordu, bu fon Kosova ve diasporada yaşayan Arnavutların gelirlerinin %3’lük payını bu fona aktarılmasıyla sağlanıyordu.[74] Akademisyen ve yazar olan Rexhep Qosja Arnavut milliyetçiliğin babası olarak nitelendiriliyordu, kendisinden LDK’nın başına geçmesi istendi ancak bu teklifi kabul etmediği gibi LDK’yı Sırp rejimine karşı çok pasif bir politika izlediği için eleştirmiştir. Arnavut aydın Shkelzem Maliqi’ye göre ise Rugova siyasete çok dikkatli, uzlaşmacı ve kazara lider olan bir kişilikti.[75] LDK partisi kurulur kurulmaz Kosova’nın cumhuriyet statüsü kazanmasına ve Kosova kurumlarını inşa edilmesine odaklandı, Kosova sorunun çözülmesi üç aşamalı bir sürece göre olacaktı, birincisi Kosova’daki sorunu uluslararası hukuktaki insan hakları baz alınarak çözmeye çalışmak, ikincisi Sırp rejiminin Kosova’da yapmış olduğu tüm ihlalleri belgelemek ve üçüncüsü Sırbistan’a baskı uygulamak için uluslararası topluluğun dikkatini çekmekti.[76]

2 Temmuz 1990 yılında Kosova Parlamento üyeleri Parlamentoya girmeleri izin verilmedi, böylece 114 Arnavut Parlamento üyesi Parlamento binasının havlusunda Kosova’nın özerkliğini iptal etti ve Yugoslavya’nın diğer altı cumhuriyetleri gibi Kosova’yı da yedinci cumhuriyet olarak bağımsızlığını ilan etme kararı aldı. Kosova Parlamento üyelerinin bu demokratik eylemi Kosova’da durumun radikalleşmesine neden oldu Sırbistan Parlamentosu Kosova Parlamentosunu feshetti ayrıca Sırp rejimi Prishtine radyo ve televizyonunu, ve Rilindja gazetesinin yayını durdurdu. Kosova self – determinasyon hakkını kullanarak Yugoslavya federasyonu içinde bağımsızlığını duyurmuş ve kendisini Yugoslavya’nın yedinci cumhuriyeti olarak ilan etmiştir, Kosova’da bu dönemde Yugoslavya dışında bağımsız bir devlet olması gündemde değildi sonuçta Yugoslavya’nın varlığı daha devam ediyordu bu yüzden Arnavut siyasiler Yugoslavya içinde Sırbistan’dan bağımsız Yugoslavya’nın yedinci cumhuriyet statüsünü elde etmek için çabalamışlardır. Yugoslavya’nın dağılmasını önlemek adına Batı yanlısı Yugoslav başbakanı Ante Markoviç 1991 yılında Yugoslav cumhuriyetlerinin güç dengesini koruyabileceği bir Yugoslav Konfederasyonu önermiştir. Markoviçin konfederasyonu cumhuriyetlere Adem-i merkeziyetçi bir siyasi

---

[74] Henry H. Perritt Jr., *The Road to İndependence for Kosovo: A Chronicle of the Ahtisaari Plan,* Cambridge University Press, London 2009, s. 35.
[75] David L. Phillips, *Liberating Kosovo: Coercive Diplomacy and U.S. Intervention*, MIT Press, London 2012, s. 14.
[76] David L. Phillips, *a.g.e*., s. 47.

güç dağılımını sunuyordu hatta serbest Pazar ekonomisi, özelleştirme ve yabancı yatırıma açık bir konfederasyon öneriyordu. Veton Surroi ise Eylül 1991 yılında Kosova meselesini konuşmak üzere Ante Markoviç ile görüşmüştür, görüşmede Surroi Markoviçin bu reformlarını desteklediğini ancak Yugoslav Konfederasyonunun kurulması halinde Kosova'nın Sırbistan'dan ayrı 7'ci cumhuriyet olarak görmek istediğini altını çizmiştir. Kosova Parlamento üyeleri Yugoslavya federasyon içinde Kosova cumhuriyetinin anayasasını ilan etmek adına 7 Eylül 1990 yılında Kosova'nın Kaçanik şehrinde gizlice toplanmışlardır. Kaçanik anayasası insan hak ve özgürlükleri ve azınlık eşitliğine vurgu yapmıştır, bu anayasa Kosova devletinin ilk yüksek yasal düzenlenmesini temsil etmekteydi.[77] [78] [79]

1990 yılında Sırbistan iki özerk bölgesini kendisine bağlamıştı, yeniden birleşen Sırbistan kendisine bağlamış olduğu bu iki özerk bölgeyi şimdi yasal ve kurumsal olarak kendi yönetim sistemine entegre etme eğilimine girmişti. Yasal olarak Sırbistan'ın ilk adımı Kosova'da barış, özgürlük, eşitlik ve refahın sağlanması adına bir programın Sırp meclisi tarafından kabul edilmesi olmuştu, kabul edilen program Kosova'da yaşayan tüm ulusal toplulukları koruma bahanesi altında, Arnavutların dünyadaki her azınlığın sahip olduğu haklardan daha çok hakka sahip olduğu altı çizilerek, Sırp rejiminin Kosova'da Arnavut ayrılıkçı grupları durdurma gücüne sahip olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca program Kosova meclisinin bu programa aykırı bir karar ya da yasa alırsa Sırp meclisi bu kararı ya da yasayı iptal etme hakkı vardı. Kosova'da eğitim, sağlık, ekonomi, kültür ve spor gibi alanlarda kısıtlamalar getiren ve Arnavut haklarını çiğneyen 20'den fazla yasa Sırp hükümeti tarafında kabul edilmiştir. Sırp rejimi özerk bölgelerde olağanüstü durumlarda kullanılacak bir kanun da çıkardı, bu kanunu yasal bir kalkan olarak kullanan Sırp hükümeti, iktidardaki tüm Arnavut siyasi ve yöneticileri uzaklaştırarak yerlerine Kosovalı Sırpları yerleştirmiştir. Yalnızca Kosova'da kullanılması şartıyla kabul edilen bir diğer kanun ise 100 binden fazla Arnavut'un işyerlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Kosova yürütme konseyi ve meclisinin çalışmasının sona erdirilmesiyle ilişkin yasa Temmuz 1990 yılında kabul edilmiştir, yasa Kosova idari yönetiminin Sırbistan tarafında sömürülmesi anlamına geliyordu, bu dönemde ayrıca Kosova Arnavut kültür

[77] Tim Judah, *a.g.e*., s. 69.
[78] Kosova Academy of Sciences and Arts*, a.g.e., s.* 215 – 216.
[79] David L. Phillips*, a.g.e.,* s. 19.

kurumları da kapatıldı, nedeni Belgrad bu kurumları Arnavut milliyetçiliğin kötülük yuvası olarak görmesiydi. 7 Ağustos 1990 yılında Sırbistan parlamentosu Arnavut tarihi, dili, coğrafyası, sanatı, müziği gibi dersleri müfredattan kaldırmış yerine Sırp uyumlu tek tip ilk okul ve orta okul programlarını zorunlu kılmıştır, Arnavut öğretmenler bu okul programını/müfredatını uygulamayı reddetmesiyle beraber Sırp yetkilileri Kosova'daki Arnavut okullarına fon vermeyi kesmiştir, ayrıca Sırp müfredatını kabul etmek istemeyen Arnavut öğrenci ve hocaları da okul binalarına girmelerini yasaklamıştır.[80] 90'lı yıllardaki Sırp baskısı neticesinde Kosova'dan ayrılan Arnavut sayısı 400 bini bulmuştur, bu göç dalgasına paralel olarak Hırvatistan krahina bölgesinden ayrılan Sırplar Sırp rejimi tarafından Kosova'ya yerleştirilmeye çalışılmış böylece Kosova'nın demografik yapısı Sırp lehine değişmeye başlamıştır.[81] Özetle Sırbistan 1990'larda Kosovalı Arnavutların doğal haklarını çiğnemiş, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik hayatlarına müdahale etmiştir. Kosova'da Sırp polisi günlük bazda Arnavutlara karşı resmi ve gayrı resmi ayrımcılık ve şiddet uygulayarak Sırp ırkının üstün bir ırk olduğunu savunarak Kosova'da Sırplaştırma politikası uygulamaya başladı.

Kosovalı Arnavutlar ise durmayarak Sırp rejiminin bu sömürgeci ve baskı politikasına karşı çıkmaya başlamışlardır. Slovenya ve Hırvatistan 25 Haziran 1991 yılında referandum sonucu Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir, bu durumu örnek alan LDK ise 26 Eylül 1991 yılında Kosova'da gizlice bir referandum yapmaya kalkışmıştır. Referandum Sırp rejiminden gizlice düzenlenmiştir hatta siyasi aktivistler Sırp evleri hariç Kosova'da yaşayan bütün Arnavut evlerine tek tek giderek referandum için oy toplamışlardır, referandum insan hakları komisyonunun iki üyesi Tom Lantos ve John Porter tarafından da gözlemlenmiştir. Referandum katılan toplam seçmen sayısı 914,802 kişiydi ki bunlardan 913,705 kişi bağımsızlık için evet oyu kulandı, 164 kişi bağımsızlığı desteklemedi, 933 oy ise geçersiz sayıldı. Referandum sonucu baz alınarak 19 Ekim 1991 yılında bağımsız Kosova Cumhuriyeti ilan edilmiştir, Kosova hükümeti ise sürgünde kurulan bir hükümet olmuş ve başına Stuttgart'a ikamet

[80] Dejan Guzina, *a.g.m.*, s. 35-36.
[81] ''Kosova Sorunu Üzerine'', http://psikoloji.fisek.com.tr/makale/kosova.htm, (28.03.2020).

eden Bujar Bukoshi getirilmiştir.[82] [83] [84] 1991 yılında Yugoslavya'da patlak veren savaşlar ile birlikte Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmiş Avrupa Topluluğu ise bu iki ülkeyi destekleyerek Ocak 1992 yılında bağımsızlıklarını tanımıştır. Kosova'nın bağımsızlığı ise sadece Arnavutluk tarafından tanınmıştır, Avrupa Topluluğu Kosova sorununu marjinal bir sorun olarak nitelendirerek Kosova'nın bağımsızlığını tanımaya ya da onu desteklemek adına çaba harcamamıştır.[85] Sırbistan'ın bu olay karşısında ise tepkisi sert olmuştu ve bu bağımsızlığı tanımadığını dile getirmiştir, Sırbistan'da hem iktidar partisi hem muhalefete ki partiler birleşerek tek bir şey söylemekteydiler bağımsız Kosova diye bir şey yok. Sırp Yenilenme Hareketi (Srpski Pokret Obnovespo) lideri Vuk Draskoviç'e göre Kosova hiçbir zaman bağımsız olamaz çünkü Kosova Sırbistan toprağıdır diğer taraftan Zoran Dindiç'te bağımsızlığa karşı çıkarak nerde bir Sırp varsa Sırbistan oradadır tezini savunmuştur. [86]

24 Mayıs 1992 yılında Kosova'da ilk defa çok partili parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenlenmiştir, seçim Sırp korkusu yüzünde kamu binaları yerine özel evlerde gerçekleşmiştir, Sırp rejimi şaşırtıcı bir şekilde seçimleri engelleme adına hiçbir girişimde bulunmamıştır. Seçimlere Arnavut, Boşnak ve Türk partileri katılarak, sadece LDK Cumhurbaşkanı adayı göstermiştir. İbrahim Rugova %99.5'lik bir oy oranı alarak Kosova'nın Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Partiler 115 sandalyeli Parlamentoya girebilmek için yarışmışlardır, LDK bu seçimlerde 96 sandalye kazanmıştır ancak orantılı bir temsiliyetin olması adına Türk partisine 12 sandalye, Arnavut partisi olan Hristiyan demokratlara 7 sandalye, Boşnak partisine 3 sandalye düşmüştür, Sırp ve Karadağlılara ayrılan 13 sandalye ise boş kalmıştır, kendileri parlamentoyu ve Kosova cumhuriyetini yasa dışı olarak tanımlıyordu. Seçimler sonucu Kosova Cumhurbaşkanına sahip olmuştu, Rugova sürgündeki Bujar Bukoshi hükümetiyle iyi ilişkiler içinde olmuştur, Rugova

[82] David L. Phillips, *a.g.e.*, s. 17.
[83] Arben Qirezi, *a.g.m.*, s. 51.
[84] Kosova Academy of Sciences and Arts*, a.g.e.*, s. 216.
[85] Branislav Radeljić, ''Kosovo in the Official Rhetoric of the European Union and Russia'', *Kosovo and Serbia: Contested Options and Shared Consequences*, ed. Leandrit I. Mehmeti ve Branislav Radeljić, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2016, s.68.
[86] ''Kosova Sorunu Üzerine'', http://psikoloji.fisek.com.tr/makale/kosova.htm, (28.03.2020).

Cumhurbaşkanı olmasıyla beraber Kosova'da Sırp rejimine karşı pasif direniş felsefesini uygulamaya başlamıştır.[87] [88] [89]

Sırp baskısına ve şiddetine karşı LDK Mahatma Gandhi benzeri taktik kullanarak Sırp rejimini her alanda barışçıl bir şekilde boykot etmiştir, LDK Sırp kontrolündeki Kosova'da paralel kurumlar kurarak 1992 – 1996 yıllarında Kosovalı Arnavutları tamamen Sırp rejiminden uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda Sırbistan'ın Kosova'daki egemenliğini meşrulaştıracak her şeyden uzak durmuştur, Sırp denetimindeki okullara çocuklarını göndermemişler, Sırp doktorlarının çalıştığı hastanelere gitmemişler, Arnavutça eğitimin yasaklanması üzerine çocuklarını kendi evlerinde kurdukları okullarda eğitmişlerdir. LDK önderliğinde kurulan paralel Kosova kurumlarının finansmanı ise Kosova'da ve diasporada yaşayan Arnavutlar tarafından karşılanmıştır. Kosova'da çalışan her bir işçiden %5'lik, işletmelerden %8'lik, toprak sahiplerinden %10'luk ve diasporada yaşayan Arnavutlardan gelirlerinin %3'luk payı alınıyordu. Vergilerden oluşan bu fonların %90'nı eğitim alanında harcanıyordu diğer %10'luk pay ise LDK yönetimine, sağlık hizmetlerine, spora ve bazı kültürel faaliyetlerde kullanılıyordu. Bu dönemde LDK pasif direnişine yardım eden diğer kuruluşlarda vardı örneğin Nena Tereza derneği 1990 yılında ve özelikle kitlesel zehirlenme sonrasında Sırpların egemen olduğu sağlık tesislerini kullanmaktan kaçınan Arnavutlara insani yardım ve sağlık hizmeti sağlamıştır. Pasif direniş yıllarında Kosova'da bağımsız medya kuruluşlarda kurulmuştur, Open Society Foundation desteği ile Zëri, Koha Ditore ve Forum gibi medya kuruluşları kurulmuştur. Paralel devlet yapılanması geliştikçe Kosova'da kayıt dışı ekonomi de büyümüştür, işlerini kaybeden Arnavutların çoğu özel iş kurma kararı alarak, Sırp rejimi tarafından işlerinden olan devlet memurları, fabrika işçileri, şehir ve şehirlerarası hatları ele geçiren yüzlerce taksi, kamyonet ve minibüs ile kayıt olmadan daha ucuza çalışmaya başlamışlardır. Bu girişim ulaşımı ve nakliyatı o kadar ucuz ve verimli hale getirdi ki Sırp rejimine bağlı şirketler iflas etti. 1993 yılında

[87] Tim Judah, *a.g.e*., s. 70.
[88] Kosova Academy of Sciences and Arts, *a.g.e.,* s. 216.
[89] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e*., s. 45.

kayıtlı özel şirketler %30 oranında iken kayıt dışı özel şirketler Kosova ekonomisinin %70 oluşturduğu tahmin edildi. [90] [91] [92]

Kosovalı Arnavutlar Aralık 1992 yılında Yugoslavya'da ki seçimleri Kosova Cumhuriyetinin artık Yugoslavya'nın bir parçası olmadığı bahanesiyle boykot etmişlerdir. 26 Ekim 1992 yılında Yugoslavya cumhurbaşkanı adayı Milan Paniç Kosova'yı ziyaret ederek cumhurbaşkanlığı seçimlerinde destek istemiştir. ABD Genel Sekreteri Lawrence Eagleburger 17 Aralık 1992 yılında Rugova'yla Brüksel'de bir araya gelerek Kosova'nın Yugoslavya seçim boykotunu terk etmesini ve reformist cumhurbaşkanı adayı Milan Paniçi desteklemesini istemiştir. Arnavutların oyunu alamayan Paniç Aralık 1992 seçimlerinde rakibi Miloşeviç tarafından yenilmiştir. Bu duruma LDK başkan yardımcısı Fehmi Agani'nin tepkisi ise, Miloşeviç ile devam etmek bizim için daha iyi, Miloşeviç Yugoslavya'yı yok etmede çok başarılıydı böyle giderse Sırbistan'ı da yok edecek böylelikle Kosova sorunu çözülmüş olacaktı. Paniçin yerine milliyetçi ve Arnavut düşmanı Miloşeviçi desteklemek yanlış politika olduğu ancak birkaç yıl sonra anlaşılacaktı. [93] [94]

Hırvatistan ve Bosna'da savaş devam ederken Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman Kosova'nın Sırbistan'a karşı güney cephesini açmasını istedi, bunu kabul ederse de Hırvatistan Kosova'ya silah yardımı yapacak hatta Yugoslavya ordusu içindeki isyana hazır olan Arnavut askerleri de eğiteceğine söz vermiştir. Ancak Rugova pasif politikasından ödün vermek istemediği için bu teklifi kabul etmemiştir, Rugova bu teklifi kabul etmeyerek hatta yaptığını düşünen bir kesime göre Yugoslavya'nın bütün devletleri tek bir düşmana karşı beraber savaşsaydı o zaman Yugoslavya'da ki durum farklı olabilirdi düşüncesi içindeydiler. George Bush ve ABD yönetimi Yugoslavya'da yaşanan iç savaşta endişeli olduklarını ve özelikle bu iç savaş Kosova'ya da sıçrarsa Arnavutluk, Türkiye ve Yunanistan'ın da bu savaşa dahil olabileceği korkusuyla George Bush Noel Uyarısı olarak bilinen bir mesajı 24 Aralık 1992 yılında Miloseviç'e göndermiştir, mesaj açıktı Kosova'da Sırp eylemlerinden kaynaklanan bir savaş başlarsa

[90] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e.*, 46.
[91] Dejan Guzina, *a.g.m.*, s. 39.
[92] Murat Ercan, Zafer Pektaş, *a.g.e.*, s. 119.
[93] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e.*, s. 48-49.
[94] David L. Phillips, *a.g.e.*, s. 29.

ABD, Kosova'da Sırp rejimine karşı askeri güç kullanmaya hazır olduğunu altı çizilmiştir.[95]

LDK'nın ana hedefi Kosova'nın bağımsızlıydı, bu hedefe ulaşmak içinde iki strateji uyguladı, bir Kosova sorunu için uluslararası toplumu etkilemek, iki ise Sırp rejimini boykot etmekti. Avrupa Topluluğu Ağustos 1992 yılında Londra'da gerçekleştirdiği Yugoslavya konferansı sonucu konferans başkanı Lord Carrington Kosova Cumhurbaşkanı Rugova'ya bir yazı yazmıştır, yazıda Kosova sorunun Yugoslavya'nın iç meselesi olduğu vurgulanmıştır. Kosova'nın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesi uluslararası toplum tarafından göz ardı edilmiştir, ancak Avrupa Parlamentosu Amnesty İnternational'ın hazırladığı raporları baz alarak Sırp devletinin Kosova'da ki Arnavutlara karşı yaptığı ayrımcı önlemleri eleştirmiş ve Sırp devletinin Kosovalı Arnavutların ekonomik, siyasal, sosyal haklarını eşit bir şekilde uygulamasını istemiştir.1993 yılında Rugova ve sürgündeki Başbakan Bukoshi BM birliklerini Kosova'ya davet etmişlerdir, davetin nedeni ise BM birlikleri Kosova'ya gelerek Sırp rejimi Kosova'dan çekilecek böylece uluslararası toplum gözetiminde Kosova Cumhuriyeti kurulacaktı.[96] [97] [98]

Miloseviç LDK'nın paralel kurumlarını tolere etti hatta Rugova'nın pasif direnişi Miloseviç'in savaş planlarına uymaktaydı. Rugova kendi direnişini Ghandiyan direnişine benzetmiyor çünkü Ghandi baskıcı rejime karşı sürekli protesto ve gösteriler düzenleyerek aktif direniş çağrısında bulunuyordu, Rugova'ya göre Kosova'da Sırp rejimine karşı protesto etmek şiddetin artmasına neden olduğunu savunuyordu. Rugova Kosova'da son derece popüler olmasına rağmen paradoksal olarak hem otoriter devlet adamı hem de etkisiz bir lider olarak nitelendiriliyordu.[99] Rugova'ya göre Sırplarla savaşmak çok aptalca bir şeydi sonuçta Yugoslav Uluslar Ordusu (JNA) Avrupa'nın dördüncü büyük askeri gücüydü, 1989 yılında ise Yugoslav Ordusu ve Ulusal İstihbarata aygıtı Miloseviç politikalarının aracı olmuşlardı. Sırpların elindeki silahlarla kıyasla Arnavutların elinde onlara karşı çıkacak bir askeri donanma olmadığını bilen Rugova

[95] David L. Phillips, *a.g.e.,* s. 29.
[96] Branislav Radeljić, *a.g.m.,* s. 66.
[97] Aydın Babuna, *a.g.i.k.*
[98] Aidan Hehir, ''Kosovo and İnternational Community'', *Kosovo Intervention and Statebuilding the İnternational Community and the Transition to İndependence,* ed. Aidan Hehir, Routledge, London 2013, s. 5.
[99] David L. Phillips, *a.g.e.,* s. 16.

savaşmaktan kaçınmıştır. Rugova hiçbir şey yapmamak ve hayata kalmak katledilmekten daha iyi olduğunu inanmaktaydı, Rugova Sırplar Arnavutlara saldırmak için bir bahane arıyor bu yüzden Sırplara saldırmamız aptalca olurdu demişti.

2.7. Yugoslavya'yı Dağılmaya Götüren Sebepler

Yugoslavya'yı dağılmaya götüren süreç Tito'nun ölümünden sonra yoğunlaşmıştır, Tito'nun güçlü iradesi ve karizmasıyla bütünlüğünü sürdüren Yugoslavya Tito'nun ölümünden sonra iç baskılarla burun buruna gelmiştir. Yugoslav iç sorunu dediğimizde cumhuriyetler arasında ki ekonomik farklılıklar, Sırplar ve Hırvatlar arasında eskiden beri var olan anlaşmasızlıklar, hızla artan Kosovalı Arnavutların talepleri ve büyüyen Sırp milliyetçi duyguları idi.[100]

Yugoslavya'nın dağılma nedenleri farklıydı, her akademisyen ise farklı bir nedeni daha ön plana çıkarmaya çalıştı, ekonomi, demografi, kurumsal yapılar, din, kültür arasında ki farklılıklar ise her akademisyenin ortak noktası oldu. Dijana Plestina Regional Development in Communist Yugoslavia kitabında Yugoslavya'nın dağılma nedeninin ekonomik farklılıklarından kaynaklandığını yazmıştır, Plestina'ya göre Yugoslavya'nın bölgesel ekonomik eşitsizliği komünist partiyi her zaman tedirgin etmiş ve bu yönde Yugoslav elitlerinin siyasi duyarlılığını artırmıştır, siyasi manevralara rağmen Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan (Kosova bölgesini içine katmayarak) Yugoslavya'nın en gelişmiş ekonomileri olurken Bosna, Makedonya, Karadağ ve Kosova yüksek işsizlik oranıyla mücadele vermekteydi, bu ekonomik farklılıkların faturası ise Yugoslavya'nın dağılmasıyla ödendiğini belirtmiştir.[101] Noam Chomsky'nin Yugoslavia; Peace, War and Dissolution kitabında Yugoslavya'nın parçalanmasında önemli bir rol çalışma gücü ve sosyalist refah devleti karşısına çıkan uluslararası finans kurumları ve büyük bankalar tarafından uygulanan Neo-Liberal politikalar olmuştur. [102]

Branka Magas The Destruction of Yugoslavia: Tracking the Break-Up 1980-1992 kitabında Yugoslavya'nın dağılmasının siyasi nedenlere indirgemiştir, Nagasa'a göre

[100] Nesrin Kenar, *a.g.e*., s. 109.
[101] Sabrina P. Ramet, *a.g.e*., s. 55.
[102] Lyal S. Sunga, ''Noam Chomsky, Yugoslavia: Peace, War and Dissolution'', *Philosophy and Society*, baskı 30, sayı 3, Belgrad 2019, s. 437.

Kosova eyaletindeki Sırp – Arnavut ilişkilerinin bozulması ve Nisan 1981 yılındaki Arnavut isyanı Belgrad yönetiminin bu isyanı kendi çıkarları doğrultusunda kullanması neticesiyle Yugoslavya için bir dönüm noktası olmuştur. Vjekoslav Perica Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States kıtabından dikkati dini örgütlere çekmektedir, Sırp Ortodoks ve Katolik din adamları Tito'nun ölümüyle komünizmin çökeceği için sevinçli olduklarını dile getirmiştir, hatta Hırvatistan ve Bosna'da Tito'nun ölümüyle kilise ve devlet arasında sürtüşmelerin meydana geldiğini yazmıştır, Yugoslavya'da bazı din adamları Tito'nun ölümüyle kendi cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaktan yana olduklarını beyan etmişlerdir, Yugoslav yetkililer ise ikinci dünya savaşına atıf yaparak kendi devletlerini Yugoslavya dışında bağımsız olarak görmek isteyen faşist – milliyetçi grupların nasıl mağlup olduklarını hatırlattırmıştırlar. Yugoslavya'da iç savaşın başlaması ile dini yapılarda savaştan nasibini almıştır, rakip güçler birbirlerinin ibadet yerlerini hedef alarak geriye 1.024 Camii'nin, 182 Katolik ve 28 Sırp Ortodoks kilisesinin ve manastırının tahrip olmasına neden olmuştur.[103]

İlhan Uzgel'e göre Yugoslav sisteminin cumhuriyetlere ve iki özerk bölgeye geniş haklar tanıması neticesinde bir Adem-i merkeziyetçi sistem oluşturulmuş böylece cumhuriyetler bir Yugoslav birliği kurma yerine kendi ulus devletlerini kurma çabası içine girmişlerdir tabi bu durum Yugoslavya'nın dağılmasına katkı sağlamıştır.[104] Yugoslavya'da elitler bir Yugoslav kültürü yaratmak adına edebiyat ve diğer kültürel faaliyetleri bir siyasi araç olarak kullanarak bütün cumhuriyetlere empoze etmeye çalışmışlardır, ancak cumhuriyetlerin siyasi merkeziyetçilikten Adem-i merkeziyetçiliğe kaymalarıyla beraber birleşik Yugoslav kültürü yaratma çabaları da terk edilmiştir. 1960'larda yapılan eğitim reformları sonucunda her cumhuriyete farklı okul kitapları okutulmaya başlandı örnek olarak Hırvat çocuklar Hırvat yazarlar, Sırp çocuklarda Sırp yazarlar okumaya başlamasıyla Yugoslav ulusunu ve kültürünü yaratmak adına olumsuz sonuçlar alınmıştır.[105] Bir Hırvat'a göre Yugoslav olmanın kendisi için hiçbir anlam ifade etmediği gibi Yugoslavcılık her zaman bir Sırp kimliği olmuştur. Sırplar ikinci dünya savaşında kazanan tarafta oldukları için büyük devletler tarafından Yugoslavya'yla

[103] Sabrina P. Ramet, *a.g.e.*, s. 58-60.
[104] Zeynel Levent, *a.g.m.*, s. 858-859.
[105] Sabrina P. Ramet, *a.g.e.*, s. 62-63.

ödüllendirmişlerdir, Yugoslavya'da hükümet için çalışanlar onlardı, yani sonuç olarak Yugoslavya Sırplar tarafından domine edildi bu yüzden bu Hırvat vatandaşı hiçbir zaman kendini bir Yugoslav olarak görmedi. [106]

1989 yılına gelindiğinde Yugoslav ideali popülerliğini kaybetmiş hatta artık kimse kendisini Yugoslav olarak tanımlamak istemiyor herkes kendisini kendi ulusal kimliğiyle tanıtmak eğilimindeydi. Yugoslav cumhuriyetleri kendi ulusal kimliklerine ve ulusal devletlerine kavuşmak istiyordu bu yüzden 1990 yılında Slovenlerin %88'i federasyondan ayrılmanın kendileri için en iyi çözüm olduğunu düşünmekteydi, 1991 yılında Hırvatistan %94'ü bağımsızlık yönünde oy kullanmışlardır.[107] Slovenya Yugoslavya içinde en gelişmiş ekonomiye sahip batılı devletler ile çok yakın ilişkileri bulunan, nüfusunun %90 - %95 Slovenlerden oluşan bir cumhuriyet olması Yugoslavya'dan doğal olarak ilk ayrılan ülke olmasına neden oldu. Slovenya nispeten diğer bölgelere göre en barışçıl şekilde ayrılmıştı Yugoslav ordusu ile Slovenya ordusu arasında 10 gün süren bir savaş yaşandı 10 günün sonunda Miloseviç Yugoslavya ordusunu Slovenya'dan çekti. Hırvatistan ise Slovenya'yı örnek alarak Yugoslavya'dan ayrılmaya kalkıştı ancak Hırvatistan'ın ayrılışı hem daha uzun hem daha kanlı sona erdi. Hırvatistan nüfusunun %12'lik bölümünü Sırpların oluşturması Yugoslav ordusunun Yugoslavya'nın bütünlüğünü ve Hırvatistan'da yaşayan Sırpları korumak adına Hırvatistan'da kanlı bir savaşın yaşanmasına neden oldu. [108] 20 Aralık 1991'de Bosna'da çoğunluğu oluşturan Müslüman halk bağımsızlığını bir referandum sonucu ilan etmiş, buna karşılık Bosna'da yaşayan Sırplar 14 Ocak 1992'de bağımsızlıklarını ilan ederek Bosna'da iç savaşın başlamasına neden olmuşturlar. Üç yıl sürecek olan bu iç savaş Dayton barış anlaşmasının imzalanmasıyla sona ermiştir. Noam Chomsky'ye göre Almanya'nın Hırvatistan'ın ilan etiği bağımsızlığı hemen kabul etmesi ardından ABD'nin Bosna'ya destek vermesi, Yugoslavya'da Sırbistan'ın elini zayıflatmış ve Yugoslavya'nın ölümü gerçekleşmiştir.

[106] Franke Wilmer, *a.g.e.,* s. 89.
[107] Nesrin Kenar, *a.g.e*., s. 134-135.
[108] Franke Wilmer, *a.g.e*., s. 46.

2.8. Silahlı Direniş Yılları

Bosna savaşını sonlandıran Dayton Anlaşmasına Kosova cumhurbaşkanı İbrahim Rugova'da katılarak Kosova sorununu uluslararası topluma duyurmaya çalışmıştır, ancak Dayton anlaşmasında Kosova'nın da içinde bulunduğu Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin toprak bütünlüğü tanınmıştır. Dayton anlaşmasından önce Kosova Arnavutları Rugova'nın pasif direniş felsefesi çerçevesinde birleşmişlerdi, ancak Dayton anlaşmasından sonra bu birliktelik kırılmaya başlamıştır, Rugova'nın pasifist ve diplomasi yoluyla sorunu çözme odaklı politikası bir sonuç alamadığı için Arnavutların silahlı direnişi deneme olasılığı doğmuştu. ABD'de yaşayan Arnavut göçmen Florin Krasniqi'ye göre Dayton barış anlaşmasından sonra barışçıl hareketin bir şey getirmeyeceğini gördüm bu yüzden diğer Yugoslav cumhuriyetleri gibi Kosova'nın da bağımsızlığı silahlı mücadeleyle kazanılacağını anlamıştım. Gazeteci Tim Judah'a göre İbrahim Rugova'nın batıya karşı iyi ve barışçıl görünmesi yanlış bir politika olduğu Dayton anlaşmasıyla doğrulanmıştı. Siyaset bilimi profesörü olan Carl Hodge'ye göre ise Dayton Anlaşması Kosovalılara çok önemli bir şey öğrettiğini altını çizmiştir '' Uluslararası ilgi istiyorsanız bir çatışma ortamı yaratın.''[109] [110] [111]

Rugova'ya bir umut ışığı ise İtalyan Katolik kuruluşu Sant'Egidio topluluğunun aracılığıyla LDK ve Belgrad eğitim bakanlığı temsilcileri tarafından imzalanan eğitim anlaşması olmuştu. Anlaşma ile Arnavut öğrenciler okul ve üniversite binalarına dönebilecekler ve 1990 öncesi Arnavutça müfredatını kullanabileceklerdi. LDK bu anlaşmayı Kosova sorunun kapsamlı bir çözüme yönelik ilk adım olduğunu inanıyordu, Anlaşmanın önemi ise Arnavut müzakereciler Sırp devleti tarafında meşru temsilciler olarak tanınması olmuştu. ABD başbakanı Bill Clinton Kosova ve Sırbistan arasında müzakereleri desteklemiştir, Sant'Egidio topluluğunun ABD'li temsilcisi Andrea Batoli'ye göre bu anlaşma Kosova ve Sırbistan arasındaki siyasi sorunun ortadan kalkması adına ilk adımı idi. İki tarafından da statükoya ilgi duydukları ve uzlaşmacı bir çözümden korktukları nedeniyle eğitim anlaşması hiçbir zaman uygulanmadı. Arnavut öğrenciler ve öğretmenler 1 Ekim 1997 yılında eğitim anlaşmasının uygulanmamasına

[109] Keiichi Kubo, ''Why Kosovar Albanians Took Up Arms against the Serbian Regime: The Genesis and Expansion of the UÇK in Kosovo'', *Europe-Asia Studies*, baskı 62, sayı 7, 2010, s. 1145.
[110] Sabrina P. Ramet, *a.g.e*., s 210.
[111] Aidan Hehir, *a.g.m*., s 6.

karşı tepkilerini barışçıl protestolar düzenleyerek dile getirdiler, protestolar Sırp polisi tarafından bastırılmış sonuçta 17 öğrenci tutuklanmıştır. Bu olay öğrenci birliğinin ve Rugova'nın arasını açmış hatta bir kesim Rugova'yı Sırp rejimiyle işbirliği yapmakla suçlamıştır. [112] [113]

1968 yılında Kosova Arnavutlarının baş kaldırışı bölgede Sırp baskısını artırmış bu durum da Kosova'da radikallerin doğmasına neden olmuştur, Sırp baskısıyla beraber Kosova'da çoğu çalışan iş yerlerinden öğrenciler okullarından atılmışlardır ki bu kesim hayatlarını devam ettirmek adına batı Avrupa'ya göç ederek, Kosova sorununu unutmamışlar ve Sırbistan tarafından yasadışı olarak tanınan bazı örgütler kurmuşlardı. Kızıl Halk Cephesi (Fronti i Kuq Popullor) Almanya'ya sığınan İbrahim Kelmendi tarafından 1976 yılında kuruldu, Kosova'nın Ulusal Kurtuluş Hareketi (Levizja Nacional-Çlirimtare e Kosoves) Jusuf ve Bardhosh Gervalla tarafından 1979'da Almanya'da kuruldu, Kosova'nın Marksist – Leninist örgütü (Organizata Marksiste Leniniste e Kosoves) İsviçre'ye sığınan Kadri Zeka tarafından 1979'da kuruldu. Bu üç örgüt Kosova bağımsızlığı adına çalışmalar yaptılar ancak gözle görülür bir başarı elde edemedikleri için güçlerini tek bir çatı altında toplama kararı aldılar sonuçta Kosova Halk Hareketi (Levizja Popullore e Kosoves – LPK) adı altında birleştiler. 17 Ocak 1982 yılında LPK'yı kurma amaçlı toplantı düzenlemekte olan Kadri Zeka, Jusuf ve Bardhosh Gervalla'nın şüpheli ölümleri Arnavutları çok kızdırmıştır, üç Arnavut eylemcinin ölümleri hiçbir zaman aydınlanmamış ancak bu olay Sırplara karşı savaş açılması sürecini hızlandırmıştır.[114]

Marksist – Leninist ve Enverist bir ideolojiye sahip olan LPK örgütü Kosova'nın bağımsızlığını kazanması için Kosova dışında toplantılar düzenledi, planlar oluşturdu ve gelir topladı, LPK aracılığıyla Aralık 1993 yılında Kosova'da silahlı mücadele verecek bir örgüt kuruldu UÇK (Ushtria Çlirimtare e Kosoves) yada KKO (Kosova Kurtuluş Ordusu). KKO İsviçre bazlı Kosova'da da gönüllüleri olan bir örgütü, Kosova'da aktif olan ve İsviçre'deki LPK liderleriyle daima temasta olan iki isim göze çarpıyordu, Hashim Thaci ve Ramush Haradinaj. [115]

---

[112] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e.,* s 50.
[113] David L. Phillips, *a.g.e.,* s 70-71.
[114] Keiichi Kubo, *a.g.m.,* s. 1140.
[115] Tim Judah, *a.g.e.,* s. 77.

Şekil 3. Kosova Kurtuluş Ordusu Amblemi (KKO-UÇK)

https://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_Liberation_Army

1993 yılıyla birlikte KKO Sırp polisine ve Sırplarla işbirliği yapan Arnavutlara karşı küçük çaplı saldırılar düzenlemeye başladı. 22 Nisan 1996 yılına gelindiğinde KKO Kosova genelinde Sırp polis karakollarına karşı eş zamanlı bir dizi saldırı gerçekleştirdi, dört ayrı saldırıda beş Sırp polisi öldürüldü. 2 Ağustos'ta Priştine'de dört polis karakolu bombalandı bu saldırıları o güne kadar adı duyulmamış bir örgüt üstleniyordu KKO. Bu saldırıları Kosova halkı Sırp provokasyonu olarak görmekteydi çünkü daha KKO varlığından haberdar değildiler. Rugova KKO'yu sert bir dile eleştirmiş ona göre bu örgüt Sırp rejiminin elini güçlendiriyor ve Kosova'da yaptığı baskıyı meşrulaştırıyordu, hatta Rugova'nın iddiası KKO'nun Sırp gizli sevisi tarafından kurulduğu idi.

Xhavit Haliti, KKO'nun stratejik planlarını hazırlayan isimlerden bir tanesi idi, ona göre 1991'de 1992'ye kadar KKO Hırvatistan ile birlikte savaşacaktı, Hırvatistan'da savaşan askerler daha sonra Kosova'ya dönüp Hırvatistan'da sağlamış oldukları uluslararası desteği Kosova'ya taşıyacaklardı, ancak Rugova'nin pasifist felsefesi bu teklifle çatıştığı için plan hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. [116]

KKO temel ya da birincil amacı Kosova'nın bağımsızlığını sağlamak ayrıca Kosovalı Arnavutları Sırp polis ve güvenlik personelinden korumak ve Sırp güvenlik aygıtına ve rejimine karşı operasyonlar düzenlemekti ki bu operasyonların hedefinde her zaman yüksek rütbeli subaylar vardı çünkü bu durum Sırpların moralini alt üst edecekti. KKO

[116] Henry H. Perritt Jr. *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency,* University of Illinois Press, Illinois 2008, s. 63.

bu amaçları gerçekleştirmek adına birkaç strateji geliştirdi bunlar ise 1.Direnişin mümkün olduğunu göstermek 2. Miloseviç'in bu direnmeyi yıkmak isteyeceği bu yüzden onun çabalarını boşa çıkartmak 3. Arnavut işbirlikçileri ve casusları da dahil olmak üzere Sırp polis, asker ve güvenlik aygıtının kilit üyelerini ortadan kaldırmak 4. Sivilleri savunmak 5. Arnavutluk'ta bulunan silah ulaşım yollarını açık tutmak 6. Llap bölgesinde bulunan Sırp silah ulaşım yollarını ortadan kaldırmak 7. Uluslararası sempati kazanmak adına Kosova'da Sırp güçlerinin işgalci olduğunu, insan haklarının sürekli olarak ihlal edildiği, KKO savaşçılarının terörist olmadığı fikirlerini jeopolitik söylem bağlamında dünyaya duyurmak. KKO üst düzey yöneticisi olan Rexhep Selimi'ye göre KKO'nun amacı düşmana zarar vermek, KKO askerlerini cesaretlendirmek, uluslararası sempati kazanmak ve Sırplar arasında karışıklık yaratarak onları zayıf düşürmek. [117] [118]

KKO amacı Kosova'yı Sırp rejimi kontrolünden kurtarmaktı bunu gerçekleştirmek adına KKO askerleri her zaman her yerde bağımsızlık ruhuyla savaşmak zorundaydı, KKO ilk zamanlarında Gerilla savaş teorisine uygun vur – kaç taktikleri uygulamıştır. Savaş konusunda önde gelen klasik teorisyen Carl Von Clauswitz'e göre bir ordunun büyüklüğü zaferi getirir, ordunun az adamı olması ve düşük teknoloji silah kullanması demek savaşta başarı elde edememesi demektir. Ancak Caluswitz'e göre ordu sayısının ve son teknoloji silahın önemli olmadığı ve sonuçta başarı elde edebilmesinin mümkün olduğu bir savaş tekniği vardı oda gerilla savaş tarzıdır. Gerilla savaşı uygulayan askerlerin davaları adına ölmeye hazır olduklarını, komutanlarının çatışma organize etme bilgilerinin çok az olması, askerlerin çoğu en temel askeri eğitimi bile olmaması, sadece cesaret ve vatanseverlik duygular olması gerilla savaşçılarının temel özeliklerinden birkaç tanesidir. Clauswitz'e göre ise KKO mensupları tüm saydığı bu özelikleri içerdiğini bu yüzden KKO tipik bir gerilla örgütü olduğunu savunmuştur. KKO dördüncü nesil savaş ya da ''4GW'' olarak bilinen gerilla savaş biçimini uygulamaktaydı, 4GW savaş tipi düşmanın askeri kuvvetlerini yenerek kazanmaya çalışmaz daha ziyade düşmanı geri çekmeye odaklanır, KKO durumunda ise bu daha farklı uygulanmış KKO düşmanı geri çekmek yerine Uluslararası toplumun desteğini sağlamak ve Sırplara karşı uluslararası müdahalenin gerçekleştirilmesi için çabalamıştır. Bir üst düzey KKO yöneticisine göre KKO gerilla savaş doktrinini değiştirmiştir, doktrine göre savaşta ilk

[117] Henry H. Perritt Jr. *Kosovo Liberation… a.g.e.,* 62-64.
[118] David L. Phillips, *a.g.e*., s 81.

önce halkın desteği toplanması gerekmektedir, KKO ise tam tersine ilk önce eylemler yaparak halkın sempatisini toplamış böylece destek direnişin büyümesiyle orantılı olmuştur. Rexhep Selimi'ye göre ise KKO saldırıları artıkça Uluslararası toplumunda bu savaşa ilgisi artmıştır, ancak KKO yapısı gereği çok gizli bir örgüt olması yüzünden yabancı diplomatlar ya da gazeteciler kiminle buluşacağını bilmiyordu bu yüzden KKO siyasi hedeflerine ulaşmak için görünür olmalıydı sonuçta zamanla KKO bir gerilla örgütünden bir orduya evirilmeye başlamıştır.[119]

Sırbistan hükümeti doğal olarak ilk günden KKO'yu terörist bir örgüt olarak tanımladı ancak ABD hükümetinin resmi olarak KKO'yu yabancı terör örgütü olarak tanımlaması garip ve korkutucuydu, ABD diplomatı Robert Gelbard Belgrat'a verdiği bir basın toplantısında KKO'nun bir terörist organizasyon olduğunu dile getirmiştir, bu basın toplantısına katılan Sırbistan'da ki Helsinki İnsan Hakları komitesi başkanı Sonja Biserko basın toplantısı sonrası Gelbard'ın yanına giderek KKO'ya terörist örgüt diyorsanız Belgrad devlet terörüne ne diyeceksiniz sorusunu yöneltmiştir. KKO bir terörist örgütü olarak görülmesi mümkün değildi, KKO hiçbir zaman sıradan sivillere yönelik büyük ölçekli gelişigüzel saldırılar gerçekleştirmedi hatta intihar saldırıları örnekleri bile görülmedi, sonuç olarak bu örgüt hiçbir zaman terör eylemine başvurmadı, eğer başvursaydı zaten batının desteğini hiçbir zaman sağlayamazdı.[120] [121]

Xhavit Haliti, Azem Syla ve Ali Ahmeti KKO'nun İsviçre'de bulunan ve stratejik planlarını organize eden grubun başında ki kişilerdi kendileri Kasım 1994 yılında Kosova'daki KKO liderleriyle bir araya geldiler. KKO strateji planlarını hazırlayan bu grubun görevi ise Kosova dışında KKO siyasi temsiliyetini gerçekleştirmek ve Kosova'da bulunan ve KKO'nun operasyonlarını gerçekleştiren gruba para ve silah tedarik etmekti. Hashim Thaçi, Rexhep Selimi ve Nait Hasani ise KKO'nun askeri operasyonları gerçekleştirmek adına Kosova'da koordinasyonu sağlayan kişilerdi. KKO her biri kendi komutanı olan yedi operasyonel bölgeye ayrılmıştı, bölge komutanları arasında yatay bir ilişki vardı yani birbirlerine silah ve asker yardımı yapıyorlardı. Yedi bölge komutanı operasyonlarını hiçbir zaman koordine etmemişler hepsi kendi başına ve kendi askerleriyle kendilerinin oluşturduğu strateji ve inisiyatifiyle savaşmışlardır. KKO

[119] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.,* s. 64-67.
[120] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.,* s. 67-68.
[121] David L. Phillips, *a.g.e*., s. 87.

üç ana operasyonel bölgesi vardı Llap, Drenica ve Dukagjin ki bu üç bölgenin farklı operasyonel taktikleri vardı. Llap operasyonel bölgesinde en önemli askeri manevra Sırp iletişim hatlarını engellemek olmuştu. Llap Kosova'nın kuzeyindeydi ve Sırp takviye kuvvetleri, silah ve malzemeleri bu bölgeden geçmekteydi bölge komutanı Rrustem Mustafa Llap bölgesinde üç ana yollu kontrol altına almak Sırp hareketlerinin kısıtlayacağını bilerek bu doğrultuda planlar gerçekleştirmiştir. Dukagjin bölgesinde ki en önemli askeri taktik ise savunmaydı, bölge komutanı Ramush Haradinaj göre ilk önce bölge halkı silahlandırılmalıydı ardından stratejiler yapılmalıydı, bu taktiğe göre bütün halkı silahlandırmak Sırpların ailelere ve köylere saldırmasını zorlaştırıcaktı. Dukagjin operasyonel bölgesi ayrıca Arnavutluk'tan gelen silah yollarını açık tutmak adına mücadele vermiştir.[122]

1990'lı yıllarda Kosova'nın Sırp rejimi altında ki durumu beliydi, baskı dolu bu yıllarda böyle gizli bir örgütün finansmanı çok zor olduğu açıktı. Kosova'nın paralel devleti ve KKO finansmanı Kosova dışında genellikle Almanya ve İsviçre'de yaşayan Arnavutlar tarafından kurulan farklı fonlar ile gerçekleşmiştir. Kurulan bu fonlardan iki fon göze çarpmaktadır ''%3'luk fon'' ve ''Anavatan Çağırıyor (Vendlindja Theret)'' fonlarıdır. ''3'luk fon'' Kosova Cumhuriyetinin sürgündeki hükümeti daha spesifik olarak Başbakan Bujar Bukoshi ve Maliye Bakanı İsa Mustafa tarafından kuruldu ve yönetildi. Bu fon yaklaşık 260 Milyon Alman Markı yardım toplamış ki bu rakam savaşın sonlarına doğru 500 Milyon Alman Markına ulaştığı bilinmektedir. Bu fonun gelirleri az bir kısmı KKO aktarıldı çünkü fonun amacı Kosova'da Rugova'nın paralel kurumlarını finanse etmekti. Bu fonlardan toplanan paraların akışı Tiran'da kurulan Dardania Bank tarafından resmi bir şekilde sağlanıyordu. Dardania Bank Bukoshi hükümetinden kurulan ve amacı Almanya hesaplarından aktarılan paraları Kosova'ya aktarılmasını sağlamaktı.[123]

Bukoshi hükümeti ve ''3'luk fon'' KKO aktivitelerini finanse etmeme kararı alması LPK'nın ''Anavatan Çağırıyor'' fonunu kurmasına neden olmuştur. 1993 yılında Anavatan Çağırıyor fonu Xhavit Haliti, Azem Syla ve Jashar Salihu tarafında İsviçre Bankacılık kanunu uyarınca İsviçre'nin Arau kentinde kurulmuştur, Fonun Almanya

[122] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.,* s. 81-84.
[123] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.*, s. 89,96.

merkezi ise İbrahim Kelmendi tarafından yönetiliyordu. Fon sadece KKO faaliyetlerini desteklemek adına ve bu örgütün silah ve askeri diğer malzemeleri alınması adına çalışmıştır, fon ilk başlarda az gelir toplamış ancak KKO'nun büyümesiyle ve Rugova'nın pasifi direnişinin tamam solmasıyla orantılı olarak bu fon büyümeye başlamıştır. Anavatan Çağırıyor fonunun para aktarımı %3'luk fon kıyasla daha resmiyetsiz olduğunu söylemek mümkündür. Bu fona gelen paralar genellikle nakit paralardı ve kaydı tutulmuyordu bu da fonu güvensiz kılıyordu. Fonu yöneten iki isim vardı Xhavit Haliti ve Azem Syla kendileri KKO taleplerine uygun bir şekilde para aktarımını yapıyorlardı görüşmeler genellikle telefonla ve para aktarımı yüz yüze yapılıyordu. Bu fon ortalama 50 ila 70 milyon Alman Markı topladığı bilinmektedir.[124]

Sırp rejimi altında bulunan Kosova'nın ekonomisi çökmüş, Kosovalı gençler Sırp rejiminden ümitlerini yitirmişlerdi, ekonomik bunalımda Kosovalı gençler hayata kalabilmek adına ya kaçakçılık yaparak para kazanacaklardı ya da yurtdışına kaçıp orada iş bulup hayatlarına devam etme gibi seçenekleri vardı. Bunun dışında ülkelerinde ki Sırp rejimini durdurma gibi bir seçenekleri de vardı tabi bu daha zahmetliydi ve silaha sarılmayı öngörmekteydi. Tipik bir KKO savaşçısı 25 yaş üstü, çiftçilik işi yapmaktan fiziksel olarak güçlü, hiç silah kullanmamış ve Arnavut ulusal rüyası ile aşılanmış kişilerdi. KKO saflarına ise katılım tamamen gönüllü idi. KKO ilk yıllarında savaşçıları hiçbir askeri eğitim almamış kişilerdi, sadece silahlarını eline alıp küçük gruplar oluşturarak hiçbir askeri taktik uygulamayarak Sırp karakollarına saldırılar düzenliyorlardı. Ancak KKO büyümesiyle paralel olarak küçük çapta olsa bazı eğitimler verilmeye başlanmıştır. Bu eğitimlerin süresi ise yaklaşık iki haftaydı ve sadece çok temel bilgiler veriliyordu. Askeri eğitim faaliyetleri Yugoslav ordusuna mensup olan şimdi ise KKO komutanları olan kişilerden sağlanıyordu. KKO eğitim programı Yugoslav ordusu doktrini ve Che Gueavara'nın yazıları baz alınarak hazırlanıyor ve buna göre bir gerilla savaş eğitimi veriliyordu, geleneksel savaş taktikleri eğitimi ise Arnavut ordusu doktrini baz alınarak veriliyordu. KKO askerleri sadece askeri eğitim almıyor ayrıca askeri hukuk savaş hukuku hakkında temel bilgilerle donatılıyorlardı, Cenevre sözleşmesi baz alınarak sadece askeri üniformalara saldırıların olması gerektiğini sivil

[124] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.,* s. 95.

halka ise hiçbir şekilde saldırı ya da tehdit olmaması gerektiği defalarca tekrarlatılmıştır.[125]

KKO sahada zorlayan ve kısıtlayan üç ana sorunu vardı 1. Silah eksikliği 2.Adam eksikliği ve 3.Kosova'ya sızma ve burada koordinasyon sağlama zorluğu.

Silah eksikliği KKO ana sorunlarından idi, bu dönemde Kosova'nın sadece Arnavutluk devleti ile iyi ilişkiler içindeydi diğer komşu devletlerle kıyasla, Arnavutluk ise Kosova'nın bağımsızlığını destekliyor ancak ayrılıkçı ve gerilla bir örgüt olarak görülen KKO maddi destek sağlamak istemiyordu, sonuçta KKO ilk yıllarında bir terör örgütü olarak algılanmış, bu durumda Arnavutluk'un terörist bir örgüte yardım etmesi demek Batıdan gelen destek ve ekonomik yardımların durması demekti. Böylece Arnavutluk KKO'yu açıkça desteklemiyor ya da eğitimi ve silah imkânı tanımıyordu. Ancak 1997 yılına gelindiğinde Arnavutluk ekonomisi yerle bir olunca burada halk ayaklanması başladı ve Arnavutluk bir kaosa doğru sürüklendi. Arnavutluk'ta meydana gelen karışıklıklar sonucu silah depoları yağmalanmış böylece silahların bir bölümü Kosova'ya spesifik olarak KKO eline geçtiği bilinmektedir.[126]

1997 verilerine göre KKO sahada sadece 150 aktif adamı vardı, bu sayının az olması Sırbistan askeri gücünün sayısal ve teknik olarak güçlü olması, Rugova ve LDK parti üyelerinin sahada aktif olması ve pasifist direnişi doğru politika olarak gösterilmesinden kaynaklanıyordu. Ancak 1998 yılına gelindiğinde Sırp polisinin Jashari ailesinin katletmesiyle beraber KKO lehine işler değişti, 1998 yılının mart ayında Miloseviç, Kosova bölgesinin KKO militanları tarafından temizlenmesi adına bir harekât emri vermiştir. Ağır silahlarla donatılmış olan Sırp polisi 28 Şubat – 7 Mart 1998 yılında Drenica bölgesinin Likoshan, Cirez ve Prekaz köylerine saldırmıştır, Likoshan ve Cirez köylerine saldırılar sonucu 26 Arnavut öldürülmüş, Prekaz köyünde ise ana hedef KKO komutanı olarak bilinen Adem Jashari olmuştur, Adem Jashari ile birlikte tüm Jashari ailesi katledilmiştir, İnternational Amnesty raporlarına göre burada 12 kadın ve 11 çocuk öldürülmüş yani silahsız halka karşı saldırılar olduğu belgelenmıştır. Jashari ailesine yapılan katliam Arnavutların Miloşeviç rejimi altında güvende olmadıklarını göstermiştir, Arnavutlar Sırp güçlerinin sadece KKO mensuplarını değil kadın, çocuk,

[125] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.,* s. 100, 105, 107.
[126] Henry H. Perritt Jr., The Road to…, *a.g.e*., s. 35.

yaşlı demeden herkesi öldürebilecekleri anlaşılmıştır bu olayla birlikte ise KKO katılma isteği artmıştır. Gazeteci olan Baton Haxhıu'ya göre Prekaz ve Likoshan katliamlarından sonra KKO büyümeye başladığını dile getirmiştir. Jashari katliamından önce küçük bir gerilla grubu olarak görülen KKO katliamdan sonra bir orduya dönüştüğü istatistik verileriyle doğrulanmaktadır, 1997 yılında 150'ye yakın askeri olan KKO Mayıs 1998'de 1.200 askere Temmuz 1998 yılında ise 25.000 yakın askere ulaştığını görmekteyiz.[127]

1997 ve 1998 yılları KKO güçlenmesine ve bir orduya dönüşmesine neden olan yıllardı, 1997 yılında Arnavut devletinin çökmesi ile birlikte KKO silaha kavuştu, 1998 yılında ise Jashari ailesinin Sırp güçleri tarafından katledilmesi KKO asker sayısını artmasına neden oldu. Sonuç olarak bu iki önemli olay KKO güç kazandırmış ve karada Sırp aleyhine alan kazanmasını kolaylaştırmıştır, Haziran 1998 yılında KKO Peja – Gjakova yolunu, Prishtine – Peja ve Mitrovica – Peja yollarını kontrol altına almıştır.[128]

Rugova ve partisi LDK pasif direniş felsefesi yüzünden KKO ve onun silahlı hareketine hiçbir zaman sıcak bakmadı hatta KKO rakip olarak görülen FARK (Forcat e Armatosura Te Republikes Se Kosoves) Kosova Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri askeri kanadını da kurmayı başardı. LDK'nın askeri kanadı olarak görülen FARK Arnavutluk'ta Yugoslav Ordusundan ayrılan bir grup subay tarafından kuruldu başına da Hırvatistan'da savaşmış olan Binbaşı Ahmet Krasniqi getirildi. FARK Rugova'ya sadık olan bir örgüt olarak görülmüş, KKO ile ise bir sürtüşme içinde olmuştur.

Sırp rejiminin baskıcı politikaları yüzünden bir kaos içinde olan Kosova ve bu durumu değiştirmek adına kurulan KKO hangi ülkeler tarafından desteklendiği sorusunu sormamız doğru olacaktır. Arnavutluk ise bu ülkelerin başında gelmektedir, Enver Hoxha'nın Arnavutluk'un başında olduğu dönemde Kosova'da ki Arnavutların ayaklanmasına destek verilmesi jeopolitik faktörler tarafından bloke edilmiştir. Hoxha ve Tito komünist ideolojiyi farklı yorumlanmaya çalışmışlarsa da sonuçta güçlü müttefik idiler, Arnavutluk ticaretinin %70'i Yugoslavya'yla olmuştu ve bu iki ülkenin Kosova sorunu yüzünden ilişkileri bozulması demek izole Arnavutluk'un daha da çökmesi demekti. Hoxha'nın 1985 yılında ölmesiyle beraber Arnavutluk devleti Kosova sorunuyla daha yakından ilgilenmeye odaklandı, 1992 yılında ise Arnavutluk

[127] Keiichi Kubo, *a.g.m.*, s. 1145-1147.
[128] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.*, s. 70.

Cumhurbaşkanı koltuğuna Demokrat Parti başkanı Sali Berisha oturdu, kendisi ise Kosova sorununu batı devletlerine duyurmaya çalıştı. LDK ise kendi çıkarı adına Berisha'nın Arnavutluk'ta iktidara gelmesinin önemli olduğunu bildiği için 1992 seçimlerinde Berisha'yı desteklemiş ve finanse etmiştir. Ancak 1997 yılına gelindiğinde Berisha'nın otoriter rejimi ekonomik bunalım yüzünden çökmüş sonuçta Arnavutluk'ta anarşi ve kaos patlak vermiştir, bir iç savaşa doğru gitmekte olan Arnavutluk kurtaran olay Sosyalist Parti adayı Fatos Nano'nun 1997 yılında düzenlen seçimlerde iktidara gelmesiydi. Fatos Nano KKO sempati duyuyor ancak bu durumu açıkça ifade edemiyordu, diğer taraftan ise Berisha ve LDK KKO karşı duruyorlardı. Bu dönemde Arnavutluk'ta Berisha LDK'nın askeri kanadı olan FARK'a daha yakındı diğer taraftan Nano KKO destekliyordu. Ancak Nano Arnavutluk'u inşa edecek olan batı fonlarını kaybetmemek için KKO'yu açıkça desteklemeyerek, Arnavutluk ordusunun bir bölümü ve Arnavutluk İstihbar başkanı Fatos Klosi ile beraber gizlice destekliyordu. 2 Ekim 1998 yılında Arnavutluk'ta Sosyalist parti Fatos Nano'nun yerine Pandeli Majko'yu getirdi, Majko ise istihbarat ile hiçbir bağlantısı olmadığı gibi bu kurumun KKO'yu gizlice desteklediğini bilmiyordu. İtalya üzerinden KKO bir silah sevkiyatı olduğu zaman İtalya hükümeti Majko'yu silahların İtalya'dan Arnavutluk'a transfer edildiğini bildirmiştir. Silahlar ise Arnavutluk istihbaratı tarafından alınmış ve Kosova'ya götürülmek için yola çıkmıştı. Majko istihbarat şefi Klosi'yı arayarak İtalya'dan gelen silahların nerde olduğunu sormuştur, Klosi cevapsız kaldığı gibi, Majko'nun emriyle Arnavutluk polisi gizli bir silah deposuna ulaşmıştır sonuçta Majko Klosi'yi silah kaçakçılığı suçuyla tutuklatırmıştır, Klosi'nin savunması ise buydu ''İnsan ticareti bir suçtur, biz insan ticareti yapmıyorduk Kosova'da ki kardeşlerimize için silah tehimin ediyorduk''. Majko bu olayı istihbarat servisinin kişisel bir başarısı olarak göstermek olduğunu bu yüzden Kosovalı Arnavutların desteklemesinin Arnavutluk ordusundan yapılması gerektiğini dile getirmiştir.[129]

Avrupa'nın genel olarak Kosova sorunu üzerinde ki düşüncesi Kosovalı Arnavutların silah direnişinin durdurulması ve Miloseviç'in Kosova'ya yeniden özerkliğinin verilmesi idi. Avrupa'da Kosova konusunda bu yıllarda farklı fikirler de göze çarpmaktadır örneğin Fransa tarihsel olarak Sırbistan'ın yanında olmuş ve bu dönemde de bu görüşü

[129] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.,* s 132-134.

korumuştur, İngiltere Kosova konusunda tedirgin olsa da, az da olsa Sırbistan'ın yanında gibi görünüyordu, Almanya ise diğer güçlü Avrupa devletlerine nazaran Kosova'yı desteklemekteydi. Bazı haberlere göre Almanya hükümeti 1995 yılında Arnavut hükümeti ile birlikte Kosova'nın bağımsızlığı adına savaşan KKO desteklemekteydi, Alman istihbarat servisinin KKO mensuplarını eğittiği ve finanse etiği bildirildi.[130]

Sırbistan devletinin ise KKO alakalı görüşü açıktı, KKO ayrılıkçı, Kosova'daki Sırp sivillerini öldüren ve şiddet uygulayan zalim bir terörist örgütü. Sırp propagandası KKO itibarsızlaştırma adına örgütün El Kaide ile bağlantısı olduğunu haberini yaydı, basında çıkan haberlere göre KKO İran devrim muhafızları tarafından eğitildi ve El Kaidenin bu örgüte fon sağladığı aktarılmaktaydı.[131]

KKO ABD'nın en büyük müttefiki olduğunu ve onun yardımları ve liderliği olmadan savaşı kazanamayacağını her zaman dile getirmiştir. KKO ilk olarak ortaya çıktığında ABD diplomatı Richard Miles'e göre bu örgütü ciddi bir tehdit olarak algılamış ve bu örgüt ile yakından ilgilenmeye başlamıştır, Clinton yönetimi KKO'nu gücünü hissettikçe, bu grup hakkında daha fazla bilgi edinmek ve liderleriyle iletişim kurmak istemiştir. Amerikan kongresinde etkili bir demokrat olan Lee Hamilton'a göre, Kosova'da yaşanan olayların tek suçlusu Miloseviç olarak görmek yanlış olduğunu, suçlu biraz da Sırp rejimini kışkırtan Arnavut isyancılara da bırakmak gerektiğini dile getirmişti. ABD istihbarat ajansı CİA KKO'nun ilk yıllarında tavsiyelerde bulunduğu bildirilmiştir, CİA'ya göre KKO savaşta dini kullanmamalı yani Cihat ilan etmemelidir, finansmanını uyuşturucu ya da diğer organize suçlardan elde etmemelidir, Kosova dışında silahlı faaliyetleri organize etme ya da böyle bir faaliyete katılmamalıdır ve sivillere ateş edilmemelidir.[132]

Sonuç olarak KKO isyana başladığı ilk günden beri uluslararası destek almadan savaşı kazanamayacağını bilmekteydi, KKO Slovenya, Hırvatistan ardından Bosna'nın uluslararası destek ile Yugoslavya'dan ayrıldıklarını ve bu destekle bağımsızlıklarını kazandıklarını görmüştür, bu yüzden uluslararası toplumun kararlarına ve düşüncelerine saygı duymuş ve bu doğrultuda ilerlemiştir. KKO en büyük başarısı batılı devletlerinin

[130] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.*, s. 135.
[131] David L. Phillips, *a.g.e.,* s.70.
[132] David L. Phillips, *a.g.e.,* s. 85-86.

önerdiği tarzda savaşması oldu, KKO mensupları sivillere yönelik terörist saldırılar düzenlemedi, savaşın bir İslam savaşı olarak sunmadı, savaşı Kosova içinde tutu, bu da Miloşeviç'ın KKO terörist olarak algıladığı argümanlarına iyi bir cevap olmuş ve uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Kosova'nın sürgündeki Başbakanı Bujar Bukoshi'ye göre KKO Sudi Arabistan ya da İran'dan destek almış olsaydı Batı'nın desteğini yitirmiş olacaktı bu da Sırbistan'ın işine yarayacaktı.[133]

2.9. Kosova'da Savaş Yılları

28 Kasım 1997 yılında Kosova'nın Llausha köyünde, Sırp rejimi tarafından öldürülen Arnavut öğretmenin cenaze töreninde, üç üniformalı ve silahlı asker ilk defa halk içinde bir bildiri okuyarak KKO'nun resmen varlığını kamuoyuna duyurmuşlardır, bu olaydan sonra ise doğal olarak Sırp rejimi Kosova'da baskısını artırmış, sonuçta Kosova'ya Yugoslav ordusu, Sırp paramiliter grupları akın etmeye başlamıştır. İnsan Hakları İzleme (HRW) örgütü de dile getirmiş olduğu gibi Kosova için dönüm noktası Jashari Ailesinin katliamı olmuştur, bu olay ile birlikte KKO ve Sırp rejimi arasındaki silahlı çatışmalar artmaya başlamıştır.

Şekil 4. KKO varlığını kamuoyuna duyuran üç üniformalı KKO askeri.
https://insajderi.com/fjalimi-qe-qiti-ne-drite-ushtrine-clirimtare-te-kosoves/

[133] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.,* s 144-145.

Kosova Başbakan yardımcısı Sırp Veljko Odaloviç, Jashari katliamını ‘’Kosova’yı terörizmden temizleme hareketi’’ olarak nitelendirilmiş ancak burada öldürülen sivil halktan bahsetmemiştir, Jashari katliamı yadsınamaz şekilde uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir.[134] Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 31 Mart 1998 tarihinde 14 oy ile kabul ettiği 1160 sayılı kararı, ile Sırp hükümetinin aşırı güç kullanımını sona erdirmek umuduyla Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne silah ambargosu ve ekonomik yaptırımlar uygulatırmıştır, BM Güvenlik Konseyinin 1160 sayılı kararıyla Kosova sorunu Yugoslavya’nın iç sorunu olduğu dile getirilmiştir.[135] KKO ve Sırp güçleri arasında kaçınılmaz savaş başlamıştı, savaş daha çok dağlık bölgelerde ve az da olsa Kosova’nın köylerinde devam etmekteydi, Kosova’nın büyük şehirlerinde ise hayat normaldi ancak burada da Sırp polis kontrolleri ve baskısı artmıştı, çatışmalar sonucu Mayıs 1998 kadar Kosova’da 300 kişinin öldüğü yaklaşık 12 bin kişinin de Arnavutluk’a kaçtığı tahmin edilmiştir.

Savaş şiddetini artırmasına paralel olarak uluslararası toplumunda ilgisi artıyordu, AGİT Konseyi, Kosova-Arnavutluk sınırı boyunca sınır izleme istasyonlarının kurulmasına izin veren 218 sayılı kararı onaylamıştır, bu istasyonlar ise Haziran 1998 sonunda tamamen faaliyete geçti, AGİT sınır gözlemcileri sınır boyunca önemli düzeyde askeri faaliyet ve güvenlik konularını bildirmeye ve raporlamaya başladılar, bu raporlar üst düzey Batılı diplomatların dikkatini çekmişti.[136] 28 Haziran 1998 yılında New York Times’da yayınlanan habere göre ABD diplomatı Robert Gelbard KKO üst düzey liderleriyle dört saatten fazla bir görüşme gerçekleştirdiği yazılmıştır, Gelbard dışında bir diğer ABD diplomatı Richard Holbrooke KKO üst düzey yetkililerıyle görüştüğü konuşulmuştur. Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel, kendisinin de KKO liderleriyle görüşeceğini bildirmiştir. Kinkel’e göre KKO’nun Kosova'da olağanüstü derecede önemli bir güç haline geldiği ve bölgenin %30'unu kontrol ettiğini dile getirmiştir.[137] KKO Kosova sorununu çözülmesi adına KKO önemli bir aktör olduğu batılı diplomatlar tarafından anlaşılmış ve bu yüzden KKO ilgi artmıştır, sonuç olarak batılı yetkililer Kosova sorunun çözülmesi adına çalışmalara başladığını söyleyebiliriz. Kosova’da ki

[134] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e.,* s. 69.
[135] Branislav Radeljiç*, a.g.m*., s. 71.
[136] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e*., s. 73.
[137] George Szamuely, *Bombs for Peace: NATO’s Humanitarian War on Yugoslavia*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013, s. 361-362.

olayları gözetleme adına bir diğer adımda Richard Holbrooke tarafından kurulan Kosova Diplomatik Gözlem Misyonudur (KDOM). Bu misyon aracılığıyla KKO liderleri ve Sırp rejimi kendi taleplerini dile getirme platformu inşa edilmiştir, KDOM operasyonlarına çeşitli Avrupa ülkeleri ve Rusya katılmıştır, sonuçta Kosova'da ki olaylar yakından gözetlenmeye başlanmıştır.[138]

Batılı devletlerin diplomatik cabaları devam ederken, Kosova'da savaş hız kesmeden devam ediyordu, siviller ölüyor evler yağmalanıp yakılıyordu. BM Mülteci Ajansı (UNHCR) Ağustos verilerine göre Kosova içinde yerinden edilmiş kişi sayısı 260 bin idi, Kosova dışına kaçan mülteci sayısı ise 200 bini buluyordu.[139] BM Güvenlik Konseyi, 14 oyla Kosova'daki durumla ilgili 1199 sayılı kararı kabul etti. BM Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca hareket eden Güvenlik Konseyi üyeler Arnavut ve Sırp tarafların derhal düşmanlıklardan vazgeçmeleri istendi ayrıca iki tarafın sorunla ilgili bir siyasi çözüm bulmaları için derhal müzakerelerin başlaması istenmiştir. 1199 sayılı kararı uyarınca BM Belgrad'a dört talepte bulunmuştur: sivil nüfusa karşı saldırıların durdurulması ve sivil baskı için kullanılan güvenlik birimlerinin geri çekilmesi, Kosova'da uluslararası gözetimi mümkün kılmak, mülteci iadelerini kolaylaştırmak ve Arnavut liderleriyle diyalog kurma konusunda ilerleme kaydetmek. BM bu uyarılarına kulak vermeyen Sırp rejimi öldürmeye devam ediyordu, bir Sırp polisinin KKO tarafından öldürülmesi sonucu Sırp askerleri Prishtine yakınlarında bir tek aileye mensup olan çocuk ve kadınların da içinde bulunan 19 kişiyi öldürmüştür. Sırp zulmü devam ederken Sırbistan Başbakanı Mirko Marjanoviç, KKO karşı zaferini ilan ederek Sırp özel polis kuvvetlerinin ateşkes yapacağını ve Kosova'dan çekileceğini duyurdu. ABD diplomatı Richard Holbrooke, Sırbistan'ın BM karlarını reddetmeye devam ederse NATO'nun Sırbistan'a müdahale edeceğini bildirmişti, Miloseviç'in cevabı ise Sırbistan'ın bu kararlara uyduğunu dile getirmişti, ancak kararların uygulandığına dair sahada hiçbir belirti yoktu, Miloseviç ve Holbrooke arasında devam eden müzakereler sonucu Miloseviç 13 Ekim 1998 yılında ordu ve polis güçlerini geri çekme, mültecilerin eve dönmesine izin verme ve yardım kuruluşlarına Kosova'ya girmeleri de dahil olmak üzere BM taleplerine uymayı taahhüt ettiğini açıklamıştır. Böylece Sırbistan ve AGİT arasında 16 Ekim 1998 Sırbistan'ın bu taleplere uyup uymayacağını gözlemlemek için Kosova'ya 2.000 yakın Kosova Gözlem

[138] Tim Judah, *a.g.e.,* s, 83.
[139] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e*., s. 74.

Misyonu (KVM) adı altında gözlemci gönderilmesi anlaşması imzalanmıştır. Miloseviç anlaşmaya uyduğunu göstermek adına 4.500 Yugoslav Askerini Kosova'dan geri çekmiş, Kosova'da kalan diğer askerleri ise kışlalarında kalmaları emri vermiştir, ilerleyen günlerde AGİT KVM lideri William Walker ve 200 kadar gözlemci Kosova'ya yerleşmiş ve Kosova'dan kaçan Arnavutlar evlerine dönmeye başladığını UNHCR tarafından doğrulanmıştır.[140]

BM 1199 sayılı kararıyla Kosova sorununu siyasi diyalogla çözmeye çalışmış ve KKO ile Sırp güçleri arasında geçici bir ateşkes kurmaya başarmıştır, Sırbistan 1199 kararına uyduğu numarasıyla bir grup askerini geri çekmiştir, buna karşılık KKO durumdan faydalanarak askeri eylemlerini artırmıştır.[141] ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, KKO ve Sırp rejiminin ateşkesi ihlal ettiğini belirtmiştir. Miloseviç'in Kosova'daki Sırp kuvvetlerinin sayısını azaltmak yerine artmakta olduğunu KKO'nun ise iki Sırp polisi öldürdüğünü duyurmuştur. ABD diplomatı Christopher Hill ve Avusturya'nın Belgrad büyükelçisi Wolfgang Petritsch, tarafından haftalarca süren mekik diplomasisinin ardından Kosova ve Sırbistan liderleri arasında bir görüşme ayarlanabildi. Sırbistan Cumhurbaşkanı Milan Milutinoviç liderliğindeki bir Sırp heyeti Kosovalı Arnavut liderlerle görüşmek üzere Prishtine'ye geldi. İbrahim Rugova ve KKO üyeleri ise toplantının Belgrad'ın propagandası olduğunu iddia ederek katılmayı reddetti, sonuçta ABD diplomatı Christopher Hill Kosova sorununu çözecek planı gözden geçirerek yeni bir taslağını iki tarafa sunmuştur, iki tarafta yine plandan memnun olmamıştır. Arnavut ve Sırp yetkililer sorunu diplomasi yolluyla halletmek istemiyor ve batılı diplomatlardan önerilen bütün barış anlaşmalarını reddediyorlardı, ABD diplomat Christopher Hill, iki taraf arasındaki mekik diplomasisi sürecini sona erdireceğini belirtmiştir. Sahada ise durum aynıydı iki taraf durmadan savaşıyorlardı, Sırp birlikleri Arnavutluk'tan Kosova'ya gelen bir grup KKO askerini pusuya düşürerek 30 yakın KKO üyesini öldürmüştür, buna karşılık olarak ise KKO mensupları bir barda altı Sırp askerini öldürmüştür. Sırp siyasi lideri olan Zvonko Bojaniç, Priştine yakınlarındaki bir köyde kaçırılıp idam edilmiştir. KKO temsilcileri eylemi yapmadıklarını dile getirmişler, ancak saldırının KKO üniforması giyen kişiler tarafından gerçekleştirildiği bildirilmiştir.

[140] Julie Kim, ''Kosovo Conflict Chronology: September 1998 - March 1999'', *CRS Report for Congress*, Washington 06.04.1999, s. 2-5.
[141] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e.*, s. 78.

Kosova'nın bazı batı köylerinde de çatışmalar yaşanıyordu sonuçta batılı diplomatların ateşkes isteği bir türlü uygulanamıyordu.[142]

Ocak 1999 yılının ilk günlerinde KKO ve Sırp güçleri arasındaki çatışmalar sonucu 21 kişi hayatını kaybetmişti, Sırp güçleri Kosova'ya akın etmiş, özel polis yardımıyla Sırp ordusu Kosova'da ki sivilleri köylerini terk etmeleri için tank bombardımanına tutmaktaydı. Sırp güçleri tanklar ve ağır silahlarla Kosova – Makedonya sınırında konuşlanarak olası bir NATO kara saldırısına hazırlanmışlardır, ayrıca Sırp güçleri Kosova – Arnavutluk sınırında da konuşlanarak burada ki KKO'nun silah tedarik yollarını kapatmaya odaklanmışlardır. Bu olaylar sonucu batılı diplomatlar tarafından kurulmak istenen ateşkes iki taraftan da ihlal edilmiştir.[143]

Kosova savaşının kaderini değiştirecek olay ise 15 Ocak 1999 yılında yaşandı. 12 – 15 Ocak 1999 tarihleri arasında Sırp güçleri Kosova'daki Shtimje kasabasını ağır silahlı teçhizat ile çevrelediler, 15 Ocak'ta ise Sırp güçleri Shtimje kasabasındaki Reçak köyüne saldırdılar, Reçak köyü sığınaklarla ve siperlerle çevrili bir KKO üssü idi, hatta KKO üst düzey yöneticisi Hashim Thaçi bu alanda bir KKO birimi kurmuştu. Reçak köyünde 45 sivil Arnavut öldürülmüştü, AGİT KVM gözlemcileri katliamın olduğu bölgeye gelmiş ve burada yargısız infaz ve silahsız sivillerin öldürülmesi hakkında kanıtlar bulmuştur, 16 Ocak 1999 yılında ise KVM başkanı William Walker katliamın yaşandığı bölgeye gelerek Sırp güçlerini suçladı, Walker Raçak olayını bir savaş suçu olarak nitelendirdi ve Sırp liderlerini müzakere etmek isteyen devlet liderleri olarak değil, Avrupa'daki kabul edilebilir siyasi davranışların ötesine geçen vahşiler olarak gördüğünü açıkça ifade etmiştir. Walker ayrıca Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (ICTY) katliamı soruşturması için çağrıda bulunmuş ve Sırp makamlarından eylemi komuta eden yöneticilerin isimlerini istemiştir.[144] [145] [146] Sırp makamları ise Raçak olayında sadece KKO'ya karşı bir eylem olduğunu dile getirmiş ve hiçbir sivile saldırı olmadığını altını çizmiştir. KKO lideri Hashim Thaci Raçak'ta Sırp güçleriyle bir çatışma olduğunu kabul etmiş diğer taraftan Sırp güçleri 15 KKO savaşçısını öldürdüklerini teyit etmiştir, Sırp

[142] Julie Kim, *a.g.m.,* s. 5-7.
[143] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e.,* s. 80.
[144] The Independent International Commission on Kosovo, *a.g.e.,* s. 81.
[145] Denis MacShane, *a.g.e.,* s. 45.
[146] George Szamuely, *a.g.e,* s. 404.

patolog Duşan Dunjiç'e göre Raçak'ta bulunan cesetler incelendiğinde hepsi kurşun yarası sonucu öldüğünü ancak kıyafetlerinde kurşun deliği olmadığını tespit etmiştir, Raçak'ta ölenlerin başka yerlerde ölen KKO askerlerinin sivil kıyafetler giydirilerek Reçaka taşınmış olduğunu iddia etmiştir. Sırp yetkilileri hiçbir zaman Reçak katliamını kabul etmemiş hatta bu olayın KKO propagandası olduğunun altını çizmişlerdir.[147]

Raçak olayı hiç şüphesiz uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve Kosova sorunu adına batılı devletlerin ilgisi artmıştır. Raçak olayından sonra batılı devletlerden kınama mesajı gelmiş hatta Başkan Clinton Raçak katliamını bir cinayet eylemi olarak nitelendirerek sivillere yönelik katliamı kınamıştır. NATO'da Raçak olayı ile ilgili acil bir toplantı yapmıştır. Diğer taraftan BM savaş suçları savcısı Louise Arbour Raçak olayını soruşturmak için Kosova'ya girmek istemiş ancak Sırp polis gücü Makedonya sınırından Kosova'ya girmesini izin vermemiştir. Ayrıca Yugoslav hükümeti Walker'ın faaliyetlerinin KVM misyonunun görevinin ötesine geçtiğini iddia ederek AGİT KVM başkanı Walker'i Persona Non Grata ilan etmiş ve Yugoslavya bölgesinden 48 saat içinde ayrılmasını istemiştir. NATO Komutanı Orgeneral Wesley Clark ve NATO Askeri Komite şefi Orgeneral Klaus Naumann Belgrad'da Miloseviç ile görüştü. Görüşmede Miloseviç'in kuvvetlerini Kosova'dan geri çekmesi istenmiş bu olmasa da Sırbistan hava saldırılarına maruz kalacağını altı çizilmiştir. Diğer taraftan Londra' da ki temas grubundan diplomatlar, temas grubu dışişleri bakanlarının Kosova ve Sırbistan arasında ki barış anlaşması taslağını onaylamak ve siyasi müzakerelerin başlamasını istemek için bir araya geleceğini açıklamıştır. Temas Grubu yetkilileri mekik diplomasisinin artık etkili olmadığını ve görüşmelerin daha yüksek bir profile getirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Temas Grubu ise 1994 yılında Bosna sorununu çözme adına Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD tarafından kurulmuştur, ancak Bosna sorunu ardından hemen Kosova sorunu başlamasıyla kendileri dağılmamış bu sorunu da halletmek içinde çaba harcamışlardır. Brüksel' de, Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları Kosova sorunu ile alakalı siyasi bir çözümü bulmak için tartışmaya devam ediyordu. ABD'nin Makedonya Büyükelçisi Christopher Hill, Prishtine'de Arnavut liderlerle bir

[147] Sabrina P. Ramet, *a.g.e.,* s. 225.

araya gelerek Temas Grubu'nun barış önerisi taslağının arkasında birleşmeleri gerektiğini altını çizmiştir. [148]

Temas Grubu Dışişleri Bakanları Londra'daki toplantıdan sonra Sırp ve Kosovalı Arnavut temsilcilerinin 6 Şubat'a Fransa'nın Rambouillet kentindeki barış müzakerelerine katılmaları için çağırıda bulunmuştur. Temas Grubu, müzakerelerin ikinci bir hafta uzatma olasılığı ile yedi gün içinde sonuçlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Temas Grubu, Sırbistan'ın Kosova'daki tüm saldırı eylemlerini durdurmasını, BM kararlarına tam olarak uymasını ve AGİT ve savaş suçları mahkemesiyle tam olarak işbirliği yapmasını istemiştir. Temas Grubu ayrıca KKO tarafından provokasyonları kınadı ve Kosovalı Arnavutların ilgili BM kararlarına uymasını istedi. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Fransa'nın Rambouillet şehrinde 6 Şubat 1999 yılında Kosova barış konferansın açılışını yaptı. Fransa Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine ve İngiltere Dışişleri Bakanı Robin Cook konferansa başkanlık etti. Müzakerelerin başlaması, Kosovalı Arnavut heyetinin geç gelmesi nedeniyle kısa bir süre ertelendi çünkü Sırp hükümeti üç KKO üyesinin seyahat belgelerini tanımak istemiyordu. Rambouillet'te, Sırbistan 13 üyeli bir heyetle temsil edildi. Diğer taraftan Kosova'yı 16 Kosovalı Arnavut temsil etti.[149] ABD'li diplomat Richard Holbrooke, ABD'nin Makedonya büyükelçisi Christopher Hill ve Yugoslavya'nın Avusturya Büyükelçisi Wolfgang Petrisch Rambouillet müzakerelerin en önemli arabulucuları olmuştur. Rambouillet görüşmelerine gelen Kosova delegasyonu tek bir düşüncede birleşemiyordu, Makedonya Büyükelçisi Jacques Huntzinger'e göre Kosova delegasyonu üç gruba ayrıldığını gözlemlemiştir, bu üç grup ise Cumhurbaşkanı Rugova ve onun destekçileri, KKO liderleri ve Kosova'nın bağımsız entelektüelleri ki bu üç grup arasında Kosova konusunda görüş birliği bir türlü sağlanmıyordu. Konferansa katılan ve LDK'yı temsil eden Edita Tahiri'ye göre Kosova delegasyonun bir lideri yoktu o yüzden arabulucular tarafından düzenlen belgelere tek bir ağızdan cevap veremiyorduk. Ancak müzakerelerin dağınık bir şekilde ilerlemeyeceğini anlayan Kosova delegasyonu bir lider grubu oluşturdu Hashim Thaci KKO'yu temsilen İbrahim Rugova LDK'yı temsilen ve Rexhep Qosja Entelektüel grubu temsilen, Veton Surroi ise bu lider grubun sözcüsü olmuştur. Sırp Müzakere delegasyonun başı olan Ratko Markoviç ise Rambouillet

[148] Julie Kim*, a.g.m.,* s. 7-8.
[149] Julie Kim, *a.g.m.,* s. 9-10.

görüşmelerin başlamasından bir güç önce ‘’KKO bir terörist örgütüdür, bizim katil ve hırsızlarla konuşacağımız bir şey yok’’ demiştir ancak batılı devletlerin büyük baskısı sonucu Sırp delegasyonu müzakerelere katılmayı kabul etmiştir.[150]

Rambouillet barış anlaşması Sırp ve Arnavut tarafına birkaç şey önerdi, ilk olarak anlaşmanın üç yıllık sınırlı süresi olacaktı, Sırp ve Yugoslav kuvvetlerine Kosova'da ve özelikle sınırlarda kalma yetkisi sağlayacaktı, Kosova Sırbistan'ın özerk bir parçası olacak ve Kosova güvenliği NATO liderliğindeki bir güç tarafından korunacak ayrıca KKO silahsızlandırılacaktı.[151] Sırp heyeti Rambouillet müzakereleri boyunca işbirliği yapmaktan kaçtığı için eleştirildi, Miloşeviç Sırp heyetine herhangi bir bağlayıcı anlaşma imzalama veya herhangi bir öneri hakkında yorum yapma yetkisi vermediği açıktı.[152] Miloşeviç Rus desteği ve NATO içindeki bölünmelere güvenerek Rambouillet barış anlaşmasının önerdiği ilkelere karşı çıkmıştır özelikle de Miloşeviç Kosova'daki NATO birliklerini istemediği açıktı. Diğer taraftan Rambouillet barış anlaşmasına karşı çıkan Adem Demaçi ve KKO lideri Hashim Thaçi idi, Demaçi Kosova'nın Ramboulliet görüşmelerine katılmasına karşı çıkmış çünkü ona göre bu görüşmenin sonucunda Kosova bağımsızlığını kazanamayacaktı, KKO lideri ise Hashim Thaçi anlaşmanın Kosova'ya zarar getireceğini düşünerek karşı çıkmıştır, ABD Sekreteri Madeleine Albright Thaci'yi ikna etmek adına birkaç taktik kullandığını hatıratında yazmıştır, Albright Thaci'yi ileride Kosova'nın başında gördüğünü ve eğer anlaşmayı imzalamaya kabul ederse Sırbistan'ın Kosova'dan çekileceğini böylece Arnavutların Kosova'yı yönetme olanağının doğacağını belirtmiştir.[153] Rambouillet barış anlaşmasını Kosova heyeti Kosova'ya dönüp buradaki önemli liderlerle istişareler yapıldıktan sonra imzalamak istediklerini dile getirmişler, kabul edilen bu formüle göre taraflar 15 Mart'a görüşmelere dönmüşlerdir, Kosova heyeti tarafından anlaşmayı imzalamak istemeyen Thaçi'de anlaşmayı imzalamayı kabul etmiş ancak Sırplar nerdeyse müzakerelere

[150] Tobias Wille, ‘’Representation and Agency in Diplomacy: How Kosovo Came to Agree to the Rambouillet Accords’’, *Journal of International Relations and Development,* Aralık 2017, s. 815-819.
[151] Tim Judah, *a.g.e*., s. 85.
[152] Elizabeth Allen Dauphinee, ‘’Rambouillet: A Critical (Re)Assessment’’, *Understanding the War in Kosovo,* ed. Florian Bieber ve Zidas Daskalovksi, Frank Cass Publishers, London 2003, s. 103.
[153] Tobias Wille, *a.g.m.,* s. 823-825.

tamamen yeni bir teklifle gelmişler sonuçta 18 Mart'a Kosova delegasyonu Rambouillet anlaşmasını imzalamış Sırbistan ise anlaşmayı imzalamayı reddetmiştir.[154]

Rambouillet barış anlaşmasının zaten Kosova heyetinin anlaşmayı kabul etmesi Sırbistan'ın da anlaşmayı reddetmesine göre inşa edilmiştir, ABD Makedonya Büyükelçisi de zaten hatıratında anlaşmayı Kosova heyeti kabul etmesi Sırp heyetinin reddetmesiyle paralel olarak NATO hava saldırıları başlayacaktı ancak Kosovalı heyetinde anlaşmayı reddetmeye düşündüğü taktirde NATO hava harekâtı başlayamazdı cümlelerini kullanmıştır.[155]

2.10. NATO Hava Harekâtı

Rambouillet barış müzakerelerin başarısızlığı ışığında AGİT Ofis Başkanı ve Norveç Dışişleri Bakanı Knut Vollebaek Kosova Gözlem Misyonunu (KVM) derhal Kosova'dan çekmeye karar verdi, müzakereleri yöneten başkanlar ise Sırplar anlaşmayı kabul ettiklerini ifade edene kadar müzakereler devam etmeyeceğini duyurmuşlardır. Diğer taraftan ABD Başkanı Clinton Kosova'da ki savaşı ABD'nin ulusal çıkarını tehdit ettiğini vurgulayarak kendi diplomatı Holbrooke'u Miloşeviç ile görüşmesini istemiştir, Holbrooke NATO'nun bir hava saldırısına hazır olduğunu dile getirmiş ancak Miloşeviç fikrini değiştirmemiştir. NATO Büyükelçileri, NATO genel sekreteri Javier Solana'nın hava saldırısı yapma yetkisini genişletmiştir Yugoslav Federal Cumhuriyeti ise ülke çapında olağanüstü hâl ilan ederek binlerce kişiyi orduya çağırmıştır. 24 Mart 1999 yılında saat 20:00 sularında NATO ''Determined Force'' operasyonunu başlattı, ilk aşamada NATO, Yugoslav askeri hedeflerine ve savunma sistemlerine saldırdı. ABD Başkanı Clinton NATO hava saldırılarının üç amacı olduğunu dile getirmiştir 1. Sırp saldırılarına karşı NATO'nun muhalefetini göstermek 2. Miloseviç'in Kosovalı sivillere yönelik saldırıların durdurmak ve 3. Sırbistan'ın askeri kapasitesini azaltarak savaşmasını engellemek.[156]

---

[154] Tim Judah, *a.g.e.,* s. 86.
[155] Tobias Wille, *a.g.m.,* s. 816.
[156] Julie Kim, *a.g.m.,* s. 15-16.

Peki Miloseviç niye Sırp devletini yıkıma götürecek hava saldırılarını, barış anlaşmasını kabul ederek engellemeye çalışmadı? Rambouillet barış anlaşmasının iki hükmü Miloseviç politikasına ters düşmekteydi 1. Anlaşmanın kabulünden üç yıl sonra Kosova'da bağımsızlık konusunda bir referandum düzenlenmesi ve 2. NATO kuvvetlerinin Kosova'ya yerleşmesi. Miloseviç'e göre Rambouillet anlaşmasının kabul edilmesi demek iktidardaki devamlılığını tehlikeye atılması demekti, bu yüzden Kosova uğruna NATO'ya karşı çıkmak gücüne güç katacağını düşünmüştür. Brüksel'deki NATO karargahında bir üst düzey Fransız subay Binbaşı Pierre Henri Bunel NATO'nun Yugoslavya bombalama hedeflerinin detaylarını Sırp istihbarat ajanlarına aktardığı buna göre de Miloseviç tedbirlerini aldığı görülmüştür, bilgilere göre NATO'nun hava harekâtı sadece üç gün süreceğini ve bu harekatın sadece Sırbistan'ın gözünü korkutmak amacıyla gerçekleştirdiğini düşünen Miloseviç olayı çok hafife almış. İstihbarat bilgilerinden yola çıkarak Miloseviç bazı Sırp askeri birliklerini garnizonlarından uzaklaştırmış ayrıca olası askeri hedefleri tahliye emri vermiştir. NATO hava harekâtına paralel olarak Sırp rejimi Kosova'da şiddetini artırmış ayrıca sivil halka karşı bir etnik temizlik kampanyası başlatmıştır. Miloseviç General Nebojsa Pavkoviç altındaki 50 bin Yugoslav askerini, Sırp iç işleri bakanlığı birliklerini ve Arkan'ın paramiliter grubunu Kosova'ya girmesi emri vermiştir. NATO hava harekatının akabinde Sırp rejiminin Kosova'da başlamış olduğu etnik temizlik kampanyasının birkaç amacı olduğunu söyleyebiliriz 1. KKO ortadan kaldırmak 2. NATO bombardımanının verimsiz olduğunu göstermek 3. NATO ile pazarlık gücünü artırmak ve 4. Sistematik etnik temizlik ile Arnavut nüfusunu azaltarak Kosova'nın demografik yapısını Sırp lehine döndürmek. Sonuç olarak Miloseviç NATO hava hareketini işe yaramayacağını düşünerek Rambouillet anlaşması önerilerinden daha elverişli şartlar sağlayacağını inanmıştır.[157] [158]

NATO'nun Kosova'ya müdahale etmesinin birkaç nedeni vardı ama en önemli neden ise Atlantik ittifakı Bosna'da yaşanan insan katliamlarının bir daha tekrarlanmaması içindi. ABD'nin desteği ve liderliği olmadan NATO'nun Kosova müdahalesi gerçekleşemezdi çünkü bombalanmada kullanılacak olan askeri mühimmatın büyük bir

[157]Stephen T. Hosmer, *The Conflict Over Kosovo: Why Milosevic Decided to Settle When He Did*, Rand Publisher, California 2001, s. 13,16,20,21,27.
[158] Elizabeth Pond, *End Game in the Balkans: Regime Change, European Style*, Brookings Institution Press, Washington 2006, s. 104.

kısmı sadece ABD sahipti, Avrupa Bosna'dan aldığı dersle ABD'nin desteği ve liderliği olmadan Balkanlar'da istikrarlı bir politika uygulayamayacağını biliyordu.[159] ABD Başkanı Clinton ABD'nin Kosova'da Arnavutları korumak zorunluluğu adına NATO hava kampanyasını haklı çıkarmaya çalıştı, Clinton yönetimi Kosova'da NATO hareketini geleneksel ulusal çıkarları korumayı değil insanları ve onların temel haklarını korumaya amaçlayan yeni bir uluslararası güç kullanım türünü ilk örneği olarak tanımladı.[160] Ancak NATO hava harekâtını desteklemeyen ve bu harekâtı eleştiren düşünürlerde vardı, ilk eleştiri NATO'nun BM'den yetki almaksızın harekata başlamasıydı, yazarlara göre burada asıl amaç Rusya ve Çin'in BMGK' deki veto hakkının önüne geçilmesi olarak değerlendirilmiştir. Amerikalı sosyolog İmmanuel Wallersteine göre NATO'nun Kosova müdahalesinin iki temel nedeni vardır 1. ABD'nin askeri harcamalarını meşrulaştırılması ve 2. Avrupa'nın her daim ABD'nin yörüngesinde kalması. Alman sosyolog Andre Gunder Frank'ta Kosova müdahalesinin ahlaki değil politik nedenlerden kaynaklandığını düşünmektedir yani ABD NATO aracılığıyla Kosova'ya müdahale etmesiyle dünyaya hegemon gücün kim olduğunu göstermek istemiştir. Frank'a göre ABD BM devre dışı bırakarak NATO'yu kendi aracı haline getirmeyi amaçlıyordu.[161] Alman Siyaset bilimcisi Dieter S. Lutz NATO hava saldırısını eleştirerek bu saldırının Uluslararası hukuka aykırı olduğunu birkaç nedenle özetlemektedir, Lutz'a göre bu tür hava saldırıları BM yetkisinin altında olması gerektiğini, hava saldırıların insani bir felaketin durdurulması için uygun bir araç olmadığını ve insan hakları bombalanarak korunmayacağını söylemiştir. Rasmus Tenbergen ise insani müdahale tanımını yaparak NATO hava saldırısını eleştirmiştir, Tenbergen'e göre insani müdahale insan haklarının korunması amacıyla egemen bir devletin iç işlerine müdahale yapılmasıdır, Tenbergen Kosova müdahalesinden yola çıkarak insani müdahale insan haklarını zarar vermekten ziyade daha fazla korunduğu zaman meşrudur cümlesini kullanmıştır.[162]

---

[159] Henry H. Perritt Jr. Kosovo Liberation… *a.g.e.,* s 137-139.
[160] Alynna J. Lyon ve Mary Fran T. Malone, ''Respond to Kosovo's Call for Humanitarian İntervention'' *Kosovo Intervention and Statebuilding the İnternational Community and the Transition to İndependence,* ed. Aidan Hehir, Routledge, London 2013, s. 19.
[161] Zeynel Levent, *a.g.m*., s. 863-864.
[162] Sabrina P. Ramet, *a.g.e.,* s. 212,223.

NATO hava harekatının başlamasıyla birlikte Kosova'da savaş dağlardan şehirlere inmeye başladı, NATO bombardımanı yoğunlaştıkça Sırp güçleri şiddet dozunu artırıyor sivillere saldırıyordu. Bu dönemde Kosova'da sivil halk evlerini bırakmaya ve Kosova'dan kaçmaya başlamışlardır, BM mülteciler komisyonun (UNHCR) verilerine göre Bosna, Karadağ ve Makedonya'ya Kosova'dan kaçan insan sayısı 245 bini bulmuş bu sayı ise Arnavutluk'ta yaklaşık 444 bindi, Kosova'nın yarısı mülteci durumundaydı, Kosova boşaltılmış evlerini terk etmek istemeyen Arnavutlar ise her gün ölüm korkusuyla yaşıyorlardı.[163]

Sırp siyasiler Rambouillet müzakere önerilerini dört hafta süren bombalamanın ardından da kabul etmek istemiyorlardı. 23 Nisan 1999'da Washington'da düzenlenen NATO zirvesinde İttifak liderleri, Sırbistan'daki askeri ve sanayi altyapısını, medyayı ve diğer hedefleri içerecek şekilde hava kampanyasını daha da yoğunlaştırmaya karar verdiler, bunu sonucunda Sırbistan'ın elektrik üretim kapasitesinin %70'i ve petrol rafinerisi kapasitesinin %80'i yok edilmiştir, bu durumda Sırbistan'da sivil halk siyasilere karşı hoşnutsuzluklarını göstermeye başlamışlardır. NATO bombalama kampanyası Miloseviç'i müzakere masasına getirmeyeceğini anlayan NATO üye devletleri Kosova savaşını nasıl bitireceğiz sorusunu sormaya başlamışlardır. Almanya ilk diplomatik girişimi uygulamaya başlayan NATO üyesi devleti olmuştur, Almanya BM'nin de sürece dahil edilmesi ve Kosova yönetiminde bir rolü olması gerektiğini düşünmekteydi, Almanya'ya göre Kosova sorununda Rusya kilit bir faktördü, Ruslar NATO bombardımana karşı çıkmışlar ancak bu durumu sonlandırmak içinde diplomatik bir çözüm bulmaktan yana idiler. Almanya'nın Köln şehrinde düzenlen G-8 toplantısında Kosova konusunda bir barış planı hazırlandı, bu plan Belgrad Rus Büyükelçisi Viktor Chernomyrdin ve Slobodan Miloseviç arasındaki diplomatik tartışmanın çerçevesini oluşturmuştu.[164] Finlandiya Cumhurbaşkanı Martii Ahtisaari 2 Haziran'da Miloseviç'e Kosova savaşını sona erdirecek olan bir belge sundu, G-8 barış planına uygun bir şekilde hazırlanan bu belge birkaç ilkesi vardı 1. Kosova'da ki savaşın ve şiddetin derhal sona ermesi 2. Yugoslav ordusu, Sırp polisi ve paramiliter grupların Kosova'yı terk etmesi 3. Kosova'da ki uluslararası sivil ve güvenlik kuruluşların konuşlandırılması ve 4. Tüm mültecilerin geri dönmesi. Belgede ayrıca "Kosova halkı Yugoslavya Federal

[163] Howard Clark, *a.g.e.,* s. 184.
[164] The Independent International Commission on Kosovo, a.g.e., s. 93-95.

Cumhuriyeti içinde önemli bir özerkliğe sahip olacaktır" ifadesi yer almıştır. Miloseviç 2 Haziran gecesi kendisine sunulan belgeyi çeşitli siyasi parti liderlerine sundu, bütün liderler hem fikirdi Sırbistan'ın başka seçeneği yok, anlaşmayı reddetmek devletimizin ve milletimizin yıkımı demektir böylece Miloseviç 3 Haziran'da anlaşmayı kabul ettiğini açıklamıştır.[165]

Peki Miloseviç'in 3 Haziran'da teslim olmasına götüren nedenler nelerdir? Miloseviç ve arkadaşları Rusya'nın Kosova savaşıyla daha çok ilgileneceğini hatta NATO bombardımanı durdurulması ya da savaşı sonlandıracak olan barış anlaşmasında Sırp lehine karar alacağı düşünülmüştü, ancak böyle olmadı. Bazı Rus dış politika uzmanları Miloseviç'i Rusya'nın Balkanlar'da ki ana ortağı olarak görse de Rus Başbakanı Boris Yeltsin Miloseviç'in Yugoslavya'da ki liderliğini sürdürmesini sağlamak veya Sırpların Kosova'nın kontrolünü eline almaları adına NATO ile bir askeri çatışmaya girmek büyük bir risk olarak değerlendirmişti, Yeltsin Miloseviç'i tam olarak desteklemiyor hatta kendisini Yugoslavya'da çatışma yaratma pratiği neticesinde NATO güçlerinin Balkanlar'da giderek yayılmasına neden olduğu gibi bölgede Rus çıkarlarına karşı bir durum da yaratmaktaydı. Yeltsin'in bakış açısına göre Kosova konusunda NATO ile çatışma Moskova'nın diplomatik ve ekonomik çıkarlarına ters düşmekteydi, Yeltsin Rusya'nın yeniden inşası için gerekli olan parayı, teknolojiyi sağlamak için batıyla iyi ilişkiler içinde olması gerekmekteydi. Belgrad Rus Büyükelçisi Ahtisaari tarafından önerilen barış şartını kabul etmesiyle Sırp liderlerini derin bir üzüntü kapsamıştı, Rus Büyükelçisi Sırbistan politikalarını desteklememiş ve Kosova'yı NATO güçlerine bırakacak olan planı kabul etmiş ve Sırbistan'ın da kabul etmesi için baskı yapmıştır.[166] Bir diğer neden de hiç şüphesiz Sırbistan'da yaşanan yıkımlar ve ekonomik bunalım olmuştur. Savaş Sırbistan'ın ekonomik yapısını etkilemiştir, NATO bombardımanı sonucu Sırbistan'da 59 köprü, dokuz önemli ticari otoyol ve yedi havaalanı tahrip edilmiştir, telekomünikasyon vericilerinin çoğu hasar görmüş, sanayi tesislerinin üçte ikisi neredeyse yıkılmıştır. Sırbistan'ın ekonomisini etkileyen bir büyük faktörde BMGK ekonomik yaptırımları sonucu piyasada yaşanan önemli kayıplar olmuştur. Sırbistan'da savaşın etkileri demografik yapıya da yansıdı Sırbistan'da savaşla beraber yaşanan moral kaybı nüfus kaybına dönüştü, çoğunlukla gençler ve iyi eğitimli kişiler Sırbistan'ı terk

[165] Stephen T. Hosmer, a.g.e., 91-93.
[166] Stephen T. Hosmer, *a.g.e.,* s. 43,44,92.

etmeye başladı kesin rakamlar olmasa da 200 bin kişi göç etmeyi seçti. Sonuç olarak Rus desteğini arkasına alamayan Miloseviç Sırbistan'da kalan son köprüleri, elektrik santrallerini ve fabrikaları NATO bombardımanından korumak adına anlaşmayı kabul etmeye razı oldu.[167]

3 Haziran 1999 yılında Sırp parlamentosu G-8 ilkelerine dayanan barış planını imzaladı, NATO ise teknik aksaklıklardan dolayı 10 Haziran'da hava saldırı kampanyasının durduğunu açıkladı, Aynı gün Sırbistan askerini, polisini ve paramiliter gruplarını Kosova'dan geri çektiğini bildirdi. BMGK Kosova'da BM altında bir sivil yönetim ve NATO altında uluslararası güvenlik gücü kurulması için 1244 sayılı kararı kabul etti. NATO hava harekâtı 11 hafta ya da 78 gün sürmüştür, bu harekata 1.000 askeri uçak ve 14 bine yakın bomba kullanılmıştır. Savaş sonrası en büyük yıkımı Kosova yaşamıştı, Kosova'da savaş sırasında 10 bin ila 11 bin Kosovalı Arnavut öldürülmüş, 600'e yakın köy ve kasaba tahrip edilmişti, Kosova'dan kaçan göçmen sayısı 1,4 milyonu bulmuştu, savaş sırasında ise sadece 590 bin kişi Kosova'dan kaçmamayı tercih etmiştir.[168] [169]

Savaştan hemen sonra Kosova'nı vesayeti BM ve AGİT'in eline bırakılmıştır, BM 1244 sayılı kararına uygun bir şekilde BM Kosova Misyonunu kurmuş (UNMİK) NATO bünyesinde ise Kosova gücü (KFOR) kurulmuştur. UNMİK Kosova'da merkez ve bölgesel yönetiminin kontrolünü üstlendi, hatta sağlık, eğitim, hukuk gibi konularda da UNMİK sorumlu olacaktı. UNMİK 1244 sayılı kararıyla Kosova'nın savaştan sonra inşası Kosova liderleriyle ve halkıyla işbirliği içinde olacağını dile getirmiştir. UNMİK Kosova'da bir geçici otorite olmasına rağmen Kosova'nın Anayasa çerçevesini de oluşturmuştur. AGİT ise Kosova'da STK aracılığıyla liberal barış projesini uygulamaya sokmuş, bu proje ile birlikte demokratikleşme, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi ilkeler tartışılmaya başlanmıştır, AGİT Kosova'nın demokratikleşme sürecinde polis eğitim okulu kurdu ayrıca toplumsal kalkınma, yerel yönetim reformu, demokratik standartların öğretilmesi, bütçe oluşturma ve seçim sistemi geliştirme gibi konularda Kosova toplumunu eğitimini destekledi.[170] 1244 sayılı kararıyla KFOR Brüksel'de ki

[167] James Gow ve Milena Michalski, *a.g.m*., s. 149,153.
[168] Alynna J. Lyon ve Mary Fran T. Malone, a.g.m., s. 18.
[169] Elizabeth Pond, a.g.e., s. 105.
[170] Oliver P. Richmond ve Jason Franks, a.g.e., 114-119.

NATO Kuzey Atlantik konseyine bağlı ve buraya doğrudan rapor veren askeri bir varlıktı. KFOR sorumlulukları arasında Kosova'da güvenli ortamın sağlanması, UNMİK ile yakın işbirliği içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin evlerine geri dönmelerinin sağlanması, Kosova'nın sınır güvenliğinin korunması, silah kaçakçılığının önlenmesi, KFOR ayrıca sivil kurumların, hukukun ve düzenin, yargı ve ceza sisteminin, secim sürecinin gelişmesinden önemli rol oynamıştır.[171]

3. MEDYA VE KOSOVA SAVAŞI

3.1. Medya ve Basın Hakkında Genel Bilgiler

Medya kelimesi Latince ''Medius'' kelimesinden türemiştir ve ''araç'' ya da ''orta'' anlamı taşır. Medya, her çeşit bilgiyi bireye ve topluluklara aktaran, eğlendirme, bilgilendirme ve eğitme gibi üç temel sorumluluğa sahip görsel, işitsel ve hem görsel hem işitsel araçların tümüne verilen isimdir. Medya kavramı günümüzde oldukça geniş bir kullanım görmektedir, yazılı medya, görsel medya, sosyal medya gibi kavramlar medya kavramı dahilinde kullanıldığı için bu araştırmada kitle iletişim araçları (KİA) kavramını kullanmak daha doğru olacaktır. Gazete, dergi, radyo, televizyon gibi kitlelere ulaşan ve iletişimi sağlayan araçlara kitle iletişim araçları denilmektedir. KİA dünyada etkili olması yazılı basın ile başlar ardından yazılı basına dahil olan radyo ve teknolojinin gelişmesiyle televizyonunda dahil olmasıyla KİA farklı renklere bürünmeye başlamıştır. [172] Basın ise gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan yayınlarla haber ajansları ve bunların sahipleriyle çalışanlarının tümüdür. Basın demokrasinin vazgeçilmez bir parçasıdır, basın kimine göre toplumun erdem ve ideal kurumudur kimine göre ise sadece bir şantaj kurumudur ancak genel görüşe göre basın kamuoyu oluşturan, ulusal ve uluslararası haberleşme ağı kuran toplum ve devleti her konuda uyarma görevini yerine getiren bir kurumdur. Basının en önemli organı ise hiç şüphesiz gazetelerdir, gazete

[171] David L. Phillips, a.g.e., s. 117.

[172] Ahmet Özkan, *Eleştirel Kuram Bağlamında Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkileri,* (Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Kütahya 2013, s.31.

siyaset, ekonomi, kültür gibi farklı konularda haber ve bilgi vermek için her gün ya da beli zaman aralıklarıyla çıkarılan yayındır.[173] [174]

Demokrasi ilkeleriyle yönetilen bir devlete medya dördüncü bir güç olarak tanımlanmaktadır, demokratik ülkelerde sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi medyanın haber ve bilgileri engellemelere takılmadan sunmasında kaynaklanmaktadır. Demokrasinin yapı taşları olarak kabul edilen yasama, yürütme ve yargı güçlerine ilaveten medya gücüde katılmaktadır ancak bazı zamanlarda medya yasal özgürlüklerini aşarak demokrasinin dördüncü güç konumundan birinci güç konumuna geçmek istemektedir, bu istek ise medyanın büyük sermaye sahiplerinin eline geçmesi ile mümkündür. Basın organlarının bağımsız ve tarafsız haber yapmaları basın organının ekonomik gücünün olması ki bu ekonomik gücünde basın dışı sermayeden olmaması şartıyla mümkündür, ancak basında tarafsızlık sağlanması mümkün değildir sonuçta basın kurumlarında çalışan herkesin bir siyasi görüşü vardır. Her gazetecinin bir olayı kendi bakış açısıyla değerlendirdiği bilinmektedir, örnek olarak yurt dışında olan bir olayın her gazeteci kendi ülkesinin ideolojisiyle baktığı açıktır, gazeteler okuyucusuna haberi sunarken siyasi görüşünü ve benimsediği ideolojiyi ön planda tutar bu açıdan gazeteler beli bir ideolojinin güdümüne ya da bir sermayenin eline geçmesi ile sadece kendi çıkarı ve ideolojisi çerçevesinde beli haberleri ön plana çıkarır uymadığı haberleri ise gizler ya da yayınlamaz.[175] [176] Demokrasilerde basın, seçimler yoluyla iş başına gelen kurumların işleyişlerini gözlemlemek ve denetlemek rolüne sahiptir. Halkın siyasileri takip edebilme imkânı olmadığından onların yerine bu görevi basın ve gazeteciler yerine getirmektedir, bir gazeteci hem olumlu hem olumsuz bütün haberleri yansıtmaya mecburdur ancak gazeteci siyasilerin isteğine göre hareket edip haberleri objektif olarak yazması mesleğinin ahlaki kuralarını ve sorumluluğunu çiğnemiş olur. Gazeteler genel olarak haberi iki değişik yoldan sunar birinci yol haberciliğe daha ciddi yaklaşan gazeteler topluma dünyada olup bitenleri olabildiğince doğru bilgiler sunmak

[173]Aslan Sekmen, *Türkiye'de Basın Siyaset İlişkisi,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimiler Enstitüsü, Gazetecilik Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1998, s.20.
[174] Atilla Girgin, *Yazılı Basında Haber ve Habercilik ''Etik'' i,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi) İstanbul 2000, s. 87.
[175]Erdem Taşdemir, "1980 Sonrası Türk Basını, Türk Siyasi Hayatı ve Basın-Siyaset İlişkisi", *Selçuk İletişim*, Sayı 3, Konya 2005, s. 173, 177.
[176] Aslan Sekmen, a.g.t., s. 35-36.

amacındadırlar, ikinci yol ise magazin haberciliği olarak tanımlanan ve haberlerin eğlendirici yönünü ön plana çıkarmak isteyen yaklaşımdır.[177] [178]

KİA ilk önce dünyanın imajını çizerek bu imaj çerçevesinde bireylerin ne düşünmesi gerektiğini şekillendirmektedir, KİA bir konuya dikkat çektiğinde toplum o konunun önemli olduğu eğilimine girer böylece toplum ne hakkında düşünmesi gerektiği empoze edilir.[179] KİA ise bu durumu gündem belirleme süreci ile gerçekleştirmektedir, gündem beli bir zaman ve öneme göre sıralanmış konular ve olaylar listesidir, esas olarak gündem KİA önem verdiği konuları toplumun önemli olarak algılayacağı konulardır, yani toplumun önemli sandığı konular aslında KİA önemli gördüğü konulardır. Gündem belirleme teorisi dediğimizde eşik bekçiliği, üstünü örtme, sınırlama ve tutum ve tutum değişikliği gibi süreçleri anlamakla ilişkilidir. Eşik bekçiliği aslında haber içeriklerinin nasıl olması gerektiğini kontrol eder yani bilgi transferinin içeriğini belirleyen mekanizmadır. Üstünü örtme süreci ise KİA önemli gördüğü konuları doğru yerlerde ve zamanlarda sunması ve önemsiz olarak gördüğü konuları yok farz ederek haber yapmamasıdır, böylece sadece KİA istediği konular topluma empoze edilerek toplumun kafasındaki resim az çok oluşturulur. Sınırlama süreci dediğimizde ise her bir haber kurumunun haber politikası ya da yayın politikası aklımıza gelmektedir özetlersek haber kurumunun ideolojik çerçevesi baz alınarak yayınlanacak haberin bu ideoloji çerçevesine göre sınırlanmasıdır. Son olarak tutum ve tutum değişikliği süreci KİA bir insanın tutumunun değişebileceği varsayımıyla işlevini sürdürmektedir. KİA gündem belirleme teorisi ile toplumun ne düşünmesi gerektiğini empoze etiğini anladık, peki KİA gündemini belirleyen unsurlar nelerdir sorusuna şu cevabı verebiliriz, 1. Medya çalışanları yani onların bireysel etkileri (kişisel özelikleri, tutumları, değerleri) 2. Çalışma düzeninin etkisi burada haber yazım kuraları, haber değeri, objektiflik gibi unsurlar yer almaktadır 3. Kurumsal amaçların etkisi burada medya yöneticileri ve ekonomik desteği sağlayan kurumların etkisinden kaynaklanmaktadır 4. Kurum dışı etkiler burada baskı gruplarının yapmış oldukları baskılardan kaynaklanmaktadır ve 5.

[177] Aslan Sekmen, a.g.t., s. 23.
[178] Atilla Girgin, a.g.t., s. 92.
[179] Ahmet Özkan, a.g.t., s. 32.

İdeolojik eğilim KİA ideolojisine bağlı olarak sunulacak bir haberin bu ideoloji çerçevesinde şekillenmesi demektir.[180]

KİA gündem belirleme teorisiyle haber konularını nasıl seçtiğini gördük ayrıca KİA bu haber konularını seçmesine iten unsurları da irdeledik, şimdi ise bir haberin nasıl üretildiği ve haber değerlerinin nasıl belirlendiğini analiz edeceğiz. Bir haberin nasıl üretildiğini analiz etmek adına farklı modeller oluşturulmuştur bu modellerden biride Doris Graber tarafından üretilen modeldir, Graber Mass Media and American Politics kitabında dört modelden bahsetmektedir. 1. Ayna modelinde haber gerçeğin bir yansıması olarak ele alınmaktadır 2. Profesyonel modelde izleyici zevkleri, ekonomik nedenlerden hangi haberin seçileceği ve hangilerinin göz ardı edileceği belirlenmektedir 3. Örgütsel model bu modelde örgüt içi baskılar önem taşımaktadır yani medya kuruluşlarının önemli gördüğü normlar, kar maliyet hesapları, yasal düzenlemeler gibi ve 4. Politik model ise haberi yapan kişilerin ideolojisi ve medya kurumlarının ideolojisi baz alınarak yapılan haberlerdir.[181] Bir haberin haber olması için onun birkaç değeri ve ilkeyi taşıması gerek haberin en temel ilkesi hiç şüphesiz gerçeklilik ilkesidir, gerçeklilik ilkesinde haber kaynağının güvenilirliği önemlidir, bir haber doğrulanmadıkça ya da bir yere dayandırılmadıkça haber gerçeklilik öğelerini taşımaz, haber kaynağının güvenilirliği yanı sıra haberi yapan kişinin de etik değerleri de önemlidir. Haberin bir diğer önemli ilkesi günceliktir, güncelik bu anlamda zamansal yakınlıktır, haberin güncel olması haberin yeni gerçekleşmesidir ya da unutulmuş ya da ihmal edilmiş bir bilginin gün ışığına çıkarılması ile ona yenilik kazandırılması olayı da mümkündür. Haber ayrıca anlam taşıması gerek yani anlaşılırlık ilkesini barındırması gerek haber oluşturulurken kelimelerin yanı sıra haberin bir bütünlük içinde anlam taşımasına özen gösterilmelidir ayrıca kitlelerin dikkatini dağıtmamak için gereksiz ayrıntılardan kaçınmalıdır. [182] Bazı haberler uzun bir şekilde anlattırılırken bazıları kısa kesilmektedir, bazı haberler manşet olurken bazıları sayfa diplerinde yer almaktadırlar, sonuçta gazeteler bir habere nasıl değer biçtikleri manşet büyüklüğü ve gazetede yerleştirme tarzlarıyla açıkça ifade

[180] Olcay Uçak, *Gündem Haber İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Basının Gündem Belirlemedeki Rolü,* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Basın Ekonomisi ve İşletmeciliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2007, s. 7-13,43-46.
[181] Senem Türkoğlu, *Siyasal İletişimde Medya Manipülasyonun Önemi Örnek Alan İncelemesi: Kosova,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008, s. 105.
[182] Atilla Girgin, a.g.t., 109, 113, 119.

etmektedirler. Medya analizlerine giriş kitabının yazarı Graeme Burton'a göre basın ve medya kuruluşları kötü ya da olumsuz haberlerin dramatik yönüne odaklanır sonuçta kötü haber iyi haberdir, bir köpeğin insanı ısırmasından bir insanın köpeği ısırması daha fazla haber değerine sahiptir.[183] [184]

Medya ve KİA demokratik ülkelerde yasama yürütme ve yargının ardından dördüncü güç olarak görülmektedir, medyanın böyle bir güce sahip olması hiç şüphesiz siyaseti etkilemektedir. Medya ile siyaset arasında bir bağlılık söz konusudur, sonuçta medyanın yadsınamaz bir gücü vardır. Siyasetçiler kendilerine etkin bir kamuoyu oluşturmak ve halkın gözünde inanılır olabilmek için medya desteğine ihtiyaçları vardır, iktidara gelmek ve iktidarı elinde tutmak adına siyasetçiler medya ile iyi ilişkiler içinde olmaya gayret gösterirler. Medya ve siyaset ilişkileri denildiğinde medyanın hareket alanı o ülkenin hangi yönetim biçimiyle yönetildiğine bağlıdır, demokrasiyle yönetilen bir ülkede medya daha özgürdür ancak totaliter devletlerde medyanın özgürlük payı azdır.[185] Medya teorisyenlerine göre basın ve iktidar ilişkilerini gösteren üç görüş vardır; 1. Muhafızlık görüşüne göre basın ve iktidar arasında hiçbir ilişki yoktur bu görüşe göre toplumun çıkarları adına basın iktidarların başında bekleyen ve onları denetleyen bir muhafızdır. 2. Ortaklık görüşüne göre basın ve iktidar arasında zorunlu bir ilişki vardır yani basın iktidardan aldığı haberlere güvenmeli, iktidar da basına doğru bilgi vermelidir 3. Basın iktidarın bir parçası görüşüne göre ise basın iktidarın bir parçasıdır ve haberler her zaman iktidarın arzu etiği yöndedir.[186] William Rivers ''The Other Government: Power and the Washington Media'' kitabında Amerika'da iki hükümetin var olduğu tezini ortaya atmıştır, birinci hükümet herkesin bildiği hükümettir ancak ikinci hükümet ise hem birincisini dengeleyip denetleme hem de birinci hükümet ile toplum arasındaki ilişkileri kontrol etme gücüne sahip olan bir hükümettir, Rivers'e göre ise bu hükümet medyadır. Richard Rubin'in yazmış olduğu ''Press, Party and Presidency'' kitabında medyanın siyasi gücü yeniden şekillendirme organize etme ve kanalize etme gücü

[183] Banu Terkan, *Türkiye'de Basın ve Siyaset İlişkisi: Basın Gündemi ve Siyasal Gündemin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Gündem Belirleme Çalışması,* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Doktora Tezi), Konya 2005, s.48.

[184] İlker Erdoğan, '' Türkiye'de Ulusal ve Yerel Gazetelerin Habercilik Anlayışları: Deprem Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi'', *Selçuk İletişim*, Baskı 4, Konya 2006, s. 53.

[185] Ahmet Özkan, a.g.t., s. 34,37.

[186] Erdem Taşdemir, a.g.m., s. 177.

olduğunu dile getirmiştir.[187] Medya ve siyaset ilişkileri dediğimizde medyanın savaştaki rolüne de değinmemiz gerekmektedir. Medya ve savaş yıllarca içi içe olan yapılardır ikinci dünya savaşı boyunca radyo savaşan devletlerin propagandalarını yayma aracı olmuştur, 60'lı yıllarla birlikte KİA televizyonunda dahil olmasıyla savaş insanların bir anlamda oturma odasına girmiştir örnek olarak Vietnam savaşı boyunca Amerikan kamuoyu medya aracılığıyla orada ne olup bitiğini detaylarıyla haberdar olmuştur, KİA gelişmesiyle medya bir savaş aracı haline gelmiş diğer taraftan savaşta medyatikleşmiştir yani medya sadece savaş sahnesinde olup bitenleri aktaran bir araç olmaktan çıkmış savaşın yürütülmesinde bir araç olmuştur. Genellikle savaş dönemlerinde medya devlet yetkililerinin kullandığı söylemi benimsemektedir yani hükümet ve medya savaş dönemlerinde uyum içinde olmaya çalışırlar.[188]

3.2. CNN Effect Teorisi ve ABD Gündeminde Kosova Savaşı

17 Ocak 1991 yılında Bağdat sakinleri bomba ve silah sesleriyle uyandı, Körfez savaşı başlamıştı, diğer taraftan insanlar evlerinde televizyon ekranlarında Bağdat'ın bombalanmasını canlı izleme şokuyla tanışmışlardı, daha önce görülmemiş bir olaydı. American Broadcasting Company (ABC) ve National Broadcasting Company (NBC) Irak devlet iletişim ağlarından aldıkları bilgilerle ancak haber yapabiliyorlardı, Irak iletişim ağı bombalanması ise bu iki Amerikan medya kuruluşunun kaynaksız kalmasına neden oldu, Cable News Network (CNN) ise yayını kesilmemişti, bu medya kuruluşu Irak'ta olayların gerçekleştiği bölgelerde naklen raporlar sunmaya bilgi vermeye devam ediyordu. CNN iki hafta boyunca Iraktan canlı yayınlar yaparak savaşta olup bitenleri detaylarıyla aktarmaya çalıştı, bu duruma ise ABD Başkanı Bush'un da dikkatini çekmiş ki kendisi daha sonra şu demeçte bulunmuştur *''CNN beni CIA'dan daha iyi bilgilendiriyor''*. Bu durum CNN Etkisi (CNN Effect) olarak literatüre geçerek savaş üzerindeki siyaseti etkilediği iddia edildi. CNN etkisi Körfez savaşı dışında Somali, Haiti ve Yugoslavya bölgelerinde yaşanan askeri müdahalelerde de etkili olduğu görüldü.

[187] Ali Arslan, '' Medya – Politika İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme'', Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2004, s. 3.

[188] Ahmet Cevdet Aşkın, *Dezenformasyonun Küreselleşmesi ve Bir Örnek Olarak Batı Basınında NATO'nun Kosova Harekâtı*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2014, s. 59-61.

CNN etkisi tanımlanırken farklı yorumlara maruz kaldı, kimileri CNN etkisini yeni küresel gerçek zamanlı medyanın diploması ve dış politikayı etkileme aracı olarak tanımlarken, bazıları CNN etkisini bilgilerin serbest akışı ilkesine göre kamuoyu üzerinde etki yaratma aracı olarak tanımladı. CNN etkisi medyanın geleneksel rolünden uzaklaşarak yeni bir medya rolüne bürünmüştür, iletişimin hızlı olması ve daha çok yere ulaşması CNN'nin medyada yeni bir çığır açmasına neden olmuştur. CNN etkisi bir çok yönden belirli küresel farkındalık yaratarak küresel kıtalararası bir medya ağı olarak görülmeye başlanmıştır sonuçta her ülke uluslararası bir olayı farklı şekilerde yorumlama eğilimini izler örneğin 1999 Kosova savaşı sırasında bütün dünya aynı görüntüleri gördü fakat her ülke görüntüleri farklı yorumladı, bir yerde katliam olarak yorumlanan görüntüler bir yerde teröristlerle karşı savaş olarak algılandı, bu durumu ise CNN etkisi kırmaya odaklanarak bütün dünya haber ağlarına etkisi altına almaya ve olayları tek gözden yorumlaya çalıştı. CNN etkisinin yadsınamaz bir gücü de gündem belirleme etkisidir, CNN belirli bir konuyu öncelik olarak tanımlayarak gündemi etkiler ve politikacıları diğer konulardan önce bir konuyla ilgilenmesine teşvik eder, CNN etkisi ayrıca kamuoyu baskısını artırarak hükümetin karar verme sürecini hızlandırır, yani bir ülkede bir sorun yaşandığı zaman özelliklede insan hakları ihlalleri, siviller zülüm ve bunun gibi konularda CNN kamuoyunun desteğini de alarak hükümete baskı yaparak soruna müdahale edilmesini ister.[189] CNN'nin ayrıca ABD'li yetkililer ile iyi ilişkiler içinde olması büyük bir önem arz eder sonuçta kaynağı ilk elden almak önemli bir olaydır. CNN – ABD ilişkilerinin çok güçlü olduğunu sembolize eden bir olayda ABD Dış İşleri Bakanlığı halka ilişkiler görevlisi James Rubin ve CNN önde gelen muhabiri Christiane Amanpour ile evlenmesi olmuştur.[190]

Savaş zamanlarında gazeteler bir propaganda örgütüne dönüştükleri görülmüştür, gazetecinin savaştaki rolü demokratik bir tartışma ortamı yaratmak için kamuoyuna mümkün olduğunca fazla bilgi vermek yerine propaganda yaparak beli hedeflere ve çıkarlar için ortam hazırlarlar. New York Times muhabiri Roger Cohen 2 Temmuz 1999 tarihli yazısında Kosova sorununu şöyle özetlemiştir Kosova'da iktidar Arnavut

[189]Babak Bahador, *The CNN Effect in Action: How the News Media Pushed West Toward War in Kosovo,* Palgrave Macmillan, New York 2007, s. 3-5, 12, 18, 57, 61.
[190] Edward S. Herman & David Peterson ''CNN; Selling NATO's War Globally'', *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis,* ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000, s. 112.

çoğunluğunun elindeydi ancak Miloseviç iktidarı eline almasıyla Kosova'nın özerkliği Arnavutlardan alındı ve Sırbistan'a bağlandı sonuçta Sırp devleti son on yıl boyunca Kosova'yı sert bir şekilde yönetti, gazeteci Michael Kaufman ise 4 Nisan 1999 tarihli yazısında Kosova sorununu tarihsel çerçevede analiz ederek sorunun Miloseviç'in Kosova'yı yeniden Sırbistan'a bağlamasıyla başladığını belirti. New York Times gazetesinin bir diğer yazarı Henry Kamm ise Kosova sorununu 1989 yılına dönerek inceledi, gazeteci tecavüz ve şiddet uygulayan Arnavutları suçladı, Kamm Kosova'yı Yugoslavya'nın tek büyük sorunu olarak görmekteydi, gazeteci David Binder Kosova'da ki Arnavutlar Sırplara ait toprakları ele geçirmek için kamu fonlarını manipüle ettiğini yazdı hatta Arnavutlar Kosova'da ki Sırplara şiddet uyguladığını amaçlarının ise Kosova'yı Sırplardan temizleyerek etnik açıdan saf bir Kosova Cumhuriyeti kurmaktı. NATO bombalama kampanyası başladığında NATO sözcüsü Jamie Shea yaptığı konuşmada Miloseviç'in Kosova savaşında tek sorumlu kişi olduğunu hava saldırılarında Yugoslavya halkına yönelik olmadığını doğrudan Miloseviç'e yönelik olduğunu altını çizmiştir. İlk başlarda ABD medyası NATO'nun izlediği çizgiyi izlemiş ve Miloseviç'i şeytanın yüzü olarak nitelendirerek savaşın tek sorumlusu olarak lanse etmişti. NATO bombalama kampanyasının başladığı 24 Mart 1999 yılında New York Times gazetesi NATO kampanyasını destekleyen 500 kelimelik bir yazı yayınladı, bu yazıda Sırp güçlerinin Kosova'da şiddet uyguladığını Kosova'da köyleri yaktığını insanları göçe zorladığını bildirdi.[191] Washington Post ve Washington Times gazeteleri ise Kosova savaşında daha objektif bir duruş sergileyerek hiçbir siyasi eğilime girmemişlerdir, her iki gazetede NATO'nun müdahale amacını ve NATO'nun savaş sırasında kullandığı araç ve uyguladığı operasyonların meşrutiyetini sorgulayan haberler yayınladı, bunun dışında NATO yanlısı tutumlarını gösteren haberlerde yaparak müdahaleyi insani krize son verme olarak lanse etme eğilimine girdiler. Bu iki gazeteyi daha derin incelersek Washington Post gazetesi Kosova savaşında Washington Times ile kıyasla daha objektif ve tarafsız yaklaştı, Washington Post gazetesi NATO'yu eleştiren iki haber yayınladı ki bu iki haberde ABD hükümetini ve Başkanını suçlayan haberler değildi, Washington Times gazetesi ise NATO harekâtını eleştiren beş haber yayınlayarak suçu doğrudan

[191] Seth Ackerman & Jim Naureckas, '' Following Washington's Script: The United States Media and Kosovo'', *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis,* ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000, s. 97-99, 105.

ABD hükümetine ve başkanına attı.[192] Kosova'da NATO bombardımanı sürerken CNN NATO'nun propagandasını yapmaktaydı, CNN NATO'nun gerçekleştirdiği hava harekâtını yasallığını ya da amacını eleştirmeyerek dünyaya pazarlamaya çalıştı, uluslararası iletişim profesörü Daya Kishan Thussu NATO gibi güçlü askeri ittifaklarının egemen bir devletin iç işlerinde müdahale ettiği olayı CNN eleştirisiz bir şekilde rapor ederek olayı bir insani müdahale olarak sunduğu tezini savunanlardandır. CNN diğer batılı ana akım medya kuruluşları gibi NATO bombardımanını bir tirana karşı savaş olarak sundu, CNN'de Sırpları şeytanlaştırarak Kosova savaşını Miloseviç ile kişiselleştiriyordu, CNN ise diğer taraftan KKO savaşçılarını özgürlük savaşçıları olarak görmekteydi. Sonuç olarak ABD medyasının Kosova savaşındaki genel tutumu ve gazetelerde altını çizdikleri dört kelime şunlardır 1. Sırplar teröristtir 2. Sırplar şeytandır 3. Miloseviç diktatördür 4. Miloseviç ve Sırp devletinden korkan Kosovalı mülteciler.[193] [194]

3.3. Avrupa Basının Kosova Savaşına Yaklaşımı

Bir Avrupalıya basın hakkında genel bir bakış sunmasını isterseniz, ilk diyeceği şey Avrupa'da basının çok fazla siyasi çeşitliliğe ev sahipliği yapmasıdır. 1970'lere kadar çoğu Avrupa gazetesi ya bir siyasi partiye ya da bir sosyal gruba örneğin sendikaya veya kiliseye bağlıydı. 1970'lerden sonra ise bu olgu değişmeye başladı ancak günümüzde de Avrupa'nın çoğu ulusal gazetesi içeriklerini okuyucuların politik yönelimlerine göre şekillendirmektedirler. Gazete Güney Avrupa'da 1970'lere kadar kitle iletişim aracı olarak görülmemiştir, her zaman siyasi dünya ile ilgilenen seçkin bir okuyucu kitlesine hitap eden bir araç olarak algılanmıştır. Kuzey Avrupa'da ise 19.y.y. sonunda gazete okuma geleneği gelişmiştir, bunun nedeni de burada var olan toplulukların gazetelere olan güçlü bağlantılarından kaynaklanıyordu. Bu ideolojik ve sosyoekonomik

[192] Festim Rizanaj, '' The Kosovo War In Media: Between War Journalism And Foreign Policy Of NATO Members'' Prizren Social Science Journal, Sayı 2, Prizren 2018, s. 78.
[193]Edward S. Herman & David Peterson, a.g.m., s. 117.
[194] Festim Rizanaj, a.g.m., s. 77-78.

toplulukların kendi gazetelerine sahip olması kuzey Avrupa'da okuma geleneğinin gelişmesine neden olmuştur.[195]

Pek çok Avrupalı politikacı özelliklede Avrupa parlamentosundakiler, benzeri görülmemiş düzeylerde siyasi ve ticari etkiye sahip olan devasa medya şirketlerinin büyümesiyle ilgili endişelerini dile getirmişlerdir, onlara göre medyada ki tekelleşme toplumda ki çeşitliliği ve çoğulculuğu tehdit etmektedir. Avrupa'da ki medya tekelleşmesinin bir başka kötü yanı da mülkiyet şeffaflığının yitirilmesidir, tekelleşmenin artmasıyla çoğu insan kimin hangi medya kuruluşuna sahip olduğunu bilmiyor. Demokrasilerin güvence altına alınması ve farklı görüşlere yer verilmesi için medya kuruluşlarında ki şeffaflık önemlidir. Medya ve ifade özgürlüğü demokrasinin bel kemiğidir. Avrupa'da ise medya ve ifade özgürlüğü Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle güvence altına alınmıştır. Avrupa'da medya tekelleşmesi ise Avrupa demokrasi değerlerine karşı olduğu gibi medya özgürlüğünü tehdit etmektedir. Avrupa'da medya tekelleşmesinin hızla büyümesiyle paralel olarak iki sorun doğmaktadır. Medya'nın tekelleşmesiyle medya sektöründe ki rekabetin azalması ile doğan ekonomik sorun ve tekelleşmenin beraberinde getirdiği medya çeşitliliğin, ifade ve bilgi özgürlüğünün kısıtlanması ile doğan demokratik değerler sorunudur. [196]

Fransız basının üç büyük gazetesi sırasıyla Le Monde, Le Figaro ve Liberation'dur. Fransa'da ulusal gazetelerin yanı sıra bölgesel gazetelerde çok satmaktadır. Fransa'da yaklaşık 33 bölgesel gazete var. Ouest – Franc bölgesel gazete olmasına rağmen ülkenin en büyük tirajlı gazetesidir (günlük 760.000). Bölgesel düzeyde Ouest France grubu en büyük medya grubudur ve bünyesinde 42 gazete yayınlar. Fransa'nın diğer kilit medya grupları Socpress ve HMF medya kuruluşlarıdır. Socpresse, medya grubu Hersant grubunun iki kolundan biridir, diğer kolu ise France Atiller'dir. Socpresse, Fransa'nın bir numaralı medya grubudur. Dassault grubu ise Hersant'ın mülkiyeti araçılığıyla Socpresse'nin % 87'sini kontrol ederken, diğer % 13'ü Hersant kurucusu Robert Hersant'ın torunu Aude Reuttarda aittir. Dassault grubu, temel olarak silah üretimi ve havacılık endüstrisinde aktiftir. Hersant grubunu kuran Robert Hersant ise ikinci dünya

[195] Daniel C. Hallin, ''Comparing Mass Media in Europe and the United States'', Insights on Law & Society, Baskı 3, Sayı 5, 2005, s. 2.
[196] European Federation of Journalists, *Media Power in Europe: The Big Picture of Ownership,* International Federation of Journalists, Belçika 2005, s. 4-5.

savaşında, Fransa'nın Alman işgali sırasında aşırı sağ yayınların editörü ve Jeune Front partisinin kurucusudur. [197]

İngiltere'nin günlük ulusal basınına dört grup hakimdir. News İnternational Newspapers, Daily Mail, Trinity Mirror ve Express şirketleridir. News İnternational Newspapers, Rupert Murdoch haber şirketinin bir parçasıdır. Şirket İngiltere'nin medya imparatorluğu olarak görüldüğü gibi, İngiltere'nin en çok satan gazetesi The Sun ve The Times gazetelerinin sahibidir. Daily Mail şirketi ise Daily Mirror gazetesinin sahibi olduğu gibi Express medya grubu The Daily Telegraph ve Financial Times gazetelerinin sahibidir.[198] The Daily Telegraph gazetesi Brain McNair'e göre İngilterenin en büyük beşinci ulusal gazetesi tirajına sahip olduğu gibi, The Times, The İndipendet ve The Guardian gazeteleri ile aynı kategoride yarışmaktadır. Daily Telegraph, Kanada, İsrail, Avustralya ve ABD'de çok sayıda gazeteye sahip olan Conrad Black tarafından kontrol edilen ve Holinger Grubuna ait olan bir gazetedir.[199]

İtalyan basını nispeten çeşitliliğe ve farklı görüşlere yer vermektedir. İtalya'da gazeteler bilgi kaynağı olarak televizyondan daha az popülerdir. İtalyan halkının sadece % 41'i gazete okumaktadır. İtalyan basın sektörünü kontrol eden başlıca medya grupları şunlardır; RCS Medya grubu ve L'Espresso medya grubu. L'Espresso bünyesinde yayınlanan başlıca gazeteler La Republica ki tirajı 622.000 bulmaktadır, L'Espresso haftalık haber dergisi, 15 bölgesel gazete ve çeşitli dergilerdir. Fiat, Mediobanca, Gemina, Pirelli gibi şirketlerin ortaklığında yayın yapan RCS medya grubu önde gelen İtalyan gazetesi Corriera Della Sera'yı yayınlamaktadır. İtalya basının liderleri olarak görülen bu iki medya kuruluşunun dışında Fiat grubu da, sanayiler derneği tarafından hazırlanan finans gazetesi İl Sole 24 Ore ve La Stampa gazetelerini yayınlamaktadır.[200]

Alman basın sektörünü beş ana grup kontrol etmektedir. Bunlardan biri Axel Springer AG grubudur. Bu grup Almanya'nın 3.8 milyon tirajlı Bild gazetesini yayınlamaktadır. Bild gazetesinin yanı sıra bu grup Die Welt gazetesini de yayınlamaktadır. Almanya'da

---

[197] European Federation of Journalists, a.g.e., s. 57.
[198] European Federation of Journalists, a.g.e., s. 156-157.
[199] Stig A. Nohrstedt, Sophia Kaitatzi-Whitlock, Rune Ottosen and Kristina Riegert, '' From the Persian Gulf to Kosovo — War Journalism and Propaganda'', European Journal of Communication, SAGE yayınları, Londra 2000, s. 388.
[200] European Federation of Journalists, a.g.e., s. 84-84.

her gün satılan gazetelerin beşte biri Axel Springer grubuna aittir. Almanya'nın ikinci en büyük medya kuruluşu WAZ dır ve Alman bölgesel gazete pazarında birinci sıradadır. Axel Springer medya kuruluşu Avrupa'nın en büyük medya grubu olduğunu iddia etmektedir. Bu grubun 2004 yılında ki satışları 2.4 milyar avro idi. Springer grubu 27 ülkede 150'den fazla gazete ve dergi yayınlamaktadır, bunun yanı sıra Springer grubunun 16 kitap yayın şirketi kendi matbası ve dağıtım şirketine sahiptir.[201] 1968 yılında Alman hükümetinin tahminine göre Axel Springer grubu Alman gazetelerinin % 40'nı, Alman bölgesel gazetelerinin % 80'nini, haftalık süreli yayınların % 50'sini ve tüm dergilerin %20'sini yayınlamaktaydı.[202] Axel Springer grubu her zaman siyaset ile iç içeydi, grup İsrail ile uzlaşmaya, Almanya'nın yeniden birleşmesine ve sol siyasete karşı mücadele vermiştir. Springer grubu komünistlere karşı olduğu gibi, Bild gazetesini 1960'larda yaşanan öğrenci protestolarını eleştirmek için kullanmıştır.[203]

Norveç'te üç büyük medya şirketi bulunmaktadır, Schibsted, A-Pressen ve Orkla medya şirketleri hepsi birlikte Norveç'te ki toplam basının % 63'üne sahiptirler. Norveç'te ki en büyük 15 gazeteden yalnızca Dagsavisnenin bu üç büyük şirketin mülkiyetinde değildir. Norveç gazete piyasasının açık ara en büyük şirketi Schribsted medya grubudur. 2004 yılında bu grup toplam günlük gazete tirajının % 30'una sahipti. Schribsted medya grubu Hristiyanlık değerlerine, Norveç kültürüne ve demokratik ilkelerine dayanarak yönetilmektedir. Şirket 9 ülkede faaliyet göstermektedir. Norveç'te en çok satan iki günlük gazeteye, Verdens Gang ve Aftenposten ve ücretsiz Avis 1 gazetesinin sahibidir.[204]

Yunan basın piyasasına dört büyük medya kuruluşu hakimdir. C.K. Tegopoulos grubu, Lambrakis Press grubu, Pegasus Publishing & Printing ve Kathimerinin grubu. Lambrakis Press grubu Yunanistan'ın en yüksek gelirli ve en büyük medya şirketidir. Lambrakis grubu To Vima ve Te Nea gazetelerini yayınlamaktadır. Lambrakis şirketi gazete ve dergi yayıncılığı, turizm acenteleri, televizyon istasyonları, prodüksiyon stüdyoları ve basın dağıtım ajanslarını bünyesinde barındırmaktadır. Şirket ayrıca çağrı

---

[201] European Federation of Journalists, a.g.e., s. 61,66.
[202] ''Germany'', http://www.pressreference.com/Fa-Gu/Germany.html (15.10.2020)
[203] ''Politics or profit? Axel Springer says it's business'', https://www.nytimes.com/2005/08/22/business/worldbusiness/politics-or-profit-axel-springer-says-its-business.html (15.10.2020)
[204] European Federation of Journalists, a.g.e., s. 108, 111.

merkezine, internet sitelerine sahip olduğu gibi E- ticaret operasyonlarını da yürütmektedir. Lamrakis Press şirketi Yunan okurunun % 20'sini yönettiği gibi, Yunan siyasetini şekillenmesinde önemli katkıda bulunmuştur.[205]

Avrupa basınının Kosova savaşındaki tutumunu ve NATO müdahalesini analiz etmek adına Rosella Savarese Avrupa'nın büyük tirajlı on gazetesini liberal ve muhafazakâr olarak ayırarak incelemiştir. Sonuç olarak Savarese şu bulgulara ulaşmıştır İngiliz The Guardian gazetesinde çıkan yazılar New York Times gazetesine benzediğini, İspanyol El Pais ve ABC gazetelerinin NATO bombardımanını taraflı bir şekilde desteklediğini, Fransız Le Monde gazetesi ise Kosova krizini Bosna savaşı ile başlayan ve devam bir haçlı seferi olarak algıladığını dile getirmiştir. NATO bombardımanı hiç şüphesiz İngiltere basınında da yankı yapmıştır, İngiltere basını NATO harekâtına iki farklı tarzda destek sağladı. The Times, Telegraph, Express ve Daily Mail gibi muhafazakâr gazeteler harekâtı desteklediğini dile getirerek vurguyu NATO harekâtına katılan İngiliz ordusuna geleneksel desteklerini dile getirerek yapmışlardır, gazeteler savaşa giden İngiliz askerlerine dua etmeleri gerektiğini, ülkelerinin çıkarları için savaşmakta olan bu yiğitlere manevi destek sağlanması vurgusu yapılmıştır. Buna karşılık Guardian ve Independent gibi daha liberal İngiliz gazeteleri NATO harekâtını ahlaki bir misyon olarak niteleme eğilimindeydiler, Independent gazetesi editörü bombalamayı bir zafer olarak nitelendirerek memnuniyetle karşıladığını yazmıştır, The Guardian yazarı Jonathan Ferdinand NATO bombardımanını zulüm gören insanları kurtarmak adına yapıldığını dile getirmiştir yani bombardımanı insan değerlerini korumak adına olduğu vurgusu yapılmıştır.[206] [207] Daily Telegraph gazetesi ise Clinton'un yerine NATO lideri olarak İngiltere Başbakanı Tony Blair'i görmekteydi, ve NATO bombardımanı Washington ve Londra işbirliği sayesinde gerçekleştirildiğini savunmaktaydı. Gazete Miloşeviç'i Hırvatistan, Bosna ve Kosova'da ki savaşların, şiddetin ve ölümlerin tek sorumlusu olarak görmekteydi. The Daily Telegraph Miloşeviç'in diğer insanların

[205] European Federation of Journalists, a.g.e., s. 69.
[206] Festim Rizanaj, a.g.m., s. 82.
[207] Philip Hammond, ''Third Way War: New Labour, the British Media and Kosovo''*, Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000, s. 124.

açısına karşı dayanıklı olduğu, ona zarar verecek tek şeyin kendi gücünün kaybı olduğunu yazmıştır.[208]

İtalyan medyası Kosova'da yaşanan savaşla ilgili verdiği haberler genellikle İtalyan askeri ve siyasi sistemiyle örtüştüğü görülmüştür. İtalyan askeri kuvvetlerinden alınan bilgiler doğrultusunda İtalyan medyası Kosova savaşını aktarmıştır. İtalyan basını Kosova müdahalesini ''insani müdahale'' olarak aktardığı gibi, NATO'nun başarısızlıklarını ''NATO'nun trajik hataları'' olarak nitelendirdi. Kosova savaşını naklen aktaran fotoğraf ve görüntü eksikliği İtalyan medyasında iki skandalın yaşanmasına neden olmuştur. Birincisi NATO bombardımanının başlamasından iki gün önce bir Sırp katliamıyla ilgili olduğu iddia edilen ve 8 Nisan 1999 yılında Panorama haber dergisinde yayınlanan fotoğraf, aslında 1998 yılında L'Espresso haber dergisinde yayınlanan bir fotoğraf olduğu anlaşıldığı gibi olayla alakası olmadığı görüldü. İkinci skandal ise İtalyan TG5 ulusal kanalında yayınlanan haberle ilgilidir. Haberde iki Rus MİG'in[209] çarpışmasının fotoğrafları Belgrat'ta Sırp MİG'in imhası olarak sunulmasıydı. NATO'nun Yugoslavya'yı bombalaması demek, dünyanın en güçlü askeri ittifakının egemen bir devletin iç işlerine müdahalesi demekti ve bu olay eleştirilmeden rapor edildi ve İtalyan medyası tarafından ''İnsani müdahale'' olarak sunuldu. İtalyan medyası NATO'yu kahraman, Miloşeviç'i düşman olarak tasvir etti.[210]

Alman basını Kosova savaşı ve NATO bombardımanı hakkında sunduğu haberler, diğer batı gazetelerin haberlerinden bir farkı yoktu, doğrusu farklı bir resim sunmak isteyen gazetelerde vardı ancak onlarında sesi pek duyulmuyordu. Kosova savaşı ile ilgili Alman gazetelerinde yayınlanan haberlerin ana teması Sırpların tek taraflı olarak kınanmasıydı. NATO bombardımanının yıkıcı etkileri için eleştiriler sınırlı olduğu gibi, harekatın meşrutiyeti de nadiren sorgulandı. Alman gazeteleri NATO'nun kimseyle savaşmadığını harekatın bir insani müdahale ve Miloşeviç'in uzun zamandır beri planladığı etnik temizliğe son vermek adına olduğu her zaman dile getirilmiştir.[211]

---

[208] Stig A. Nohrstedt, a.g.m., s. 392,394.
[209] Rus askeri uçağı.
[210] Federico Boni, '' Old media and new wars: Notes on İtalian Media Coverage of The Kosovo War, University of Genova, İtalya 2001, s. 10-12.
[211] Thomas Deichmann, ''From "Never again War" to "Never again Auschwitz": Dilemmas of German Media Policy in the War against Yugoslavia'', *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis,* ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000, s. 161.

Norveç basının en büyük tirajlı gazetesi Aftenposten NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasının amacını şu cümlelerle özetlemiştir, ''NATO barışı getirmek için bombalıyor''. Gazete ayrıca ABD Başkanı Clinton'un da sözlerine yer vermiştir ''etnik şiddete karşı dik durmalıyız''. Aftenposten NATO hava saldırıları başladığında şu başlığa yer vermiştir ''Norveç saldırıya katılıyor'', gazete açıkça Miloşeviç'i saldırgan ve düşman olarak görmekteydi. NATO bombalamasının insani yönlerine çok önem vermeyen gazete daha çok NATO bombardımanın askeri yönüne odaklanmıştır. Gazete ayrıca NATO bombardımanında ölen sivillere yer verdiği gibi, bombardımanı Kosova'da yaşanan kötülüklere karşı en iyi seçim olduğunu yazarak savunmuştur. Aftenposten gazetesi açıkça NATO bombardımanını eleştirmeksizin savunmuştur.[212]

İsveç'in günlük gazetesi Dagens Nyheter, Kosova'da ki savaşı sadece Miloşeviç durdurabilir argümanını savunmaktaydı. Gazete ayrıca Miloşeviç figürünü şeytanlaştırma eğiliminde idi, Dagens Nyheter yazarı Disa Hastad Miloşeviçi psikolojik takıntıları olan ve Sırbistan'ın efsanesi olmak isteyen bir kişi olarak tasvir ettiği gibi, sonu da Hitlere benzer bir şekilde olacağını yazılarında dile getirmiştir. Dagens Nyheter gazetesi NATO hava saldırılarını eleştiriyordu, gazete NATO hava saldırıları için Miloşeviç'in sonuçlarının tamamen bilincinde olduğu bir yolu seçtiği yazmıştır. Gazete Londra'da ki Royal United Services İnstitute for Defence Studies'in müdürü ve bir Balkan uzmanı olan Jonathan Eyal'in yorumlarına yer vermiştir, Eyal'a göre NATO bombardımanı Kosova'da şimdiye kadar en kötü insani felaketle sonuçlanabilir. Gazete ayrıca NATO bombardımanı sürerken atiği manşetler şu şekildedir ''Bombardıman Avrupa İçin bir Trajedidir'', ''NATO Saldırıları Çözüm Değildir''.[213]

Kosova'da NATO bombardımanı başlamadan önce Yunan medyaları nerdeyse her gün Kosova savaşı adına haberler yapmaktaydılar, genellikle haberler ise batılı haber ajanslarının çizgisinde ilerliyordu. Yunan medyası ABD'nin Balkanlar'da ki amacına şüpheyle yaklaşarak, AB ve NATO'yu ABD'nin politikalarını gerçekleştirmek adına yardımcı araçlar olarak nitelendirmekteydi, ayrıca Yunan limanları NATO askerlerinin en iyi bir şekilde karadan Kosova'ya ulaşabileceğini bilen Yunan halkı NATO'nun Kosova müdahalesine karşı protestolar düzenleyerek pozisyonlarını beli etmişlerdir.

[212] Stig A. Nohrstedt, a.g.m., s. 392,393,395.
[213] Stig A. Nohrstedt, a.g.m., s. 392-396.

Yunan medyasının ikinci en büyük tirajı olan ve sol sosyalist görüşü savunan gazete Eleftherotypia Kosova sorunuyla ilgili her gün haberler yapmıştır, gazeteye göre Rambouillet barış anlaşması bir ültimatom olduğunu ve Miloseviç'in bu anlaşmayı kabul etmeyerek ABD'nin çıkarlarına karşı düştüğü için NATO bombalama misyonunun başladığını yazmıştır. Eleftherotypia gazetesi ayrıca Kosova'daki NATO bombardımanı sırasında öldürülen sivilleri rapor etmeyen New York Times gazetesini de eleştirmekteydi. Yunanistan coğrafi olarak Kosova'ya yakın olması avantajıyla uluslararası haber ajanslarının yayınladığı haberler dışında, ana akımın önem vermediği haberleri de Yunan medyası sahada olan gazetecileri aracılığıyla rapor etmekteydi. Kosova savaşını bildirirken Yunan gazetecileri Arnavutları ''iyi adamlar'' Sırpları ''kötü adamlar'' olarak lanse etmiyorlardı, Yunan basını genel olarak Kosova savaşında sorumlu olarak iki tarafı görmekteydi.[214]

Rus medyası ise NATO bombardımanına milliyetçi bir tepki göstererek yaklaştı, sonuçta Ruslar ve Sırplar Ortodoks dinine ve Slav kimliğine sahip iki kardeş ulus olarak görülmektedirler, Rus gazetesi Pravda ise bu durumu özetlemek için şu başlığı kullanmıştır ''Kardeş ülke Sırbistan biz seninleyiz!''. Rusya'da NATO bombardımana karşı aşırı bir tepki söz konusuydu, Rusya NATO ile tüm anlaşmalarını fes etmek istiyordu ayrıca Rusya Yugoslavya'ya gönüllü asker de gönderme teşebbüsünde bulundu, gerçek vatansever 18 bin Rus askeri kardeş ülke Sırbistan için savaşmaya hazırdı. Daha liberal bir çizgi izleyen Rus gazetesi Argumenty i Fakty, Rus – Sırp ilişkisini kardeşlik ya da ortak din meselesi olarak değil, komünist geçmişe yani politik ve ideolojik bir ilişki çerçevesinde görmektedir, Nezavisimaya gazetesi ise Rus – Sırp kardeşliğinden bahsetmek anlamsız olduğunu çünkü Rusya'nın bu coğrafyalarda sadece stratejik ve tarihi ulusal çıkarları olduğu için iyi ilişkiler içinde olduğunu savunmaktadır. Rus basınında komünist ve milliyetçi ideolojiyi savunan gazeteler Yugoslav hükümetini desteklerken, liberal gazeteler NATO bombardımanı altında bulunan Sırp halkını ayrı bir yerde, bu savaşı tetikleyen Miloseviç'i ise ayrı bir yerde tutuyorlardı, Rus liberal gazeteleri açıkça Miloseviç'i kınadı hatta Kommesant gazetesi yazarı Maria Golovaniuskaya Miloseviç'i Yugoslavya'nın Saddam'ı olarak nitelendirmekteydi. Rusya'da liberal eğilimli gazeteler kardeş Sırplar askeri değil insani yardım alması

[214] Nikos Raptis, ''The Greek 'Participation' in Kosovo'', *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000, s. 171-175.

gerektiğini altını çizerek, Kosovalı mültecilerin durumlarına da dikkat çekerek batı medyasının tek taraflı yayınlarını sık sık eleştirmekteydiler. Rus basını Kosova savaşında NATO propagandasını yapan batı medyasını eleştiriyordu, Ruslara göre Kosovalı mülteci krizi NATO bombardımanından kaçan insanlar tarafından yaşandığını ve bu bombardımanın Kosova'daki Arnavutların durumlarını daha da kötüleştirdiğini savunmaktaydılar. NATO'nun 23 Nisan 1999 yılında Belgrad devlet televizyonun bombalamasını Rus medyası tepkiyle karşıladı, İzvestiya gazetesi saldırıyı kasıtlı olarak sivil nüfusu hedef alan ve kuralsız savaşın başlamasına neden olan bir durum olarak algılamıştır.[215]

4. TÜRK BASININDA KOSOVA SAVAŞI

4.1. Türkiye'de Basın ve Gazeteler

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde ilk Türkçe yayınlanan gazete Takvîm-i Vekâyi olduğu kabul edilir, ancak Mısır valisi olan Kavalı Mehmet Ali Paşa 20 Kasım 1828 yılında Türkçe – Arapça dilinde Vekâyi-i Mısriyye gazetesini Kahire'de yayınlamıştır.[216] Türkiye'de yazılı basın organları 1831 yılından 1983'e kadar devlet desteği ile devlet tekelinde işlevlerini yürütüyorlardı ancak Türkiye'de gerçekleşen 12 Eylül darbesi ve onun akabinde yayınlanan 24 Ocak kararları bütün siyasal ve toplumsal hayatı etkilediği gibi basın açısında da çok büyük dönüşüme neden oldu, darbe ile birlikte Türkiye'de her türlü aykırı düşüncenin ama daha çok sol düşüncelerin ortadan kaldırışını bu dönemde görmekteyiz böylece sol ideolojiyi benimseyen gazete, kitap ve dergi basan yayınlar kapattırılmıştır. Darbeden önce Türkiye'de gazete sahipliliği yazar aile büyüklerince kurulan gazetelerin aile şirketleri şeklinde sürdürülmesine dayanan bir yapıdaydı, bu yapı çerçevesinde Hürriyet gazetesi Simavi ailesinin Milliyet Karacan ailesinin Cumhuriyet gazetesi de Nadi ailesinin mülkiyetindeydi. 24 Ocak 1980 yılı kararlarıyla birlikte Türkiye liberal düşüncelerin etkisiyle Neoliberal ekonomiye geçmiştir, bu geçişle beraber gazetelere 9 Liradan satılan kâğıdın fiyatı 41 Liraya

[215] Philip Hammond, Lilia Nizamova & Irina Savelieva, '' Consensus and Conflict in the Russian Press'', *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis, ed*. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000, s. 179-184.
[216] Atilla Girgin, a.g.t., s. 90.

çıkarılmış böylece basın ve gazeteler ayakta kalabilmek için güçlü sermaye yapısına ihtiyaç duymuşturlar sonuçta çok sayıda sanayici patron basın sektörüne yönelmiştir.[217] Türkiye'de basın dışı sermayenin medya sektörüne girmesini sağlayan en önemli olay, Kıbrıslı iş adamı Asıl Nadirin Haldun Simavi'den Günaydın gazetesini satın almasıyla başlamıştır, bu olay domino etkisi yaratmış böylece Sabah gazetesinin % 10'u 1991 yılında 9 milyon Dolara Çukurova grubunun sahibi Mehmet Emin Karamehmet'e satılmıştır. Milliyet gazetesine 1979 yılında hissedar olan Aydın Doğan gazetenin sahibi olmuştur hatta 1994 yılında Aydın Doğan Hürriyet gazetesini satın almıştır, Uzan grubu ise Star gazetesiyle basın alanına girmiştir.[218] 90'larla beraber Türkiye'de medya mülkiyetinin büyük bir kısmı güçlü sermayelerin eline geçti, medyanın ticarileşmesiyle medya siyaset ilişkilerini de etkilendi, iktidardaki parti medyaya mali destek sağlıyor medyada toplumu etkileme gücünü kullanarak iktidar lehine yayınlar yapıyor, medya siyaseten istediğini alamadığında manşetlerini değiştirebileceği gibi iktidar da istediğini alamadığında medya üzerindeki ekonomik gücünü azalttığı görülmüştür. Türkiye'de medyanın siyasetin içine iyice yerleşmesi Turgut Özal döneminde gerçekleşmiştir, Türkiye'de liberal politikaların uygulayıcısı olarak görülen Özal medyayı kendi politikalarının propagandasını yapmak için yönlendirdiği görülmüştür.[219]

4.2. Araştırmada kullanılan Yöntem/Metodoloji

Kosova Savaşı ile ilgili Türk Basını Nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Nitel araştırma, bir konu veya sorunu incelemek için herhangi bir hipotez ve istatistiksel test kullanılmadan yürütülür. Nitel araştırmada sonuçların anlamlı olup olmadığının kontrolünde istatistik teste gerek yoktur. Nicel araştırmadakinin aksine nitel araştırmada yöntemle ilgili somut bir şekilde belirlenmiş süreçler çoğu kez yoktur. Nitel araştırmalarda kanıt için tek bir örnekleme ve tek bir kaynağa dayanılmaz; var olan ve erişilebilen her kaynak kullanılır. Veri kaynakları insanlar ve maddeler olabileceği gibi,

[217] Murat Sinan Laçiner, Türkiye'de Medya ve Politik Klientalizm, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi) İstanbul 2015, s. 203-204.
[218] Erdem Taşdemir, a.g.m., s. 175.
[219] İlknur Doksanoğlu, Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı), Trabzon 2018, s. 27-28.

resmi kayıtlar, mektuplar, gazete haberleri, günlükler, raporlar, ilgili konuda basılmış yazılar ve görüntülü kayıtlar da olabilir. Ben araştırmamda ise gazete arşiv taraması yaparak birincil kaynaklar kullanmaya gayret gösterdim. Gazeteleri seçerken dikkat etiğim en önemli unsur ise ideolojiye göre ayrımdı, ayrıca gazeteler Türkiye'nin önemli gazeteleri olup büyük tirajlara ulaşmış gazetelerdir. Gazete arşivi taraması yapıldığında sadece 1998-1999 dönemleri incelendi ve anahtar kelime olarak Kosova kelimesi kullanıldı.

Bildiğimiz üzere basın ve siyaset arasındaki sıkı ilişkiler söz konusudur, hele birde savaş söz konusu ise basın ve siyaset ilişkileri iç içe olduğu açıktır, bu olgu bütün dünyada aynı olduğu gibi Türkiye'de de mevcuttur. Araştırmanın amacı ise farklı ideolojiyi benimseyen Türk gazetelerini saptayarak söylem analizi yöntemiyle Kosova savaşında ne tür söylemler, etiketler, vurgular kullanıldığı analiz ederek Türk devletinin Kosova savaşındaki tutumunu incelemektir.

Söylem analizi en basit anlatımı ile dilin incelenmesidir. Ancak bu inceleme ifade edilen dilsel öğelerin basit bir incelenmesi olmayıp ifadelerin/söze dökülenlerin fonolojik ve semantik sınırlarının ötesine gitmeyi ve bu ötede yatan anlam ve içeriği incelemeyi gerektirmektedir. Söylem analizi, söylem ya da dil kullanımının sadece biçimsel yani fonolojik yönü ile ilgilenmez. Bundan ziyade ilgi odağını sosyal ve kültürel bağlam içinde iletişim kuran dil kullanıcılarının oluşturduğu sosyal olaylara çevirir. Söylem analizi farklı disiplinlerden (psikoloji, sosyoloji, dilbilim, antropoloji, edebiyat çalışmaları, felsefe, medya ve iletişim çalışmaları) beslenerek gelişen ve bu farklı disiplinlerin teorik bakış açılarına dayanan zırhlarla kuşatılmış bir analiz tekniğidir. Söylem analizi bu açıdan bütünleşmiş tek bir teori, metot ve uygulama değildir. Bunun yerine farklı disiplinler, farklı araştırma gelenekleri içinde yürütülen, heterojen özelliğe sahip nitel bir araştırma yöntemidir

Kişilerin ve kurumların belirli sosyal ve kültürel çevrelerde dili nasıl kullandıklarını, dile nasıl anlam yüklediklerini ve bu anlam doğrultusunda kendi gerçekliklerini nasıl yarattıklarını ele alan söylem analizi sadece söylenenler bazında cümleyi temel alan dar kapsamlı dil analizi değildir. Dilin sosyal çevreyi, benzer şekilde sosyal çevreninde/dil kullanıcılarında dili nasıl yapılandırdığı üzerinde duran ve tüm bunlara dayalı olarak oluşturulan anlam inşasının nasıl gerçekleştiğine dair üst düzey bir yorumlama imkânı

sağlayan ve sosyal bilimler alanına geniş kapsamlı bir bakış açısı sunan bir nitel araştırma yöntemi olarak değerlendirilebilir.

4.3. Hürriyet Gazete Analizi

1948'de Sedat Simavi tarafından kurulan ve şu anda Doğan Grubu'nun bir markası olan gazete Sedat Simavi tarafından 1 Mayıs 1948'de yayımlanmaya başlandı. Sedat Simavi'nin 1953'te ölmesinden sonra yönetimi ortaklaşa üstlenen oğulları Haldun Simavi ve Erol Simavi döneminde de aynı çizgiyi sürdürdü, İlk renkli fotoğrafı basmak, ilk seri ilanı yayımlamak gibi fark yaratan uygulamalarla okurun dikkatini çeken Hürriyet, Türkiye'de, yüksek tirajlı halk gazetesi kavramının içini doldurdu. Haldun Simavi'nin Veb Ofset grubunu oluşturarak 1971'de ayrılmasından sonra gazete tümüyle Erol Simavi'nin yönetimine geçti. 1971 sonrasında sırasıyla İzmir, Ankara, Adana ve Erzurum'da bürolar açan Hürriyet 1973'te ofset baskı sistemine geçerek özellikle renkli fotoğraf kullanımında büyük avantaj sağladı. 1994 yılında Doğan Grubu tarafından satın alındı. 1997'den itibaren internet üzerinden de yayımlanmaya başlayan Hürriyet Gazetesi, halen Doğan Grubu'na bağlı olarak yayım yapan bir günlük gazetedir. Hürriyet gazetesi Türkiye'de devletin gazetesi olarak nitelendirilmektedir ve iktidarda güçler değiştiği zaman değişen bir gazete olarak tanımlanmaktadır. Hürriyet gazetesi denildiğinde aklımıza iki ana akim gelmelidir birincisi Atatürk Milliyetçiliği ve Laiklik ve ikinci akim ise Batılılaşma yolundaki kültürel modernleşme, Hürriyet gazetesi şu iki çizgide yürüdüğünü diyebiliriz. Hürriyet gazetesinin Mayıs 2016 haftalık tirajı 341 bin 805 ile Türkiye'nin en büyük tirajlı gazetesi olarak görülmektedir.

Kosova savaşına dair Hürriyet gazetesinde yazılan haberler analiz edildiğinde Mart 1998 ve Ocak – Haziran 1999 dönemleri ele alınmıştır.

1 Mart 1998 tarihli '' Kosova'da Şiddet 14 Ölü'' başlıklı yazıda Kosova'da Belgrad yönetiminin uyguladığı şiddet sonrası ölen 14 kişinin haberini aktaran Hürriyet gazetesi, Kosova'nın bağımsızlığı için mücadele eden KKO mensuplarını Milis[220] olarak etiketlemiştir.

[220] Milis, kelimesi genel olarak silahlı sivillerden oluşturulmuş paramiliter düzensiz askeri güçler için ya da bir topluluğu, bölgeyi, mülkiyeti ve yasaları koruma amaçlı savunma faaliyeti ya da hizmeti sunan bir

4 Mart 1998 tarihli köşe yazarı Hadi Uluengin'in ''Kosova Fıçısı'' yazısında, Kosova sorununu anlattırırken tarihte bir yolculuk yapmıştır, Kosova konusuna romantik bir görüşle yaklaşan Uluengin şu sözlere vurgu yapmıştır ''Kosova sahrasında hep Murat Hüdavendigar ruhu dolaşıyor'', 1389 Kosova savaşına atıfta bulunan yazar Kosova'yı bir barut fıçısına benzetiyor burada patlayacak olan barut fıçısı Balkan bölgesinde kötü etkiler getireceğini vurgulamaktadır.

16 Ocak 1999 ''Kosova'da Katliam: 46 Ölü'' başlıklı haberde Kosova savaşının seyrini değiştiren ve 46 sivilin ölümüyle sonuçlanan Raçak katliamı olayına Hürriyet gazetesinin yorumu katliam olmuştur, Gazete Raçak olayını katliam olarak etiketlemiştir habere olayın nasıl yaşandığını ve ölenlerin arasında sivil halkın olduğu anlattırılarak devam edilmiştir.

20 Mart 1999 tarihli Hadi Uluengin'in kaleme aldığı ''Kosova'da Yeni Hafta'' başlıklı köşe yazısında, Rambouillet barış anlaşmasını imzalamayı reddeden ve NATO hava harekatının başlamasına yeşil ışık açan Miloseviç'in hatta yaptığını yazan Uluengin, Miloseviç'in Çetnik[221] başı olduğunu ve kendisini Saddam Hüseyin'e benzeterek batıya savaş açtığını, yazısında vurgulamaktadır.

25 Mart 1999 tarihli ''Katile Anladığı Dilden'' başlıklı haberde Hürriyet gazetesi şu cümlelere yer vermiştir. "Kosova'daki katliamların baş mimarı Yugoslavya Devlet Başkanı Miloseviç'i cezalandırma harekâtı dün gece başladı. NATO güçleri başkent Belgrad dahil birçok kente füze yağdırdı… NATO, Sırp lideri Slobodan Miloseviç'i Saddam gibi pes ettirene kadar operasyonu sürdürecek."

26 Mart 1999 tarihli '' Kosova Semaları F – 16'lara Emanet'' başlıklı haberde Hürriyet gazetesi ağırlıklı olarak bombardımana katılan Türk F – 16 uçakları yer vermiştir, İtalya Ghedi'de bulunan 182ci filo komutanı Nihat Kökmen Komutasında Türk F – 16 uçaklarının 5 sortiyi başarıyla tamamladıkları yazılmıştır, ayrıca haberde Ghedi hava üssünde Diyarbakır 182 filo komutanlığına bağlı 10 adet F – 16 C uçağı ve iki kişilik bir F – 16 D uçağı bulunduğu aktarılmaktadır.

---

grup için veya doğrudan desteklenmeyen ya da hükûmet tarafından onaylanmamış özel, hükûmet dışı kuvvetler için kullanılır.

[221] Çetnik, kelimesi ise Sırp çetelerine verilen isimdir, Sırp milliyetçiliğini savunan bu çeteci grup ilk olarak ikinci dünya savaşında Draja Mihailoviç önderliğinde örgütlenmiştir.

6 Nisan 1999 tarihli ‘’En Şiddetli Saldırı’’ başlıklı haberde Hürriyet gazetesi Miloseviç’i şeytan gibi gösterme ve NATO harekâtını meşrulaştırılmasına yönelik haber yapmıştır, haberde şu ifadeler dikkat çekmektedir, “Sırp diktatör Slobodan Miloseviç, kişisel çıkarları ve inadı uğruna ülkesini mutlak bir yıkıma sürüklüyor. Uluslararası topluluğun barış çağrıları ve tüm ikazlarına kulaklarını tıkayan fanatik Sırp milliyetçisi Miloseviç hem Kosovalı Arnavutların hem de kendi vatandaşlarının kanıyla ellerini yıkıyor. NATO'nun çok bariz askeri üstünlüğüne rağmen ülkesini göz göre göre felakete götüren Miloseviç yüzünden Yugoslavya 14 günden beri NATO'nun bomba ve füze yağmuruyla sarsılıyor’’.

11 Haziran 1999 tarihli ‘’Sırp Güçleri Kosova’dan Yağmalayarak Çekiliyor’’ başlıklı haberde 150 kadar Yugoslav askeri aracın Sırbistan’a doğru yol aldıkları ve 2 bin Yugoslav askeri taşıyan 100 araçlık bir konvoyun Kosova’dan ayrıldığını aktaran haber dikkati Kosova’yı boşaltan Sırp askerlerinin Kosova’da ki evleri ve dükkânları yağmaladıklarına çekmektedir.

11 Haziran 1999 tarihli ‘’Bizi Dinleselerdi Kosova Böyle Acı Çekmezdi’’ haberinde G8 ülkelerinin Dış İşleri Bakanlıkları toplandığı toplantıda Türkiye Dış İşleri Bakanı İsmail Cem’in de katılışını konu alan haber İsmail Cem’in konuşmasına odaklanmıştır, gazete Cem’in bu sözlerine yer vermiştir ‘’ Kosova insanı bizim insanımız, 500 yılık tarihi bağımız var Kosova sorunun çözümünde Türkiye’nin birikimleri ve tecrübeleri dikkate alınsaydı bu acı çok önceden daha az acıyla sonuçlanabilirdi’’.

Hürriyet gazetesinde Enis Berberoğlu’nun ‘’Hava Harekatıyla İlk Zafer Kosova’da’’ başlıklı köşe yazısında Kosova savaşında çıkarılacak çok dersin olduğu vurgulanmıştır, ilk önce etnik sorunların çözümünde sınır ötesi operasyon yapacak yeni bir NATO’nun doğuşu, Japonya’ya atılan atom bombasıyla ikinci dünya savaşının sona ermesinden bu yana ilk kez sadece hava harekatıyla Kosova savaşının kazanılması ve Avrupa’da düşman kalmadı vurgusu yapan Berberoğlu Miloseviç ve Sırbistan’ı Avrupa’nın en büyük düşmanı olarak nitelendirmektedir.

Hürriyet gazetesi Kosova savaşında farklı bir tutum sergilemiştir örneğin KKO mensuplarına asker yada milis etiketi laik gördüğü gibi Sırpları da Yugoslav ordusu, Yugoslav yetkilileri gibi etiketler ile hitap etmiştir, gazete Kosova’da etnik temizliğin olduğunu ve katliamların yaşandığını yazmıştır, Sonuçta gazete liberal bir gazete olması

ve diğer uluslararası ana akım gazeteleri söylemine benzer bir söylem kullandığı görülmüştür, NATO'yu hiçbir noktada eleştirmeye yönelmeyen gazete bu olguyu doğrular niteliktedir, gazete ayrıca Miloseviç'i çetnik başı ve Saddam Hüseyin'e benzetmesi dikkat çekmektedir.

4.4. Milliyet Gazete Analizi

Milliyet gazetesinin ilk sayısı 11 Şubat 1926 tarihinde Atatürk'ün izniyle Siirt Milletvekili Mahmut Soydan tarafından yayınlanmaya başladı. 1 Aralık 1928 yılına kadar Osmanlı Arap harfleriyle basılan gazete 1935 yılında Ali Naci Karacan tarafından satın alınarak Tan adıyla yayınlarına devam etti. Gazeteci kökenli biri olarak 3 Mayıs 1950 tarihinde Ali Naci Karacan tarafından Demokrat Parti'yi destekleme vaadiyle ve bu parti tarafından büyük mali destek verilerek ülke basınına kazandırılan Milliyet, kısa süre içerisinde önemli atılımlarla Türkiye'nin en önemli gazeteleri arasındaki yerini almıştır. Özellikle 1954 yılında Abdi İpekçi'nin yazı işleri müdürü olmasıyla ülkenin en önemli siyasi gazetelerinden biri olan Milliyet, Ali Naci Karacan'ın 1955 yılında ölümüyle el değiştirmiş, gazetenin patronluğuna Ali Naci Karacan'ın oğlu Ercüment Karacan gelmiştir. Gazete, Abdi İpekçi'nin 1979 yılında öldürülmesine kadar Türk basını açısından yaptığı atılımlarla önemini korumuş, Abdi İpekçi'nin ölümüyle Ercüment Karacan gazeteyi 1979 yılında İş adamı Aydın Doğan'a satmıştır. Doğan 1979 yılında önce gazetenin büyük hissedarı, bir yıl sonra da sahibi olmuştur. Yaklaşık 32 sene gazeteye patronluk eden Aydın Doğan, 2009 yılında vergi borcundan dolayı girdiği mali darboğazın sonucunda Milliyet gazetesini 2011 yılında Erdoğan Demirören'le birlikte gazetenin ilk sahibi olan Ali Naci Karacan'ın torunları olan Ali ve Ömer Karacan'a satmak durumunda kalmıştır. 1970'lerde gazete sosyal demokrat bir çizgiyi izleyerek tirajını 200 bine çıkartı. CHP'ye yakın görünmesine rağmen başta Adalet Partisi olmak üzere sağa görüşe de yer verdi. Milliyet, 12 Eylül askeri darbesinden sonra zor günler yaşadı. Milliyet orta sağ bir ideolojiyi benimseyen bir gazete olarak Türkiye'de boy gösterdi ayrıca 2016 verilerine göre tirajı nerdeyse 143 bini bulmaktadır.

Kosova savaşına dair Milliyet gazetesinde yazılan haberler analiz edildiğinde Mart – Aralık 1998 ve Ocak – Haziran 1999 dönemleri ele alınmıştır.

6 Mart 1998 tarihli ‘’Arnavut Köyler Ateş Altında’’ başlıklı haberde Milliyet gazetesi Sırpların Arnavut köylerini bombaladığını bunun neticesinde ölü ve yaralıların olduğunu aktarmıştır, haberde ayrıca Kosova Kurtuluş Ordusunu gerilla[222] olarak niteleyen Milliyet gazetesi Sırp polisinin Kosova köylerinde operasyonlar düzenlediğini yazmıştır.

10 Haziran 1998 tarihli ‘’Kosova’dan Kaçış’’ başlıklı yazıda Milliyet gazetesi binlerce Arnavut’un Kosova’dan kaçtığını KKO da gerilla taktikleriyle Sırplara başa çıkmaya çalıştığını aktarmıştır. Haberde ‘’Miloseviç’in Bosna’da yapmış olduğu etnik temizlik taktiğini şimdi Kosova’da yapıyor’’ cümlesi dikkat çekmektedir, haberde ayrıca Kosova’da 10 köyün tamamen tahrip edildiğini ve Kosova savaşının nedeninin %10’luk Sırpların %90’lık Arnavutları yönetmek istemesiyle başladığını savunmuştur.

2 Ekim 1998 tarihli ‘’Sırplar Nazileri Aratmıyor’’ başlıklı haberde su cümleler dikkat çekmektedir ‘’ Kosova’dan çekiliyoruz diyerek katliamları sürdüren Sırpların sivil halka yönelik katliamları NATO’yu tedirgin etti’’, ayrıca haberde Kosova’nın Gorniya Obriya köyünde öldürülen 15 sivilde rapor edilmiştir.

28 Aralık 1998 tarihli ‘’Kosova Olunca Sesleri Çıkmıyor’’ başlıklı haberde Sırpların sistemli yok ediş politikasına karşı batının seyirci kalmasını eleştiren Milliyet gazetesi haberde Kosova’da şiddetin yeniden tırmanmasıyla ABD, İngiltere, Fransa ve AB’nin her iki tarafa da sönük bir şekilde savaşmayın çağrısı yapmaktan ileri gidemediğini aktarmıştır.

17 Ocak 1999 tarihli ‘’Kosova’da Yine Katliam’’ başlıklı haberde Milliyet gazetesi Raçak köyünde Sırp saldırıları sonucu 45 sivilin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan katliama yer vermiştir, olayı katliam olarak etiketleyen gazete Sırp yönetiminin Kosova’da ki Arnavut çoğunluğa uyguladığı soykırım taktiğini Sırpların Bosna’da uyguladığı soykırım taktiğiyle birebir aynı olduğunu yazmıştır, ayrıca haberde katliam haberini alan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) gözlem heyeti olay yerinde inceleme yapmak istedikleri ancak Yugoslav ve Sırp yetkililerinin izin vermediği aktarılmıştır.

[222] Gerilla, düzenli bir orduya karşı, dağınık küçük gruplar tarafından yapılan savalardır, gerilla denildiğinde halk savaşçısı anlamamız gerekmektedir, amacı ise direniş sergilemektir. Türkiye’de gerilla denildiğinde akla ilk gelen Sri Lanka ya da Tamil gerillaları gelmektedir, ki bu gerillaların Türkiye ile tarihi bağı ya da ilişkisi olmayan gerillalardır.

8 Şubat 1999 tarihli ‘’Batı ‘’Zorla Güzellik’’ İstiyor’’ başlıklı haberde Milliyet gazetesi Paris yakınlarında Temas grubu aracılığıyla Kosova’nın geleceği için yapılan Rambouillet barış görüşmelerini rapor etmiştir, gazete görüşmelerin gidişatı nedeniyle batının sorunu çözemediğini ve zorla güzellik yapmak istediğini yazmıştır.

26 Mart 1999 tarihli ‘’Kosova’ya Türk Komandoları’’ başlıklı haberde NATO askeri harekatının ileri aşamalarında Türkiye’den Komando birliklerinin Kosova’da görev yapması konusunda anlaşma yapıldığı yazılmıştır, Başbakan Ecevit’in bu konuda ki düşüncesine de yer verilmiştir ‘’ kara harekâtı göze alınırsa, Türkiye olarak hazırız’’.

27 Mart 1999 tarihli ‘’Her Şey Miloseviç’e Bağlı’’ başlıklı haberde NATO’nun Yugoslav hedeflerine yönelik başlattığı hava harekatının üçüncü gününde Miloseviç’e yönelik tonun sertleştiğini dile getiren gazete, haberde hava harekatının bitiş tarihini sadece Miloseviç’in bildiği yazısı dikkat çekmektedir yani Miloseviç ne zaman pes ederse bombardıman o zaman sona erer.

20 Nisan 1999 tarihli ‘’Miloseviç Savaş Suçlusu’’ başlıklı haberde Kosova soykırımından Sırpları sorumlu tutan ABD, Yugoslavya devlet başkanı Miloseviç’in savaş suçlusu olduğunu ve uluslararası mahkemelerde yargılanması gerektiğini savunan ABD’nin haberini yapan gazete, ayrıca Kosova’da 43 toplu mezar belirlenmesinin ardından ABD Dış İşleri Bakanı Madeleine Albright’ın ‘’Kosova’da ki vahşetten Miloseviç’in sorumlu olduğuna inanıyoruz’’ cümlelerine yer vermiştir.

13 Haziran 1999 tarihli ‘’Kosova Artık NATO toprağı’’ başlıklı yazıda Kosova savaşının sonlandığını ve NATO birliklerinin Makedonya’nın Blace sınır kapısından girerek fiilen Kosova’nın bir NATO toprağı olduğu Milliyet gazetesi aktarmıştır.

Milliyet gazetesi analiz edildikten sonra, Kosova savaşında tarafsız bir çizgi izlemeye odaklı haber anlayışına sahip olduğunu, her ne kadar Sırpların Bosna’da olduğu gibi Kosova’da etnik temizliğe giriştiğini ya da beli olayları katliam olarak nitelendirdiyse de Sırp yetkililerini ve Sırp devletini saldırgan politikalar izlediğini vurgulamamıştır, Milliyet gazetesi Kosova Kurtuluş Ordusunun Kosova’nın bağımsızlığı için savaşan bir gerilla örgüt olduğunu savunurken, Kosova’da yaşanan olaylara sesiz kalan batıyı da açıkça eleştirmiştir.

4.5. Yeni Şafak Gazete Analizi

Yeni Şafak gazetesi 19 Eylül 1994 yılında Hekimler Birliği Vakfı Başkanı Dr. Yakup Yönten ve Tufan Mengi'nin öncülüğünde kurulmuştur. Vakıf, gazeteyi 1,5 ay çıkardıktan sonra ekonomik zorluklar nedeniyle yayına ara vermiş, daha sonra gazete dönemin Ensar Vakfı Başkanı Ahmet Şişman tarafından satın alınarak 23 Ocak 1995 tarihinde farklı bir kimlikle yayın hayatına başlamıştır. Gazeteye daha sonra Mahmut Kış ortak olmuş, ilerleyen zamanlarda Kış ailesi gazetenin tek başına sahibi olmuştur. Gazetenin şu anki sahibi Albayrak Grubu adına Ahmet Albayrak'tır. Yeni Şafak Gazetesi sosyal muhafazakâr ve İslamcı bir günlük gazete olup yayın hayatının ilk dönemlerinde İslamcı ve liberal yazarların bir arada bulunmasıyla öne çıkan gazetedir. Tirajı ise ortalama 102.669.

Kosova savaşına dair Yeni Şafak gazetesinde yazılan haberler analiz edildiğinde Mart – Haziran 1999 dönemleri ele alınmıştır.

16 Mart tarihli ‘’Kosova’da Barış Uzak’’ başlıklı haberde Yeni Şafak gazetesi Rambouillet barış görüşmelerini konu almıştır, ayrıca haberde barış görüşmeleri devam ederken savaşında devam ettiği yazılırken Kosova Kurtuluş Ordusu Kuvvet etiketi ile hitap edilmiştir.

25 Mart 1999 tarihli Yeni Şafak gazetesi yazarı Akif Emre’nin ‘’Kosova NATO’yu Şekillendiriyor’’ başlıklı yazısında NATO’nun Amerika öncülüğünde Kosova’ya müdahale edip etmeyeceği ve bu müdahalede Amerika ile Avrupa’nın ilişkileri ne olacağı tartışılırken Amerika’nın barış ve demokratik değerler adına meşrulaştırdığı müdahaleleri ciddi meşrutiyet sorunu ile karşı karşıya kalacağını yazmıştır, Bosna krizini Avrupa’nın kendi başına çözme gücünün olmadığını ve Amerika’nın yardımı olmadan Avrupa’nın kendi iç meselelerini çözemediğini savunan Akif Emre yazısında ise ‘’Kosovalı İbrahimler ya da Adem’ler ikinci bir Vietnam yaşamak istemeyecektir’’ cümlesi dikkat çekmektedir.

1 Nisan 1999 tarihli ‘’Seninleyiz Kosova’’ başlıklı haberde Yeni Şafak gazetesi Taksim meydanında toplanan genç, yaşlı yüzlerce insanın Kosova’da ki Sırp zulmünü protesto etmesini haber yapmıştır, haberde aktarıldığı üzere protestoda şu pankartlar

dikkat çekmiştir ‘’Kardeşlerimizin kanı yerde kalmayacak’’, ‘’Türkiye uyuma Kosova’ya sahip çık’’, ‘’Katil Sırbistan’’, Bağımsız Kosova’’.

31 Mayıs 1999 tarihli ‘’Kosova’da Maskeli Katliam’’ başlıklı haberde Yeni Şafak gazetesi Sırpların Kosova’da etnik temizlik yaptığını yazmıştır, Sırpların üç gündür Kosova’nın Prizren kenti yakınlarında 30 Müslümanı acımasızca katlettiğini ve en az yüz evin yıkıldığını, maskeli Sırp askerlerinin kadın, çocuk yaşlı demeden Kosovalı Müslümanları zorla evlerinden çıkarıldıkları yazılmıştır. Haberde ayrıca Kosovalı Müslümanlar etiketti dikkat çekmektedir.

9 Haziran 1999 tarihli ‘’Kosova’da Patron NATO’’ başlıklı yazıda Yeni Şafak gazetesi G-8 ülkelerinin Kosova’da NATO öncülüğünde barış gücü (KFOR) konuşlandırılmasını öngören BM güvenlik konseyi kararının kabul edilmesini konu alırken Rusya’nın NATO’yu itiraz ettiğini ve Kosova’da konuşlandırılması planlanan çok uluslu barış gücünün kontrolünün BM ait olmasını istediği de yazılmıştır.

11 Haziran 1999 tarihli ‘’Kosova Kurtlara Teslim’’ başlıklı haberde Kosova savaşının sona ermesinden sonra bölgeye yerleşecek olan NATO askerlerini konu alan haber, Kosova’nın kurtlar sofrasında beşe bölündüğü dile getirilmiştir, ayrıca ‘’NATO için her türlü fedakarlığı yapan ve bölgeye tarihi bağları olan Türkiye’nin adı bile yok’’ cümlesine vurgu yapan gazete savaştan kaçan Kosovalı göçmenlerde muhacir etiketi ile hitap etmiştir.

19 Haziran 1999 tarihli ‘’Mezarlar Ülkesi Kosova’’ başlıklı haberde Yeni Şafak gazetesi savaş sonrası Sırp katliamları sonucu yeni toplu mezarların bulunduğu konusunu irdelerken, ‘’NATO saldırıları başlarken başlayan katliam dalgası’’ cümlesi dikkat çekmektedir, haberde gazete açıkça Sırpların Kosova’da katliam yaptığını savunmuştur.

18 Haziran 1999 tarihli ‘’Kosova’ya NATO İhaneti’’ başlıklı haberde Yeni Şafak gazetesi NATO Genel Sekreteri Javier Solana’nın Kosova’nın hiçbir zaman bağımsız olamayacağını aktarırken, NATO’nun Kosova’ya müdahalesi sadece insani nedenlerden olduğunu ve Kosova’nın bağımsızlığı Avrupa’da sınırların değişmesi anlamına geleceğini yazan gazete Kosova’nın NATO ihanetiyle karşılaştığını savunmuştur ayrıca gazete Türkiye hükümetinin Kosova konusunda pasif varlığını eleştirmiştir.

Öncelikle Yeni Şafak gazetesi İslamcı bir gazete olmasına rağmen diğer İslamcı gazetelerle kıyasla daha yumuşak bir dil kullandığı görülmüştür, zaten 1998 – 1999 Türkiye'sinde Yeni Şafak gazetesi ve onun ideolojisi muhalefeteydi yani iktidarda ki partilerle pek yakın sayılmazdı. Yeni Şafak gazetesinin Kosova savaşında ki tutumu ise şöyledir, gazete Kosova'da yaşanan olayları Müslüman aleminin bir olayı olduğunu göstermek istediğini bu yüzden Kosovalı Arnavutlara Kosovalı Müslümanlar etiketiyle yaklaştığını gördük ancak KKO askerlerine Bosna'da olduğu gibi Mücahitler[223] etiketinin yerine direnişçi etiketini kullanması ilginçtir. Gazete Kosova'da yaşanan beli olayları etnik temizlik etiketi ya da katliam etiketi ile yaklaştığı görülmektedir, gazete ayrıca batıyı ve NATO'yu eleştiren haberlerde aktarmıştır, ''Kosova'nın Patronu NATO'' ya da ''Kosova Kurtlara Teslim'' gibi başlıklı haberler bu durumu doğruluyor.

4.6. Cumhuriyet Gazete Analizi

Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen ilk gazete olan Yeni Gün'ü yayımlamaya devam eden Yunus Nadi, 7 Mayıs 1924 tarihinde Nebizâde Hamdi ve Zekeriya Sertel ile birlikte günümüzde Pembe Konak adıyla anılan eski İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkez binasında Cumhuriyet gazetesini kurdu ve gazeteyi yönetmesi için Zekeriya Sertel'i görevlendirdi. Gazetenin isim babası Atatürk olarak bilinmektedir hatta gazete Atatürk ilke ve devrimleri konusundaki hassasiyetinin, yıllara direndiğini söylemek mümkündür. Gazetenin tek partili dönemde devletçi çizgisini koruduğunu ve günün siyaset koşullarına göre ülke çıkarlarını gözetme misyonunu ön planda tutan bir siyasi çizgiye sahip olduğu görülürken, 1950'lerde liberal politikalara daha açık bir Cumhuriyet karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaşın yoğun yaşandığı günlerde ise, tercihini Batı politikalarından yana koyarak Sovyetler Birliğine karşı mesafeli bir tutum takınmıştır. 1980 sonrası gazete kendi iç çekişmelerinin de sonucu olarak 'liberal' bir tutum izlemek zorunda kalmış, ekonomik sorunlarını aşabildiği ölçüde kendini sol çizgiye yakın tutan yazarlarını bünyesinde muhafaza etmeyi başarmıştır. İlerleyen yıllarla birlikte gazete muhalif bir çizgiye kendisini iyice yerleştirmiş, sağ liberal politikalara karşı daha temkinli hale gelmiş ve bu nedenle de son yıllarda hükümetlerle ciddi sıkıntılar

[223] Mücahit, kelimesi ise Allah yolunda gönüllü savaşmak isteyen, din uğruna savaşan kişilere denilmektedir.

yaşamıştır. Cumhuriyet gazetesi satışı üzerine yayın stratejisi gütmeyerek, fikir gazeteciliğinin ülke içindeki temsilciliğini yürütmeye ısrarla devam etmiş ve devam etmektedir. Günlük tirajı ise yaklaşık 30 bindir.

Kosova savaşına dair Cumhuriyet gazetesinde yazılan haberler analiz edildiğinde Mart – Haziran 1998 ve Ocak – Haziran 1999 dönemleri ele alınmıştır.

4 Mart 1998 tarihli ‘’ABD – Rusya Yine Karşı Karşıya’’ başlıklı haberde Cumhuriyet gazetesi 26 kişinin hayatına mal olan Kosova'da ki çatışmaların bir ABD – Rusya çekişmesi olduğunu yazmıştır, ABD Kosova'da ki Sırp polisinin sertliğine tepki gösterirken, Rusya Arnavut göstericileri ‘’terörist’’ olarak nitelendirme eğilimindeydi. Haberde ayrıca resmi Ankara'nın Kosova'yı Yugoslavya Federasyonu sınırları içinde kalması gerektiği aktarılmıştır.

6 Mart 1998 tarihli ‘’Kosova'da İkinci Katliam’’ başlıklı haberde KKO komutanı olan Adem Jashari ve ailesinin katledilmesi sonucu ki bu olay KKO'nun daha da güçlenmesine ve Kosova savaşının seyrini değiştiren bir neden olması neticesiyle Cumhuriyet gazetesi bu olayı haber yaparak katliam etiketini kullanmıştır. Sırp polisinin 26 kişiyi öldürdüğü ve 11 köyü top ve roket ateşine tutuğu bu olay sonucunda Kosovalı Arnavutların evlerinden uzaklaşma kararı aldığı yazılmıştır ayrıca haberde KKO mensupları militan olarak nitelendirilmiştir.

9 Nisan 1998 tarihli ‘’Gerilla Umut Oldu’’ başlıklı haberde Cumhuriyet gazetesi Kosova Kurtuluş Ordusunun bir profilini çizmeye çalışmıştır, Sırp zulmüne ve şiddetine karşı yurtdışında yaşayan Arnavutların KKO saflarına katılmak için Kosova'ya döndüğünü ayrıca Kosova'ya dönemeyen diaspora Arnavutları da KKO para ve silah yardımı yaptığını yazmıştır, yazıda KKO Kosova'nın bağımsızlığı için savaşan bir örgüt olduğunu ve Sırp şiddetine karşı günden güne büyüyen bir örgüt olduğu dile getirilmiştir.

12 Haziran 1998 tarihli ‘’Türkiye Kosova Müdahalesine Katılacak’’ başlıklı yazıda Cumhuriyet gazetesi Türkiye'nin Kosova sorununun diyalog yoluyla çözülmemesi durumunda yapılacak NATO müdahalesinde katkıda bulunacağını yazmıştır. Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü Büyükelçi Necati Utkan'ın demecine yer veren gazete su cümlelere vurgu yapmıştır ‘’Kosova konusunun bölgenin güvenlik ve istikrarı açısından önemli bir sorun olduğudur’’.

17 Ocak 1999 tarihli ‘’Sırplar Toplu Kıyım Yaptı’’ başlıklı yazıda Cumhuriyet gazetesi Raçak katliamı olarak bilinen olayı rapor etmiştir, haberde ‘’Kosova’da en az 46 sivil Arnavut polis tarafından acımasızca katledildi’’ kelimeleri dikkat çekmektedir, haberde ayrıca AGİT denetleme heyeti başkanı William Walker’in demeçlerine yer verilmiştir, sonuç olarak cumhuriyet gazetesi haberde sivillere yönelik bir kıyım olduğunu altını çizmiştir.

24 Ocak 1999 tarihli ‘’Kosova’da Katliam Yalan’’ başlıklı haberde Cumhuriyet gazetesi İşçi Partisi başkan vekili Hasan Yalçın’ın sözlerine yer vermiştir, Yalçın’a göre Yugoslavya’nın Raçak köyünde katliamın yalan olduğunu ve bu katliamın ABD ve Avrupa’nın uydurması olduğunu savunmuştur, ayrıca Yalçın’a göre emperyalistlerin Yugoslavya’yı bölmek istediğini ve Kosova harekâtı için Türkiye’nin NATO bünyesinde yardım yapmasının yanlış politika olduğunu savunmuştur.

20 Mart 1999 tarihli ‘’ NATO Hedefleri Belirledi’’ Cumhuriyet gazetesi Rambouillet barış anlaşmasını kabul etmemesi nedeniyle görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlandığını vurgu yaparak, NATO’nun Yugoslavya’da vurulacak hedefleri belirleyerek harekât hazırlığında olduğunu yazmıştır, haberde ayrıca Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac’ın konferansın başarısızlıkla sonuçlanmasının sorumlusu Yugoslav Devlet Başkanı Miloseviç’in olduğunu dile getirmiştir.

25 Mart 1999 tarihli ‘’NATO Her Yönden Vurdu’’ başlıklı yazıda Cumhuriyet gazetesi NATO’nun Genel Sekreteri Javier Solana’nın general Wesley Clark’a saldırıyı başlatma emrini verdiğini ve bu harekatın tek sorumlusu Miloseviç’in olduğu yazılmıştır, haberde ayrıca ilk operasyon gününde İtalya’nın kuzey doğusunda ki Aviano üssünde toplam 80 uçağın havalandığını aktarılmıştır, haberde ayrıca Yugoslav yetkililerinin ‘’NATO’nun savaş ilan ettiği, buna karşılık Yugoslavya’nın savaş haline geçtiği’’ yer almaktadır.

29 Mart 1999 tarihli ‘’Kosova’dan Türkiye’ye Sayısı 3 Bini Aştı’’ başlıklı haberde Cumhuriyet gazetesi NATO’nun Yugoslavya’ya karşı hava harekatının başlatmasıyla beraber Kosovalı mültecilerinde Kapıkule sınırından giriş yaptığını aktarmıştır, Kapıkule emniyet şube müdürlüğü yetkilileri 22 Mart Pazartesi günü Kosova’dan Türkiye’ye toplam 3 bin 313 kişi giriş yaptığını bildirmiştir yazıda ayrıca Makedonya ve Arnavutluk’ta sığınan Kosovalı mültecilere yedi tır dolusu yardım yapıldığı yazılmıştır.

19 Nisan 1999 tarihli ‘’Etnik Temizlik Operasyonu Hızlandı’’ başlıklı yazıda Cumhuriyet gazetesi NATO’nun Kosova’da 43 toplu mezar bulması sonucu Sırpların Kosovalı Arnavutlara etnik temizlik eylemine hız verdikleri aktarılmıştır.

2 Mayıs ‘’Otobüse NATO Füzesi’’ 9 Mayıs ‘’NATO Savaş Sucu İşledi’’ ve 28 Mayıs 1999 tarihli ‘’NATO Uçakları Çocukları Vurdu’’ başlıklı haberlerde Cumhuriyet gazetesi NATO’yu açıkça eleştiren haberlere yer verdiği görülmektedir, haberlerde Yugoslavya’ya yönelik operasyonlarda sivil askeri ayrımı gözetmediğini, NATO’nun Belgrat’ta ki İtalyan ve Çin Büyükelçiliklerini vurduğunu bunun sonucu dört kişinin öldüğünü ve NATO uçaklarının gerçekleştirdiği saldırılarda aralarında çocukların da bulunduğu altı kişinin yaşamını yitirdiğini haberlerde yer almıştır.

10 Haziran ‘’Kosova Barışı İmzalandı’’ ve 11 Haziran 1999 tarihli ‘’NATO Amacına Ulaştı’’ başlıklı haberlerde Cumhuriyet gazetesi Kosova savaşının sona erdiğini Makedonya’nın Kumanova şehrinde Yugoslav yetkililerıyle Kosova yetkililerin barış anlaşmasını imzalamasıyla savaşın sona erdiğini ve NATO’nun amacına ulaştığı yazılmıştır. Haberlerde ayrıca Yugoslav Genelkurmay Başkan Yardımcısı Tuğgeneral Svetozar Marjanoviçin anlaşmanın imzalanmasıyla savaşın sona erdiğini ayrıca Yugoslav güçlerinin Kosova’dan çekilmeye başlamasının ardından NATO üç ay süren Hava harekâtını durdurarak BM Güvenlik Konseyinin Kosova uluslararası askeri ve sivil birimlerin yerleştirilmesinin onaylandığını aktarmıştır.

15 Haziran 1999 tarihli ‘’Sırplar Yakıp Yıkarak Çekiliyor ve 23 Haziran 1999 tarihli ‘’Kosova’da Şimdide UÇK Korkusu’’ başlıklı haberlerde Cumhuriyet gazetesi hem Sırp askerlerini hem de UÇK yani KKO askerlerini eleştiren haberlere yer vermiştir. Kosova’yı terk etmekte olan Sırp güçlerinin Kosova’yı yakıp yıktığını ve dükanları yağmalayarak ayrıldığını aktaran gazete ayrıca KKO silahsızlanma anlaşmasını imzalaması sonucu yıldırma eylemlerini sürdürdüğü yazmıştır, KKO işbirlikçi ve vatan haini gördüğü Sırp, Çingene, Gorani kökenli kişilere baskı yaptığı ayrıca KKO tarafından kaçırılan 6 Sırp’ın cesedi bulunduğu rapor edilmiştir.

Kosova savaşına dair Cumhuriyet gazetesinde yazılan haberler incelendikten sonra Kosova savaşında gazetenin tutumu ve izlediği politika gün ışığına çıkmıştır, Cumhuriyet gazetesi Kosova savaşında açıkça taraf tutmamıştır, gazete Kosova sorununu Yugoslavya’nın bir iç meselesi olarak gördüğünü ve Yugoslavya’nın dağılmaması

gerektiğini savunmuştur. Gazete ‘’etnik temizlik’’ ve ‘’katliam’’ gibi etiketleri kullandığı görülmüştür ancak Sırp yetkililerine dair düşmanca bir tavır ya da sava suçlusu muamelesi yapılmadığı görülmüştür, KKO bir gerilla örgütü olarak görülmüş ve bu grubun mensupları militan olarak algılanmıştır, gazete açıkça taraf tutmamıştır, hem Arnavutların etnik temizliğe uğradığını hem de Sırpların KKO tarafından zulüm gördüğü cümleleri haberlerde yer almıştır, Cumhuriyet gazetesi ayrıca NATO’yu eleştiren haberlere de yer vermiştir, NATO’nun savaş suçu işlediği açıkça haberlerde yazılmıştır, bu haberler hiç şüphesiz gazetenin benimsediği ideolojiyi baz alınarak yazıldığı açıktır.

4.7. Sabah Gazete Analizi

İzmir'in Yeni Asır gazetesini Türkiye çapında gazete haline getirme girişiminin sonuç vermemesinden sonra, bu grubun başındaki Dinç Bilgin'in sahipliğinde Sabah Yayıncılık A.Ş. bünyesinde Sabah gazetesi İstanbul'da hazırlanıp tüm Türkiye'de yayımlanmaya başlandı. İlk sayısı 22 Nisan 1985'te çıkan Sabah'ın ilk genel yayın yönetmeni Rahmi Turan'dır ve sloganı "Türkiye`nin en iyi gazetesidir’’. 2000 yılında gazeteye Ciner Grubu ortak olarak girmiş ve zaman zaman kesintili geçen bu ortaklık 3 Mayıs 2005 tarihinde Ciner'in de ortak olduğu Merkez Grubu tarafından satın alınarak el değiştirmiştir. 2007 yılı ile birlikte Sabah gazetesi borçları dolayısıyla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından el konulmuştur. 2007 yılı sonunda TMSF tarafından açılan Sabah – ATV ticari iktisadi bütünlüğü ihalesine tek şirket olarak teklif veren Çalık grup, Sabah – ATV’nin yeni sahibi olmuştur. TMSF'nin el koymasından önce 9 Nisan 2007 ile 15 Nisan 2007 tarihleri arasında gazete satış raporunda 506.957 bin satan Sabah'ın tirajı 30 Ağustos 2010 ile 5 Eylül 2010 tarihleri arasındaki satışı 331.913 bine geriledi. Sabah gazetesi siyasi çizgi olarak daha liberal yani sağ görüşe daha yakın bir gazete olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kosova savaşına dair Sabah gazetesinde yazılan haberler analiz edildiğinde Mart – Ekim 1998 ve Ocak – Haziran 1999 dönemleri ele alınmıştır.

5 Mart 1998 tarihli ‘’İntikam Çığlığı’’ başlıklı haberde Sabah gazetesi Kosova’da yaşanan şiddeti ve 25 Arnavut ve 4’dü Sırp polisi olmak üzere 29 kişinin ölümünü aktararak ayrılıkçı Arnavutların kurduğu Kosova Özgürlük Ordusu yani burada demek

istediği Kosova Kurtuluş Ordusuna ayrılıkçı etiketi ile hitap edildiği görülmektedir, ayrıca Kosova Özgürlük Ordusu Sabah gazetesine göre militanlardan oluşmaktaydı.

7 Mart 1998 tarihli Mehmet Sarışın tarafından yazılan ‘’Etnik Temizlik’’ başlıklı yazıda Boşnakları katleden alçak Sırplar şimdide Kosova’da ki Arnavutlara saldırıyor cümleleri dikkat çekmektedir, Kosova’da nüfusun %90’nı oluşturan Arnavutlar kelimesini altını çizerek devam eden Sarışın eli kanlı Sırp polislerinin Kosova’da toplam 75 masumu katlettiğine dikkat çekmektedir.

5 Haziran 1998 tarihli ‘’Kosova’dan Büyük Göç’’ başlıklı haberde Sırp zulmünden kaçan Kosovalı göçmenleri konu almaktadır, haberde şu cümleler dikkat çekmektedir ‘’50 bin Kosovalı Arnavut, Sırpların yapacağı etnik temizliğe hedef olmamak için evlerini terk ederek yollara düştü’’.

27 Ekim 1998 tarihli ‘’Ya Vur Ya da Sus!’’ başlıklı yazıda Sabah gazetesi NATO’nun Sırpları vurmaktan hala kararsız olduğu için eleştiriyor, yazıda şu cümlelere dikkat çekmektedir ‘’tüm dünya basını Kosova’da yaşanan katliamı gözler önüne sererken, BM ve NATO hala Sırp katillere dersini vermekte yeterli iradeyi gösteremiyor’’ ve şunu ekleyerek Sabah gazetesi tutumunu aktarıyor, ‘’NATO saldırıyı yapmasa büyük prestij kaybına uğrar’’.

27 Ocak 1999 tarihli ‘’Son Uyarı’’ başlıklı haberde Sabah gazetesi Raçak’ta öldürülen 45 sivilin haberini aktararak olayı Raçak katliamı olarak lanse etmiştir.

29 Ocak 1999 tarihli ‘’Yunan ve Fransız MİT’ine göre UÇK’yı Türkler Eğitiyor..‘’ başlıklı haberde Yunan Exosia gazetesi adları açıklanmayan Avrupalı gözlemcilerin verdikleri bilgilere göre gayrı resmi görevle 30 kadar Türk subayı kuzey Arnavutluk’un Tropoya kenti yakınlarında bir askeri kampta UÇK yani KKO üyelerine silah eğitimi verdiği iddiasında bulunmuştur hatta bu subayların Kosova’da ki operasyonlara katıldıklarını ve 45 kişinin katledildiği Raçak çatışmasında bir Türk subayının da geri kalan 44 Arnavut gibi öldürüldüğü öne sürülmüştür bunu da Sabah gazetesi aktarmıştır.

21 Şubat 1999 tarihli ‘’Kosova İçin Uykusuz Geçe’’ başlıklı yazıda, Fransa’nın Paris yakınlarında Rambouillet şatosunda Kosova için barış görüşmeleri aktarılırken dikkati Kosova ayrılıkçılarla, Sırp delegeler arasında barış görüşmelerinin devam ettiği

yazılmıştır, haberde Kosova'yı temsilen katılan müzakere grubuna Sabah gazetesi ayrılıkçı etiketini yakıştırmıştır.

24 Mart 1999 tarihli ''Türkiye Olası Bir Operasyona 650 Asker ve 11 Uçak ile Hazır'' başlıklı haberde Sabah gazetesi Rambouillet barış görüşmelerini Sırp tarafı imzalamayarak bütün dünyaya karşı çıkarak olası bir NATO bombardımanında Türk askerlerinin de yer alacağını duyurmuştur. Türkiye'nin Belgrad Büyükelçisi Ahmet Acet kilit personelin dışındaki diğer büyükelçilik mensuplarını tahliyesine karar vererek olası bir NATO bombardımanı için Belgrad'a Türk büyükelçiliğini kapatma kararı almıştır. NATO bombardımanı başlarsa 11 Türk F-16 uçağı İtalya'nın Ghedi üssünden 650 kişilik Türk mekanize taburu de Makedonya'da NATO'nun görev emrini bekliyor haberi geçmiştir.

29 Mart 1999 tarihli ''Soykırım'' başlıklı yazıda Sabah gazetesi Kosova'da olup bitenleri bir kelimeyle özetledi ''Soykırım'', yazıda şu sözler dikkat çekiyor ''Sırp polisi Kosova köylerini ateşe verdi 20 bin etnik Arnavut kamyonlarla sınır dışı edildi 500 bin Kosovalı canını kurtarmak için yollarda Arnavutları yok etmek için katliamlar sürüyor'', Avrupa'nın son diktatör olarak Miloseviç'i nitelendiren Sabah gazetesi kendisinin NATO bombardımanının intikamını masum insanlardan aldığını ve kendisini ben Arnavut'um diyen herkesi evinden ayırarak sınır dışı ediyor cümlelerini kullanmıştır.

29 Mart 1999 tarihli '' Dünya Savaşı Çıkar'' başlıklı haberde Sabah gazetesi Türkiye başbakanı Bülent Ecevit'in sözlerine dikkat çekmiştir, başbakan Ecevit'e göre Clinton ve Yeltsin'in bir an önce bir araya gelmelerini ve ortak bir çizgide buluşma yolunu aramalarını temenni ediyorum demiştir. Kosova savaşının ideolojik temele dayalı kutuplaşmanın yerini etnik temele dayalı bir kutuplaşmaya bırakıldığını söyleyerek, bu savaşı ancak Rusya'nın Sırbistan' baskı yapmasıyla sona ereceğini vurgulamıştır.

6 Nisan 1999 tarihli ''Bir Küçük Mutluluk İçin'' başlıklı yazıda Sabah gazetesi dikkati Türkiye'de Kosova mültecileri için başlattırılan yardımlara çekmiştir. Türkiye'de başlayan ''Kosova için El Ele'' kampanyası vatandaşların büyük ilgisini çektiği açıktır, eşya yardımı olduğu gibi maddi yardımda yapılmıştır. Cumhurbaşkanı Demirel bu kampanyaya destek verdiğini ve vatandaşlarında imkanları ölçüsünde kampanyaya katkıda bulunmalarını davet etmiştir diğer taraftan ANAP İstanbul il başkanlığı seçim kampanyalarına ayrılan paradan 5 milyar lirayı ''Kosova için El Ele'' kampanyasına

bağışladı. Türkiye ayrıca 20 bin Kosovalı için Kırklareli'nde bir çadır kent kurdu bu yetmezmiş gibi 10 bin kişilik bir çadır kenti de Makedonya'da kuracaklarını müjdesini Başbakan Ecevit vermiştir.

16 Nisan 1999 tarihli ''Canlı Kalkan'' başlıklı haberde Sabah gazetesi NATO uçağının yanlışlıkla vurduğu sivil bir konvoyun haberini aktarmıştır, Sabah gazetesinin yorumu diğer gazetelerle kıyasla NATO'yu koruyucu bir şekilde yorumlayarak bir hata olduğu izlemini vermek istemiştir.

3 Haziran 1999 tarihli ''UÇK Taarruzda'' başlıklı haberde Kosova'nın bağımsızlığı için mücadele veren KKO'nun NATO'nun verdiği hava desteğiyle birlikte Sırplara karşı taarruza geçtiği yazılmıştır, Sabah gazetesine göre 4 bin askerden oluşan kuvvetin taarruzu başarısızlıkla sonuçlandı, NATO hava operasyonlarının başladığı zaman ''KKO'ya destek vermiyoruz'' şeklinde açıklama yapsalar da Amerikalı yetkiler UÇK ile ortak çalışmaya başladıklarını açıklamışlardır.

4 Haziran 1999 tarihli ''Katil Pes Etti'' başlıklı yazıda Sabah gazetesi Sırp diktatör Miloseviç'in G8'in hazırladığı anlaşmayı kabul ettiği yazılmıştır. ''Ülke ekonomisini 50 yıl geriye götüren, halkını 71 gündür karanlığa gömen Miloseviç 7 maddelik G8 ülkelerinin sunduğu anlaşmayı kabul etti'' cümleleri dikkat çekmektedir, haberde şu cümleler de dikkat çekmektedir ''soykırım hayalleri yüzünden Sırp halkını kandıran Miloseviç''. Haberde ayrıca önemli bilgilere de ulaşmaktayız, örneğin 71 gün boyunca NATO uçakları 31 bin sorti gerçekleştirdiğini, NATO'nun 650'si Amerika'ya ait bine yakın savaş uçağıyla saldırdığını, Amerika'nın Kosova savaşında 532 milyon dolar harcadığını, Avrupa'nın dört bir yanına yayılan mültecilerin bakımı için NATO ülkeleri 16 milyar dolar ödediği anlaşılmaktadır.

11 Haziran 1999 tarihli ''Game Over'' başlıklı haberde Sabah gazetesi Kosova savaşının bitmesini yazmıştır, ''Oyun Bitti'' diyerek NATO'nun bilgisayar oyunu gibi tek bir askeri kayıp vermeden savaşı kazandığını yazmıştır. NATO'nun kara harekâtına gerek duymadan sadece havadan yani teknolojisinin üstünlüğü nedeniyle savaşı kazandığı aktarılmıştır. Haberde ayrıca katil Miloseviç'in hem Kosova'yı yitirdiğini hem de ülkesini bir enkaza çevirdiği ayıca Kosova savaşı Sırplara 40 milyar dolara mal olduğu cümleleri haberde yer almıştır.

Sabah gazetesi, açıkça Kosova'yı ve NATO'yu desteklemiştir Sırpları ise tam anlamıyla yerin dibine vurmuştur. Gazete alçak Sırplar, eli kanlı Sırplar, Sırp zulmü, Sırp katiler gibi etiketler kullanarak Sırpların bu savaşta saldırgan devlet olduğunu ve savaşı onları başlattığını savunmuştur, Sabah gazetesinin 1998 yılında ki haberlerine baktığımızda KKO, Kosova Özgürlük Ordusu olarak etiketlenmiş hatta ordunun mensuplarına militan olarak nitelendirilmiştir ancak 1999 yılına gelindiğinde gazete KKO askerleri[224] etiketini kullanmaya başlamıştır. Gazete ayrıca Kosova'da Sırpların açıkça soykırım yaptığını ve Miloseviç'in diktatör olduğunu savunmuştur, nerdeyse her haberde ''Kosova nüfusun %90'nını oluşturan Arnavutlar'' cümleleri kullanılması gazetenin açıkça Kosova tarafını tutuğu anlaşılmaktadır, NATO'yu açıkça destekleyen gazete NATO'nun havadan KKO askerlerinin karadan Sırpları püskürttüğünü yazarak Sabah gazetesi NATO'nun üstünlüğünü ve gücünü savunduğu görülmüştür.

4.8. Evrensel Gazete Analizi

Evrensel, 7 Haziran 1995 tarihinden bu yana Türkiye'de günlük yayımlanan bir gazetedir. Gazete kendisini işçi sınıfının sömürüsüz, sınıfsız bir toplum, sosyalizm davasının bir aracı olarak nitelendirmektedir. Yayın çizgisi gereği işçilerin, emekçilerin, fabrikalardan, atölyelerden kendi yazdığı haber ve mektupların yayımlandığı bir gazetedir. Emek Partisi'ne yakınlığı ile bilinmektedir. İlk kez 1995 yılında yayına giren gazete, 1999 ve 2000 yıllarında çeşitli kapatma davalarına maruz kalmıştır. Türkiye'deki sorunlara sosyalist bir bakış açısı ile yorum getiren gazete, egemen sınıf olarak tanımladığı toplulukların yüksek tirajlı diğer günlük gazetelerinden farklı olarak işçi-sendika sorunları gibi konulara ağırlık vermektedir. Evrensel gazetesi, kendisini burjuva gazetelerinden ayırarak "İşçinin, köylünün, emeğin ve tüm ezilenlerin gazetesi" olduğunu söylemektedir. Dünyadaki sorunların ancak işçi sınıfının birliği ile çözülebileceğini, üreten sınıfın emek gücünü kullanarak tüm baskı mekanizmalarını bozma yoluyla dünyaya barış getirebileceğini savunan Marksist-Leninist görüşe

[224] Asker ya da Savaşçı, savaş durumunda bulunan kişi anlamına gelmekte olduğu bu kelime, Türkiye'de saygı ve değer gören kendi vatanı için savaşan kişilere denilmektedir.

yakındır. Aşırı sol bir ideolojiyi benimeysen bu gazete küçük bir okuyucuya hitap etiğini günlük 7.346 bir tirajla yayınlandığına bakarak anlayabiliriz.

Evrensel gazetesinde Kosova Savaşı hakkında çıkan haberleri analiz etiğimde sadece Nisan – Temmuz 1999 dönemine yer verdim.

21 Nisan 1999 tarihli '' NATO Zirvesinde Gündem Kara İşgali'' başlıklı yazıda NATO'nun 50'ci yılı vesilesiyle konular arasında Kosova'nın karadan işgali ele alınacağı sözü dikkat çekmektedir ayrıca haberde ABD'nin NATO'nun patronu olduğu kelimesi göze çarpmaktadır. Yine 21 Nisan 1999 tarihli ''Belgrad Can Çekişiyor'' başlıklı haberde, Evrensel gazetesi NATO'nun Novi Sad yakınlarında bir köprüyü havaya uçurduğunu, Sırbistan'ın nerdeyse bütün rafinelerini bombalandığını, Miloseviç'in lideri olduğu Sosyalist parti binasının bombalanarak 15 kişinin hayatına mal olduğunu vurgusunu yaparak Evrensel gazetesinin NATO hava harekâtını karalama politikası izlediğinin kanıtıydı.

23 Nisan 1999 tarihli ''NATO Gazetecileri de Vurdu'' başlıklı haberde Evrensel gazetesinin sorunu sadece NATO ile olduğu açıktı sonuçta haberde hem Arnavutları hem Sırpları NATO'nun bombardımanından zarar gördüğünü savunarak NATO'yu sivilleri katleden bir yapı olarak lanse ediyordu, sözlerimi doğrulayacak cümleler ise haberde yer almakta ''Arnavut ve Sırp Mültecileri Bombalayan NATO''. Ayrıca 24 Nisan 1999 tarihli ''NATO Katliamları Sürecek'' başlıklı haberde 1 ay süren NATO bombardımanında 500 kişinin öldüğünü 4 bin kişinin de yaralandığı aktarılmıştır.

25 Nisan 1999 tarihli ''Bombardıman Genç Yaşlı Ayırmıyor'' başlıklı yazıda ''Kosova halkını Miloseviç faşizminden kurtaracaklarını ileri sürerek Yugoslavya'ya savaş açan emperyalistlerin bombaları milliyet, genç, yaşlı ayrımı yapmadan insanların kanını döküyor'' cümleleri dikkat çekerken, Evrensel gazetesi Bill Clinton'u, Tony Blair'i, Wesley Clarck'ı emperyalist terör kurmayları olarak lanse etmektedir ayrıca bu haberde KKO (UÇK) mensupları militan olarak etiketlenmektedir.

25 Mayıs ''CIA'dan Kontra Operasyon Hazırlığı'' ve 27 Mayıs 1999 tarihli ''İşgal İçin ABD'den 90 bin Asker'' başlıklı haberlerde ABD'nin kanlı istihbarat örgütü CİA'nın Miloseviç hükümetini istikrarsızlaştırmak adına gizli bir operasyon emri verdiği

ve ABD'nin Kosova'yı işgal planlarını hazırladığını savunarak Evrensel Gazetesi ABD'nin Balkanlarda Terörist başı bir ülke olduğunu gösterme eğilimindeydi.

10 Haziran 1999 tarihli ''Kosova'da İktidar NATO'ya'' başlıklı yazıda Kosova'nın İşgal edildiğini ve ABD, Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya'nın Kosova'nın paylaşılacağı yazılmıştır, ayrıca Kosova topraklarında NATO bünyesinde konuşlandırılacak olan barış koruma gücü (KFOR) Kosova'da tam yetkiye sahip bir askeri rejim oluşturacağını altı çizilmiştir.

12 Haziran 1999 tarihli ''Sırplar Gitti Emperyalistler Geldi'' başlıklı haberde Balkanların göbeğinde yüzlerce insan katleden ve onlarca yerleşim birimini harabeye çeviren emperyalistler Kosova'yı işgal etti cümleleri dikkat çekmektedir.

26 Haziran 1999 tarihli ''Sırplara Yönelik Terör Artıyor'' başlıklı yazıda Evrensel gazetesi can güvenlikleri kalmayan Sırpların Kosova'dan ayrılarak, KKO militanlarını Sırpları evlerinden zorla uzaklaştırdığını savunmuştur.

29 Haziran 1999 tarihli ''UÇK Miloseviç'i Aratmıyor'' başlıklı yazıda UÇK'nın yani KKO Kosova'da yaşayan Sırp sivillerine karşı sözde gerçekleştirdiği ''katliamları'' Miloseviç'in giriştiği etnik temizlik ile kıyaslama eğilimine giren Evrensel gazetesi kimin mağdur kimin saldırgan olduğunu anlamadığını görmekteyiz.

26 Temmuz 1999 tarihli ''UÇK Parçalanacak'' başlıklı haberde KKO 14 sivili öldürdüğünü ve bu olayı ''Gracko Katliamı'' olarak niteleyen Evrensel gazetesi hiçbir haberinde Kosova halkının Sırp rejimi şiddetine maruz kaldığını hatta katledildiğini yazmamıştır.

Evrensel gazetesi Kosova savaşına dair haberleri yazarken Marksist – Leninist yani aşırı sol ideolojisinden yola çıkarak emperyalist batılı devletleri ve NATO'nun hava harekâtını güçlü bir dile karaladığı sonucuna varmaktayız. Batılı devletlere karşı bir tavır alan gazete doğal olarak Yugoslavya'yı ve Sırbistan'ı destekleyici haberler yazma eğiliminde olmuştur. ''Arnavut ve Sırp mültecileri bombalayan NATO'' cümlesiyle savaşta taraf tutmaktan kaçındığını göstermek isteyen gazete maalesef başarılı olamamıştır, sadece Sırp ölümlerini haber yapan gazete Kosova'da Arnavutlar katledildiğinde görmezden gelmiştir.

SONUÇ

Türkiye Bosna savaşında açık bir şekilde Sırp saldırılarına karşı Bosna halkının yanında yer aldı hatta silah ambargosuna rağmen Türkiye Bosna tarafına silah göndermeye devam etti, Türkiye'nin Bosna politikası en aktif ve en uzun soluklu izlediği dış politika oldu. Türkiye'nin Kosova ve Bosna sorunlarında izlediği dış politika farklı olmuştur bunun önemli bir kaç nedeni bulunmaktadır, öncelikle Kosova ve Bosna Yugoslavya içinde iki farklı statüye sahip olan bölgelerdi, Kosova Yugoslavya içinde Sırbistan'a bağlı bir özerk bölge iken Bosna Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetten bir tanesi idi, Yugoslavya'da cumhuriyetlere tanınan haklar ve yetkiler bir özerk bölgeye nazaran daha fazla idi örnek olarak Bosna Yugoslavya'dan ayrılma yetkisi vardı ancak özerk bölgeler böyle bir yetkiye sahip değildiler, bu durum dikkate alındığında Türkiye'nin Kosova sorununu ilk dönemlerinde Yugoslavya'nın bir iç sorunu olarak görmüş ve Kosova bağımsızlığına sıcak bakmamıştır. İkinci bir önemli nedende Bosna'nın kendi anavatanından başka bir anavatanın olmaması ancak Kosova ikinci bir anavatan olarak Arnavutluk'u görmesi Türkiye'yi tedirgin ediyordu, Türkiye Kosova'nın bağımsızlığını desteklerse büyük Arnavutluk'un kurulmasını destekleyeceği düşüncesiyle Balkanlar'da tarihsel bir sorun olarak görülen büyük devletler kurma hayalleri tetiklenebilirdi. Üçüncü bir neden de Bosna'da bir Türk azınlığı yokken Kosova'da Arnavutlar ve Sırplar arasında sıkışan bir Türk azınlığı vardı, Türkiye ise bu Türk azınlığına koruma cabasına girmesiyle Kosova Arnavutları ile sorunlar doğmasına neden oldu, dördüncü neden olarak Bosna savaşına bir yer altı örgütü olarak kurulan bir örgüt yokken Kosova'da KKO diye bir örgütlenme ortaya çıkmıştı, buda Türkiye'nin terörle mücadele ettiği bir dönemde denk gelmesi Kosova sorununu Türk Dış Politikası açısından çıkmaz bir sokağa sokmuştur. Türkiye Kosova sorununda Arnavutlarının bağımsızlık taleplerine karşı tavır almış ve bu konuyu Yugoslavya'nın iç meselesi olarak değerlendirerek iki tarafın diplomasi yolu ile sorunlarını çözmeye önermiştir, ancak Sırbistan'ın Kosova'ya yönelik daha sert politikalar uygulamaya başlaması Türkiye bu olayı insani açıdan ele almasına itmiştir. Türkiye devletinin Kosova'da yayılmacı bir politika izleme niyeti hiçbir zaman olmamıştır. Türkiye'nin amacı her zaman Kosova devletinin refahı ve istikrarı olduğu gibi, Kosova'da yaşayan Türk azınlığında Kosova toplumuna entegrasyonu da birincil öneme sahip olmuştur. Türkiye açısından Kosova'da barışın ve huzurun hüküm sürmesi demek Balkan yarımadasının barışı ve huzuru

demektir. Türkiye, Türk dış politikasının dışına çıkarak Kosova'ya daha duygusal olarak yaklaşmıştır, nedeni de Türk devletinin Kosova'ya duyduğu nostalji ve iki kardeş toplumun ortak noktası olan tarihi, kültürel ve dini öğelerdir. Türk basının yıllık 2 – 5 milyon arası değişen gazete tirajları ülkede farklı görüşe sahip gazetelerin var olduğunun bir göstergesidir. Türk basını farklı görüşlere, ideolojilere ve bakış açılarına yer verdiği için kendisinin çok sesli olması doğaldır. Bu olguyu Kosova savaşı hakkında yazılan haberlerde de görmekteyiz, Türk basınının geneli Kosova'nın bağımsızlık mücadelesini desteklemiş ve olumlu karşılamış ancak sınırlı ve çok küçük bir grup olan komünist/Marksist ise Kosova'ya yönelik negatif haberler yayınlayarak, Sırbistan'ı desteklemiştirler. Tezde Türk basını analiz edildiğinde seçilen altı gazete farklı ideolojiye sahip olduğu gibi her gazete Türk toplumunun farklı bir kesimini temsil etmiştir. Türk basının daha liberal gazeteleri KKO mensuplarını asker olarak nitelendirirken daha sol görüşlü gazeteler ise KKO mensuplarını gerilla olarak etiketleme eğiliminde olmuşturlar, ancak Kosova'yı dost Arnavutları kardeş olarak görmeleri, Kosova'nın bağımsızlık mücadelesi için destekleyici yazılar yazmaları, çoğu gazetenin ortak noktada buluştuğunun en güzel göstergesidir. Türk basının geneli Kosova'yı destekler nitelikte haberler aktarmıştır. Kosova savaşı Türk basınında uydurma yalan haberler ile çarpıttırılmamış tam tersine Kosova'da ki olayların mevcut durumu ne ise bire bir aktarılmıştır. Türk basının Kosova'ya vermiş olduğu bu destek Türk kamuoyunu bilinçlendirmiş ve Türk siyasilerini Kosova savaşında daha aktif bir rol üstlenmesine itmiştir. Türk devleti Kosova savaşında açıkça Sırbistan rejimine karşı tavır alarak Kosova bölgesini desteklemiştir, Türk devleti gerektiğinde Kosova insanına yardım etmiş, gerektiğinde diplomatik kanaları kullanarak Kosova'nın çıkarını korumaya çalışmıştır. Savaş dönemi boyunca Kosova'yı destekleyen Türkiye, savaş sonrasında da Kosova'nın kalkınmasına, bağımsızlığını kazanmasına ve bağımsızlığını kazandıktan sonra bir devlet olarak ayakta durması için her çabada bulunmuştur.

Türkiye, Kosova savaşı sonrasında bu bölgeye iki alanda yoğunlaşmıştır. Birinci alan askeri alan olmuştur, BM tarafından kurulan KFOR bünyesinde aktif rol alan Türk ordusu, Prizren, Mamuşa ve Dragaş bölgelerine asker göndermiştir. İkinci alan da siyasi alan olmuştur, Türkiye bu dönemde Kosova'da Türk azınlığı ile yakından ilgilenmeye gayret göstermiştir. Türkiye BM yönetimi altında bulunan Kosova'da Türk azınlığın temel haklarını savunmak için elinden geleni yapmış hatta Kosova ve Türkiye arasında

diplomatik ilişkilerin kurulmasına önayak olmuştur. Türkiye Kosova bağımsızlığını tanıyarak Balkanlar'da bölgesel rolünü güçlendirmiştir, böylece Kosova Türkiye için Balkanlar'da yeni bir ortak haline gelmiştir, eski Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise Kosova için ''Kardeş Ülke'' terimini kullanması ile birlikte Kosova'nın özel jeopolitik konumuna, tarihsel bağlara ve istikrarın bölgede var olması önemine değinilmiştir. Türkiye Kosova bağımsızlığını tanımasından sonra iki ülke arasında ilişkiler farklı alanlarda gelişmeye başlamıştır, Türkiye, Kosova toprak bütünlüğünü güçlü bir şekilde savunmuş ve Kosova bağımsızlığını diğer ülkeler tarafından tanınması için diplomatik girişimlerde bulunmuş. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 13 İslam Zirvesinde Kosova'nın İslam ülkeleri arasından tanınmaması konusu gündeme gelmiş böylece Türkiye diplomatik girişimleri sonucunda Mısır, Pakistan ve Brunei Kosova bağımsızlığını tanımışlardır, Türkiye, Kosova'nın uluslararası kuruluşlara da üye olmasını desteklemiştir, Kosova'nın İMF ve Dünya Bankası üyeliklerinde Türkiye destek vermiştir. Kosova ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler Kosova'da 1999 yıları arasında Türkiye Dış İşleri Bakanlığı tarafından açılan Türkiye Koordinasyon Bürosu tarafında yönetiliyordu ancak Kosova bağımsızlığını kazanması ile bu koordinasyon bürosu elçilik düzeyine çıkarılarak 21 Nisan 2009 yılında Metin Hüsrev Kosova'da ilk Türk Büyükelçisi olmuştur. Kosova'nın Türkiye'ye gönderdiği ilk Büyükelçi ise Bekim Sejdiu olmuştur. 2009-2014 yılları arasında Kosova-Türkiye arasında farklı alanlarda 45 diplomatik anlaşma imzalanmıştır. Kosova'da bağımsızlıktan hemen sonra 2008 yılında Kosova Türkiye Ticaret Odası kurulmuştur. Kosova-Türkiye Ticaret Odasının amacı, Kosova ile Türkiye arasında ticaretin ve yatırımın geliştirilmesi için bir zeminin oluşturulması, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ticari konularda tecrübe aktarımı ve bilgi alışverişinin sağlanması, ikili işbirliğinin artırılması, ticaret, yatırım ve ekonomik ilişki ve işbirliğinin teşvik edilip desteklenmesidir. Türkiye hem yatırımda hem de ticarette Kosova'nın ilk beş partneri arasında yer almaktadır. Türkiye 2012 ve 2013 yıllarında Kosova'ya en fazla doğrudan yatırım yapan ülke olmasına rağmen, 2007-2013 yılları arasında toplamda Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü sıradadır.

Kosova savaşı sonrasında Kosova'nın yeniden yapılandırılması sürecinde Kosova ile Türkiye arasında çeşitli işbirliği antlaşmaların yapıldığı görülmektedir. Türkiye Balkanlar'da ve nitekim Kosova'da TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü vasıtasıyla yumuşak güç bağlamında dış politikasını yürütmektedir. Yunus Emre Enstitüsünün amacı, Türkiye

dışında Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri kanalıyla Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmaya yönelik çalışmalar yürütmek, aynı zamanda bu alanlara ilgiyi artırmak ve eğitimini vermektir. Türkiye kendi kültürünü ve mirasını korumak için oluşturduğu bir diğer kurum ise TİKA'dır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı 24 Ocak 1992'de Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir uluslararası teknik yardım teşkilatı olarak kurulmuştur. TİKA Kosova'da tarihi ve kültürel alanlarda yatırım yapmış ve kendi misyonu çerçevesinde Osmanlı Mirasını korumayı Kosova'da başarabilmiştir, Balkanlar'da TİKA'nın en çok yatırım yaptığı ülke sıralamasında Kosova da bulunmaktadır bu da Türkiye'nin Kosova'ya arz etiği önemi ve yerini belirtmesi için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar;

Bahador Babak, The CNN Effect in Action: How the News Media Pushed West Toward War in Kosovo, Palgrave Macmillan, New York 2007.

Bora Tanıl, Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu, baskı 1, Birikim Yayıncılık Ltd. İstanbul 1991.

Bieber Florian ve Daskalovksi Zidas Understanding the War in Kosovo, Frank Cass Publishers, London 2003.

Clark Howard, Civil Resistance in Kosovo, Pluto Press, London 2000.

Ercan Murat, Pektaş Zafer, Balkan Siyasetinde Kosova'nın Bağımsızlık ve Egemenlik Sorunu, Nobel Yayınları, Ankara 2015.

European Federation of Journalists, Media Power in Europe: The Big Picture of Ownership, International Federation of Journalists, Belçika 2005.

Emin Nedim, Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA yayınları, Ankara 2014.

Glenny Misha, Balkanlar (1804-1999): Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler, Sabah Kitapları, İstanbul 2001.

Gökdağ Bilgehan A. ve Karatay, Osman Balkanlar El Kitabı 2.Cilt: Çağdaş Balkanlar, ed., 2 basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.

Hammond Philip and Herman Edward S., Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis, Pluto Press, London 2000.

Hehir Aidan, Kosovo Intervention and Statebuilding the İnternational Community and the Transition to İndependence, Routledge, London 2013.

Hosmer Stephen T., The Conflict Over Kosovo: Why Milosevic Decided to Settle When He Did, Rand Publisher, California 2001.

Judah Tim, Kosovo: What Everyone Needs to Know, Cambridge University Press, New York 2008.

Kenar Nesrin, Bir Dönemin Perde Arkası: Yugoslavya, 1 baskı, Palme Yayınevi, Ankara 2005.

Kosova Academy of Sciences and Arts, Kosovo: Monographic Survey, Prishtina 2013.

Mehmeti Leandrit I. ve Radeljić Branislav, Kosovo and Serbia: Contested Options and Shared Consequences, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2016,

MacShane Denis, Why Kosovo Still Matters, Haus Publishing Ltd, London 2011.

Perritt Jr Henry H., The Road to İndependence for Kosovo: A Chronicle of the Ahtisaari Plan, Cambridge University Press, London 2009.

Phillips David L., Liberating Kosovo: Coercive Diplomacy and U.S. Intervention, MIT Press, London 2012, s. 14.

Perritt Jr Henry H. Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency, University of Illinois Press, Illinois 2008.

Pond Elizabeth, End Game in the Balkans: Regime Change, European Style, Brookings Institution Press, Washington 2006.

Ramet Sabrina P., Thinking About Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo, Cambridge University Press, London 2005

Richmond Oliver P. ve Franks Jason, Liberal Peace Transitions: Between State Building and Peacebuilding, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009.

Ramet Sabrina P. ve Pavlakovic Vjeran, Serbia Since 1989: Politics and Society Under Milosevic and After, University of Washington Press, Washington 2007.

Sander Oral, Siyasi Tarih 1918 – 1994, 25 baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2015.

Szamuely George, Bombs for Peace: NATO's Humanitarian War on Yugoslavia, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013.

The Independent International Commission on Kosovo, The Kosovo Report, Oxford University Press, New York 2000.

Wilmer Franke, The Social Construction of Man, the State and War: Identity, Conflict, and Violence in Former Yugoslavia, Routledge, New York 2002.

Makaleler;

ASK, Kosova Ne Shifra 2019, Kosova 2020**.**

Ayhan Halis, ‘’Arnavut ve Sırp Savları Bağlamında Kosova’nın Sahipliliği Sorunu’’, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 23, Konya 2010.

Arslan Ali, ‘’ Medya – Politika İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme’’, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2004.

Ackerman Seth & Naureckas, Jim ‘’ Following Washington’s Script: The United States Media and Kosovo’’, Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis, ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London.

Boni Federico, ‘’ Old media and new wars: Notes on İtalian Media Coverage of The Kosovo War, University of Genova, İtalya 2001.

Dauphinee Elizabeth Allen, ‘’Rambouillet: A Critical (Re)Assessment’’, Understanding the War in Kosovo, ed. Florian Bieber ve Zidas Daskalovksi, Frank Cass Publishers, London 2003.

Dillioğlu Ece, ‘’İsmail Kadare’ye Göre Milli Kimlik Ve Dil’’, Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi Cilt:1 Sayı:1, Haziran 2019

Demir Hakan, ‘’Federalizm – Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda Siyasal Yaşam (1918-1929)’’, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi Cilt 2, Sayı 2, Edirne 2013.

Deichmann Thomas, ‘’From “Never again War” to “Never again Auschwitz”: Dilemmas of German Media Policy in the War against Yugoslavia’’, Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis, ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000.

Erdoğan İlker, ‘’ Türkiye’de Ulusal ve Yerel Gazetelerin Habercilik Anlayışları: Deprem Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi’’, Selçuk İletişim, Baskı 4, Konya 2006,

Güven İbrahim Fevzi, ’’Yugoslavya’nın Dağılması Bağlamında Josip Broz Tito ve Slobodan Miloseviç’in Söylem ve Politikalarının İncelenmesi’’, Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi, Sayı 17, Ankara 2016.

Gow James ve Michalski Milena, ‘’ The Impact of The War on Serbia’’, Serbia Since 1989: Politics and Society Under Milosevic and After, ed. Sabrina P. Ramet ve Vjeran Pavlakovic, University of Washington Press, Washington 2007.

Guzina Dejan, ‘’Kosovo or Kosova—Could It Be Both? The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalisms’’, Understanding the War in Kosovo, ed. Florian Bieber ve Zidas Daskalovksi, Frank Cass Publishers, London 2003,

Hehir Aidan, ‘’Kosovo and İnternational Community’’, Kosovo Intervention and Statebuilding the İnternational Community and the Transition to İndependence, ed. Aidan Hehir, Routledge, London 2013.

Herman Edward S. & Peterson David ‘’CNN; Selling NATO’s War Globally’’, Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis, ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000.

Hallin Daniel C., ‘’Comparing Mass Media in Europe and the United States’’, Insights on Law & Society, Baskı 3, Sayı 5, 2005.

Hammond Philip, ‘’Third Way War: New Labour, the British Media and Kosovo’’, Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis, ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000.

Hammond Philip, Nizamova Lilia & Savelieva Irina, ‘’ Consensus and Conflict in the Russian Press’’, Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis, ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000.

Koka Şecaattin, ‘’Sosyalist Yugoslavya Dönemi’’, Balkanlar El Kitabı 2.Cilt: Çağdaş Balkanlar, ed. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 2 basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2013,

Kubo Keiichi, ‘’Why Kosovar Albanians Took Up Arms against the Serbian Regime: The Genesis and Expansion of the UÇK in Kosovo’’, Europe-Asia Studies, baskı 62, sayı 7, 2010.

Kim Julie, ‘’Kosovo Conflict Chronology: September 1998 - March 1999’’, CRS Report for Congress, Washington 06.04.1999.

Lyon Alynna J. ve Malone Mary Fran T., ‘’Respond to Kosovo’s Call for Humanitarian İntervention’’ Kosovo Intervention and Statebuilding the İnternational Community and the Transition to İndependence, ed. Aidan Hehir, Routledge, London 2013.

Levent Zeynel, ‘’Tarihi Süreçte Kosova’’, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 52, Ankara 2013.

Rizanaj Festim, ‘’ The Kosovo War In Media: Between War Journalism And Foreign Policy Of NATO Members’’ Prizren Social Science Journal, Sayı 2, Prizren 2018.

Raptis Nikos, ‘’The Greek ‘Participation’ in Kosovo’’, Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis, ed. Philip Hammond, Edward S. Herman, Pluto Press, London 2000.

Radeljić Branislav, ‘’Kosovo in the Official Rhetoric of the European Union and Russia’’, Kosovo and Serbia: Contested Options and Shared Consequences, ed. Leandrit I. Mehmeti ve Branislav Radeljić, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2016.

Sunga Lyal S., ‘’Noam Chomsky, Yugoslavia: Peace, War and Dissolution’’, Philosophy and Society, baskı 30, sayı 3, Belgrad 2019.

Savaş Hüseyin, ‘’Dünü ve Bugünüyle Kosova Sorunu-II’’, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 25, No: 1 Mayıs 2001.

Stig A. Nohrstedt, Sophia Kaitatzi-Whitlock, Rune Ottosen and Kristina Riegert, ‘’ From the Persian Gulf to Kosovo — War Journalism and Propaganda’’, European Journal of Communication, SAGE yayınları, Londra 2000.

Türbedar Erhan, ‘’Kosova Sorunu’’, Balkanlar El Kitabı 2.Cilt: Çağdaş Balkanlar, ed. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, 2 basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2013,.

Taşdemir Erdem, "1980 Sonrası Türk Basını, Türk Siyasi Hayatı ve Basın-Siyaset İlişkisi", Selçuk İletişim, Sayı 3, Konya 2005.

Uzgel İlhan, ‘’Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanışı’’, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 47, Sayı 01, Ankara 1992.

Qirezi Arben, ‘’Setting the Self – Determination Dispute in Kosovo’’, Kosovo and Serbia: Contested Options and Shared Consequences, ed: Leandrit I. Mehmeti ve Branislav Radeljić, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2016

Wille Tobias, ‘’Representation and Agency in Diplomacy: How Kosovo Came to Agree to the Rambouillet Accords’’, Journal of International Relations and Development, Aralık 2017.

Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији / 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Belgrade, 2012.

Tezler;

Aşkın Ahmet Cevdet, Dezenformasyonun Küreselleşmesi ve Bir Örnek Olarak Batı Basınında NATO’nun Kosova Harekâtı, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2014.

Doksanoğlu İlknur, Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı), Trabzon 2018.

Girgin Atilla, Yazılı Basında Haber ve Habercilik ‘’Etik’’ i, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi) İstanbul 2000. Laçiner Murat Sinan, Türkiye’de Medya ve Politik Klientalizm, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi) İstanbul 2015.

Özkan Ahmet, Eleştirel Kuram Bağlamında Türkiye’de Medya-Siyaset İlişkileri, (Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Kütahya 2013.

Sekmen Aslan, Türkiye’de Basın Siyaset İlişkisi, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimiler Enstitüsü, Gazetecilik Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1998.

Senem Türkoğlu, Siyasal İletişimde Medya Manipülasyonun Önemi Örnek Alan İncelemesi: Kosova, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008.

Terkan Banu, Türkiye'de Basın ve Siyaset İlişkisi: Basın Gündemi ve Siyasal Gündemin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Gündem Belirleme Çalışması, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Doktora Tezi), Konya 2005.

Uçak Olcay, Gündem Haber İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Basının Gündem Belirlemedeki Rolü, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Basın Ekonomisi ve İşletmeciliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2007

Yürür Pınar, Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.

Online;

''Kosova Sorunu Üzerine'', http://psikoloji.fisek.com.tr/makale/kosova.htm (28.03.2020).

''Polonya'da Dayanışma Hareketi 30. yılını kutluyor'' https://tr.euronews.com/2010/08/31/polonya-da-dayanisma-hareketi-30-yilini-kutluyor (25.09.2020)

'Kosovo'' https://www.britannica.com/place/Kosovo (30.09.2020)

''A History of Apartheid in South Africa'' https://www.sahistory.org.za/article/history-apartheid-south-africa (02.10.2020)

''Serbia's Apartheid Victims'' https://www.nytimes.com/1996/12/23/opinion/serbia-s-apartheid-victims.html (02.10.2020)

''Germany'', http://www.pressreference.com/Fa-Gu/Germany.html (15.10.2020)

''Politics or profit? Axel Springer says it's business'', https://www.nytimes.com/2005/08/22/business/worldbusiness/politics-or-profit-axel-springer-says-its-business.html (15.10.2020)